

Ege Üniversitesi Yayınları
Türk Dünyası Araştırmalar Enstitüsü Yayın No: 19

SOKUM VE TÜRK DÜNYASINDA HIDIRELLEZ BİLDİRİ KİTABI

EDİTÖRLER
PROF. DR. METİN EKİCİ
ARŞ. GÖR. GÖKÇE EMEÇ YÜCESOY
YAĞMUR ALKIR

Ege Üniversitesi Yayınları
Türk Dünyası Araştırmalar Enstitüsü Yayın No: 19

**SOKÜM VE TÜRK DÜNYASINDA HİDİRELLEZ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI**

**Arnavutluk- Bulgaristan-Türkiye- Kosova-
Kuzey Makedonya- Macaristan-Moldova**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ICH AND
HİDİRELLEZ IN THE TURKIC WORLD
PROCEEDINGS BOOK**

**Albania- Bulgaria- Turkey- Kosovo-
North Macedonia - Hungary - Moldova**

EDİTÖRLER/ EDITORS

Prof. Dr. Metin EKİCİ
Arş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY
Yağmur ALKIR

SEMPOZYUM KURULLARI

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Prof. Dr. Necdet BUDAK/ Ege Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ/ UTMK Başkanı

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Metin EKİCİ
Ege Üniversitesi Türk Halk Bilimi ABD

Prof. Dr. E. Pelin BAYTEKİN
E.Ü. İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ABD

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
E.Ü. İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ABD

Dr. Öğr. Üyesi Petek DURGEÇ
E.Ü. İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ABD

Dr. Cudi Kaan OKMEYDAN
Yaşar Ü. İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık

Arş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY
Ege Üniversitesi Türk Halk Bilimi ABD

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Adem ÖGER
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Ali DUYMAZ
Balıkesir Üniversitesi/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Ali YAKICI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Cabbar İŞANKUL
Özbekistan Bilimler Akademisi / ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Balıkesir Üniversitesi/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Kemal ABDULLA
Azerbaycan Diller Üniversitesi/ AZERBAYCAN

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
Pamukkale Üniversitesi/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Şakir İBRAYEV
Avrasya Millî Üniversitesi / KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Turgut TOK
Pamukkale Üniversitesi/ TÜRKİYE

Doç. Dr. Bülent AKIN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/ TÜRKİYE

Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet ERSAL
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Muhtar KAZIMOĞLU
Azerbaycan Folklor Enstitüsü/ AZERBAYCAN

Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN
Gaziantep Üniversitesi/ TÜRKİYE

Doç. Dr. Selami FEDAKAR
Ege Üniversitesi/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Seyfettin RIZASOY
Azerbaycan Folklor Enstitüsü/ AZERBAYCAN

Doç. Dr. Sıtkı Bahadır TUTU
Ege Üniversitesi/ TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Gürol PEHLİVAN
Celal Bayar Üniversitesi/ TÜRKİYE

Öğr. Gör. Dr. Ulanbek ALİMOV
Kırgızistan Bişkek Manas Üniversitesi/ KIRGIZİSTAN

Süleyman KAYIPOV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/ KIRGIZİSTAN

Cennet AYMUHAMMETKIZI
Avrasya L N. Gumilev Üniversitesi/KAZAKİSTAN

Kuanyshbek KENZALİN
Avrasya L N. Gumilev Üniversitesi/ KAZAKİSTAN

SEMPOZYUM SEKRETERYASI
Arş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY
E.Ü. Türk Halk Bilimi ABD

Arş. Gör. Yunus Emre ÇAĞDAŞ
E.Ü. İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD

Yağmur ALKIR
E.Ü. Türk Halk Bilimi ABD Doktora Öğrencisi

Tuğba AYDOĞAN
E.Ü. Türk Halk Bilimi ABD Doktora Öğrencisi

Yarkın YENİCE
E.Ü. Türk Halk Bilimi ABD Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

**SOKÜM VE TÜRK DÜNYASINDA HIDIRELLEZ ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI**

Arnavutluk- Bulgaristan-Türkiye- Kosova-
Kuzey Makedonya- Macaristan-Moldova

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ICH AND HIDIRELLEZ IN
THE TURKIC WORLD
PROCEEDINGS BOOK**

Albania- Bulgaria- Turkey- Kosovo-
North Macedonia - Hungary - Moldova

EDİTÖRLER/ EDITORS

Prof. Dr. Metin EKİCİ
Arş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY
Yağmur ALKIR

Ege Üniversitesi Üst Yayın Komisyonu'nun 25.08.2023 tarih ve 03/10 sayılı
kararı ile yayınlanmıştır.

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi'ne aittir. Kitabın tamamı ya da
hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik
ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak
olarak gösterilebilir. Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu
yazarına/editörüne aittir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 52149

Ege Üniversitesi Yayınları
Ege Üniversitesi Basım ve Yayınevi
Bornova -İzmir
Tel: 0 232 342 12 52
E-posta: basimveyayinevisbm@mail.ege.edu.tr

Yayın Link
<https://basimveyayinevi.ege.edu.tr>

Bu eser, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası lisansı (CC BY-NC-ND) ile lisanslanmıştır. Bu lisansla eser alıntı yapmak koşuluyla paylaşılabilir. Ancak kopyalanamaz, dağıtılamaz, değiştirilemez ve ticari amaçla kullanılamaz. This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY-NC-ND). Under this license, the text can be shared with the condition of citation. However, it cannot be copied, distributed, modified or used for commercial purposes.

DİZGİ/TYPESETTING
Arş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY

GÖRSEL TASARIM/ GRAPHIC DESIGN
Yağmur ALKIR

e-ISBN: 978-605-338-422-9

İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları
Ekim 2023

SOKÜM VE TÜRK DÜNYASINDA HİDİRELLEZ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

TÜRKİYE- KUZAY MAKEDONYA- KOSOVA- ARNAVUTLUK
MACARİSTAN- BULGARİSTAN- MOLDOVA

5 MAYIS 2023
SAAT: 13.00

AÇILIŞ KONUŞMALAR VE I. OTURUM 13.00-14.15

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Metin Ekici

13.15 Temsili Liste için Hıdırellez Dosyası Hazırlamak

Prof. Dr. Metin Ekici

13.30 Gagauzlarda Heederlez

Dr. Todur Zanet

13.45 Bulgaristan'da Geçmişten Bugüne Hıdırellez Bayramı

Doç. Dr. Nevriye Çufadar

14.00 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımında Kadının Rolü: Hıdırellez Gelenegi

Yağmur Alkır- Dr. Öğr. Üyesi Nagihan Baysal Yurdakul

II. OTURUM 14.30-15.45

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Selin Bitirim Okmeydan

14.30 Kuzey Makedonya Türk Halk Kültüründe Hıdırellez Gelenegi

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Destanov

14.45 Kosova'da Hıdırellez Pratikleri: Dobriçan Örneği

Dr. Öğr. Üyesi İsa Sülçevsi

15.00 Somut Olmayan Kültürel Miras Olarak Arnavutluk'ta Bahar Kutlaması

Doç. Dr. Xhemile Abdiu

15.15 Hıdırellez Türküleri

Prof. Dr. Eva Csaki

15.30 Kültürel Süreklilik, Kimlik ve Aidiyet Bakımından Hıdırlık Mekanları

Arş. Gör. Gökçe Emeç Yücesoy

<http://shorturl.at/qsPY9>

turkdnyasindahidirellez@gmail.com

İÇİNDEKİLER

METİN EKİCİ	
UNESCO SOKÜM TEMSİLİ LİSTESİ'NE KAYIT SÜRECİNDE “BAHAR BAYRAMI: HİDİRELLEZ”	1
INSCRIPTION PROCESS OF “SPRING FESTIVAL: HİDİRELLEZ” ON THE REPRESENTATIVE LIST OF ICH-UNESCO	
NEVRİYE ÇUFADAR	
BULGARİSTAN'DA GEÇMİŞTEN BUGÜNE HİDİRELLEZ BAYRAMI	9
HİDİRELLEZ CELEBRATION HİDİRELLEZ IN BULGARIA FROM THE PAST TO THE PRESENT	
YAĞMUR ALKIR- NAGİHAN BAYSAL YURDAKUL	
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN AKTARIMINDA KADININ ROLÜ: HİDİRELLEZ GELENEĞİ	23
THE ROLE OF WOMEN IN THE TRANSFER OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: THE HİDİRELLEZ TRADITION	
EKREM DESTANOV	
KUZEY MAKEDONYA TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE HİDİRELLEZ KUTLAMA GELENEĞİ	33
HİDİRELLEZ CELEBRATION TRADITION IN TURKISH FOLK CULTURE OF NORTH MACEDONIA	
İSA SÜLÇEVSKİ	
KOSOVA'DA HİDİRELLEZ PRATİKLERİ: DOBIRÇAN ÖRNEĞİ	49
HİDİRELLEZ PRACTICES IN KOSOVO: THE DOBIRÇAN CASE	
XHEMILE ABDİU	
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS OLARAK ARNAVUTLUK'TA BAHAR KUTLAMASI	59
SPRING CELEBRATION IN ALBANIA AS INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE	
EVA CSAKİ	
TÜRKİYE'DEKİ ARAŞTIRMALARIMDAN: HİDİRELLEZ TÜRKÜLERİ	67
HİDİRELLEZ FOLK SONGS FROM MY RESEARCHES IN TURKEY	
GÖKÇE EMEÇ YÜCESOY	
KÜLTÜREL SÜREKLİLİK, KİMLİK VE AİDİYET BAKIMINDAN HİDİRLİK MEKÂNLARI	71
HİDİRLİK PLACES IN TERMS OF CULTURAL CONTINUITY, IDENTITY AND BELONGING	
AFİŞLER VE SEMPOZYUMDAN FOTOĞRAFLAR	81

UNESCO SOKÜM Temsili Listesi'ne Kayıt Sürecinde “Bahar Bayramı: Hıdırellez”

Inscription Process of “Spring Festival: Hıdırellez” on the
Representative List of ICH-UNESCO

Metin EKİCİ*

Özet

Somut Olmayan Kültürel Mirasın korunması sözleşmesi 2003 yılında UNESCO tarafından benimsenmiş ve Türkiye bu sözleşmeye 2006 yılında taraf olmuştur. SOKÜM sözleşmesi hem kendi görünürlüğünü hem de sözleşmeye taraf ülkelerin SOKÜM unsurlarının görünürlüğünü artırmak için UNESCO bünyesinde üç liste oluşturmuş ve taraf ülkelerin bu listelere ülke sınırları içindeki SOKÜM unsurlarını belli bir dosya biçiminde sunmalarını; teknik ve içerik bakımından uygun bulunanları hazırlanan listelere kaydetmeyi benimsemiştir. SOKÜM sözleşmesinin 16. 17. ve 18. maddelerine göre oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri şunlardır: İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi, Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı. Sözleşmeye taraf bir ülke, bu listelere kendi SOKÜM unsurlarını kaydettirmek için tek başına veya birden çok ülkenin katılımıyla ortak dosya hazırlayarak başvurabilir ve yapılan değerlendirmeler sonucunda uygun bulunan bir SOKÜM unsuru başvuru listeye kayıt edilir. Bu listelere kayıt edilen SOKÜM unsurları tüm insanlığın somut olmayan kültürel mirası haline gelir ve kaydı yaptırılan ülke de bu unsuru koruyacağına dair tüm insanlığa bir söz vermiş olur. Bu bildiride ilk olarak Hıdırellez ve bu günde yapılan etkinlikler hakkında genel bir bilgi verecek, ikinci olarak Hıdırellez'in neden bir SOKÜM unsuru olduğunu açıklayacağım. Son olarak, yukarıda adı geçen listelere bir SOKÜM unsuru olarak Hıdırellez'i kayıt ettirmek için nasıl bir dosya hazırlık ve inceleme süreci yaşandığını, hazırlanan dosyanın incelenme süreçleri ve sonuçta “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne 2017 yılında Türkiye ve Kuzey Makedonya'nın ortak SOKÜM unsuru olarak “Bahar Bayramı: Hıdırellez” adıyla kaydedilmesi süreçleri hakkında bilgi vereceğim.

Anahtar Kelimeler: Hıdırellez, SOKÜM, UNESCO, Temsili Liste, Balkanlar.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Başkanı ve Öğretim Üyesi, metin.ekici@ege.edu.tr, mekici@yahoo.com; ORCID: 0000-0002-9400-8462.

Abstract

The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage was adopted by UNESCO in 2003, and Turkey became a party to this convention in 2006. The convention has created three lists within UNESCO to increase the visibility of both the convention itself and the intangible cultural heritage elements of the countries that are parties to the convention. The convention requires countries to submit their intangible cultural heritage elements to these lists in a specific file format that meets technical and content requirements. The three lists created under 16., 17., 18. articles of the convention are as follows: Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, Urgent Safeguarding List of Intangible Cultural Heritage, Good Practices List of Intangible Cultural Heritage. A party to the convention may submit its intangible cultural heritage elements to these lists by preparing a joint file with one or more countries, and if the element is found to be suitable after evaluations, it will be registered on the applied list. Intangible cultural heritage elements registered on these lists become the intangible cultural heritage of all humanity, and the registering country makes a promise to safeguard this element to the entire world. In this paper, I will first provide a general information on Hıdırellez and the practices that take place on this day. Secondly, I will explain why Hıdırellez is an ICH element. Finally, I will provide information about the preparation and evaluation process of the file to register Hıdırellez as an ICH element, and how it was eventually registered as a shared ICH element of Turkey and North Macedonia under the name "Spring Festival: Hıdırellez" on the "Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity" in 2017.

Keywords: Hıdırellez, UNESCO, ICH, Representative List, Balkans.

UNESCO’nun kültür alanındaki en önemli sözleşmelerinden biri 17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te yapılan UNESCO’nun 32. Genel Kurulunda kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”dir. Türkiye bu sözleşmeye başından itibaren önemli bir uzman desteği sağlamıştır. Sözleşme, TBMM’nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilmiş, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” (No: 5448) 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye’nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır.

SOKÜM sözleşmesi; dünya üzerinde belli ülke ve ticari grupların egemenliğinde geliştirilen küreselleşmenin yarattığı kültürel alanda tek tipleşmeye karşı insanlığın sahip olduğu kültürel çeşitliliği ve zenginliği korumak, milli kültürlere ve insan yaratıcılığına saygı duymayı geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. SOKÜM sözleşmesinde en dikkat çekici hususlardan

biri “korumak (safeguarding)” terimidir. Sözleşmenin adında yer alan bu terim; “saklamak” anlamından çok “yaşatarak korumak”, “kuşaklararası aktararak korumak”, “görünürlüğünü sağlamak” ve “sürdürülebilirliğini güvence altına almak” anlamlarında kullanılmıştır.

SOKÜM sözleşmesi hem kendi görünürlüğünü hem de sözleşmeye taraf ülkelerin SOKÜM unsurlarının görünürlüğünü artırmak için UNESCO bünyesinde üç liste oluşturmuş ve taraf ülkelerin bu listelere belli şartlara uygun SOKÜM unsurlarını kaydetmeyi benimsemiştir. SOKÜM sözleşmesinin 16. 17. ve 18. maddelerine göre oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri şunlardır:

1. İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi.
2. Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi.
3. Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı.

Sözleşme, taraf ülkelerin sahip oldukları bir SOKÜM unsurunun bu listelerden birine kaydı için başvuru yapmasını benimsemiştir. Sözleşmeye taraf bir ülke, bu listelere unsur kaydettirmek için tek başına veya birden çok ülkenin katılımıyla ortak dosya hazırlamak için başvurabilir ve teknik ve içerik bakımından yapılan değerlendirmeler sonucunda uygun bulunan bir SOKÜM unsuru arzu edilen listeye kayıt edilir. Bu listelere kayıt edilen SOKÜM unsurları tüm insanlığın somut olmayan kültürel mirası haline gelir ve kaydı yaptıran ülke de bu unsuru koruyacağına dair tüm insanlığa karşı bir söz vermiş olur.

Bu bildiride ilk olarak Hıdırellez ve bu günde yapılan etkinlikler hakkında genel bir bilgi verecek, ikinci olarak Hıdırellez'in neden bir SOKÜM unsuru olduğunu açıklayacağım. Son olarak, yukarıda adı geçen listelere bir SOKÜM unsuru olarak Hıdırellez'i kayıt ettirmek için nasıl bir dosya hazırlık ve inceleme süreci yaşandığını, hazırlanan dosyanın incelenme süreçleri ve sonuçta “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne 2017 yılında Türkiye ve Kuzey Makedonya'nın ortak SOKÜM unsuru olarak “Bahar Bayramı: Hıdırellez” adıyla kaydedilmesi süreçleri hakkında bilgi vereceğim.

İlk olarak “Bahar Bayramı: Hıdırellez” hakkında genel bir bilgi vermek ve neden bu bayramın bir SOKÜM unsuru olduğunu ve SOKÜM'ün beş temel alanından hangisinde yer aldığını ve diğer alanları hangi özellikleri bakımından ilgilendirdiğini kısaca açıklamak istiyorum.

Bilindiği üzere Türk boyları ve Türklerle komşu ülkelerde kutlanan yeni yıl bayramı Nevruz adıyla bilinir. Nevruz 21 Mart günü güneşin koç burucuna girmesiyle meydana gelen doğal bir değişimin Türkler tarafından gözlenmesi

sebebiyle oluşturulmuş, Yenigün veya yeni yıl bayramıdır. Türk kültüründe baharın gelişinin bir bayram günü olarak kutlandığı gün ise 5 Mayıs gecesi ve 6 Mayıs günü olarak belirlenmiş ve “Hıdırellez Bayramı” adıyla tanımlanmıştır. Ancak, bu iki bayram sırasında yapılan pek çok etkinliğin aynı veya benzer olduğunu da vurgulamak isterim.

Hıdırellez; Hızır Nebi ve İlyas Peygamberle ilgili inanışlardan kaynaklanmaktadır. Hızır’ın bir nebi olduğu konusunda çeşitli kaynaklarda bilgi bulunduğu gibi, Hızır hakkında sadece Türkiye’de değil, bütün Türk boyları arasında, Orta Asya’dan Balkanlara uzanan geniş bir coğrafyada pek çok inanma ve uygulama vardır. Hızır Nebi, çeşitli halk anlatma ve uygulamalarında daha çok “Boz Atlı Hızır” şeklinde anılmaktadır. İslam öncesi Türk kültüründe var olan “Atalar Kültü” ile ilgili olup, “Boz-atlı Yol Tengrisi” yani “yol sahibi, yol gösterici” olarak kabul edilmektedir (Çay, 1997: 19). Hızır’ın bir yardımcı, zor zamanlarda yol gösterici ve kurtarıcı oluşu hakkında sayısız deyim ve söz mevcut olup, bunlardan halk arasında en yaygın olanı “Hızır gibi yetişmek” şeklindedir. Günümüzde kullanılan “Hızır Acil Servis” de aynı düşünceden kaynaklanmaktadır. Türk halk takvimine göre, yıl ikiye ayrılmıştır. Buna göre, yaz mevsimi Hıdırellez’in kutlandığı gün olan 6 Mayıs’tan 8 Kasım’a kadar olan süreyi kapsar ve toplam 186 gündür. Bu dönem halk arasında “Hızır Günleri” olarak da adlandırılır. 8 Kasım’dan 6 Mayıs’a kadar olan günler ise kış mevsimidir ve toplam 179 günlük bu döneme de “Kasım günleri” adı verilir.

İlyas Peygamber ise, daha çok eski Türk kültüründeki su hakkındaki inanmalarla ve su kültü veya suların sahibi olarak benimsenmiştir. İlyas peygamber, İslam öncesi Türk kültüründe suya verilen önemi İslami bir düşünce içine sokmanın sembolü olmuştur. Su kaynaklarının temiz tutulması, suyun kirlenmeden kullanılması hep İlyas Peygamber ile ilgili kabul edilmektedir.

Türkiye’de Hıdırellez, Hızır-İlyas, Ederlezi, Kakava, Haftamal, Eğrilce, Eğrice adlarıyla bilinir. Ahmet Yaşar Ocak’a göre, İslami kaynaklarda Hızır ve İlyas hakkında oldukça fazla bilgi bulunmasına rağmen, Hıdırellez’in bahar bayramı olarak kutlanması hakkında yok denecek kadar az bilgi vardır. Bu da Hıdırellez kutlamalarının kaynağının İslamiyet öncesi Türk kültürüyle ilişkili olduğu görüşünü güçlendirmektedir (Ocak, 1999: 122).

Halk inancına göre, darda kalanlara yardım eden ve havayı etkileyen Hızır Nebi ile suları emri altına aldığına inanılan İlyas Peygamber her yıl 6 Mayıs günü bir araya gelirler ve o gün, dileği olanların dileklerini gerçekleştirirler. Bu iki ulu kişinin sulak ve yeşillik yerlerde bir araya geldiğine inanıldığı için, Hıdırellez

kutlamaları kırlarda yapılmaktadır. Hıdırellez günü Türkiye ve Balkanlarda yapılan kutlamaların birbirinin aynı veya benzeri olduklarını da belirtmek isterim.

Burada, Türkiye ve Balkan Türkleri arasındaki yapılan Hıdırellez kutlamalarında yapılan başlıca etkinlikler hakkında genel bir bilgi verelim. Hıdırellez günü yapılan başlıca etkinlikler şunlardır: ateşten atlamak, bir su kıyısında aile üyeleri ve komşularla birlikte yemek yemek, yemekleri paylaşmak, dilekleri bir akarsuya bırakmak, türbe ve yatırları ziyaret etmek ve dilek dilemek, salıncakta sallanmak, güreş ve at yarışı gibi ata sporlarını yapmak, yerel müziklerle türkü-şarkı söylemek ve birlikte dans etmek ve mutlaka kadınlar arasında yapılan “Bahtiyar Açma”, “Mantıvar” “Martıval” ve “Gül Bahtiyarı” eğlencesidir. Hıdırellez aynı zamanda Yörük Bayramı olarak adlandırılır ve bugün de mutlaka keşkek pişirilerek bütün halka dağıtılır. Bu hayır yemeği vasıtasıyla bütün dileklerin kabul edileceğine inanılır.

Bütün bu etkinliklere bakıldığında Hıdırellez Bahar Bayramı'nın SOKÜM'ün beş alanından öncelikle “Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler” alanında belirlediği görülür. Diğer yandan, Hıdırellez'de yapılan etkinliklerin “Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar” ve “Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar” alanlarının özelliklerine sahip olması dolayısıyla UNESCO listelerine kayıt başvurusunda bu alanlarda yer aldığı da belirtilmiştir.

Hıdırellez kutlamalarının neden bir SOKÜM unsuru olduğu sorusuna cevap vermek gerekirse, öncelik SOKÜM sözleşmesindeki tanıma hatırlatmak isterim. Sözleşmeye göre; “Somut olmayan kültürel miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur” (2. madde, 1. fıkra).

Yukarıda yer verdiğimiz tanıma göre Hıdırellez kutlamaları; Türkiye’de ve Balkan Türkleri arasında atalardan miras kalan ve birey ve toplumların kültürel miraslarının bir parçası kabul ettikleri inanç ve uygulamalardan oluşmaktadır. Bu haliyle de hem Türkiye’de hem de Balkanlarda yaşayan Türklere kimlik ve devamlılık duygusu veren, her kuşakta yeniden yaratılan kutlamalar bütünü olması dolayısıyla Hıdırellez bir SOKÜM unsurudur.

Hıdırellez ve onun neden bir SOKÜM unsuru olduğu hakkındaki bu bilgilerden sonra, bütün Balkan ülkelerinde kutlanan bir bayram olmasına rağmen, Hıdırellez çok uluslu dosya hazırlama süreçleri ve sonuçta bu unsurun neden sadece Türkiye ve Kuzey Makedonya adına Temsili Listeye kaydettirilmiş bir SOKÜM unsuru olduğu sorularının cevaplarına geçelim.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye SOKÜM sözleşmesine 2006 yılında taraf olmuş ve bu tarihten itibaren SOKÜM envanterlerinin hazırlanması ve UNESCO listelerine dosya sunumu konusunda icracı kurum olarak Kültür ve turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü belirlenmiştir. Diğer taraftan, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu bünyesinde 2003 yılından itibaren SOKÜM İhtisas Komitesi adıyla bir komite oluşturulmuş ve bu komite SOKÜM konusunda danışma ve tavsiye birimi olarak görev yapmaya başlamıştır. SOKÜM sözleşmesinden önce UNESCO tarafından oluşturulan başyapıtlar listesine Türkiye'nin başyapıtı olarak kabul edilen "Meddahlık Geleneği" 2008 yılında Türkiye'nin Temsili listeye kabul edilen ilk unsuru olmuştur. Bunu takiben Mevlevi Sema Törenleri (2008), Âşıklık Geleneği (2009), Karagöz (2009) Nevruz (2009) yılında temsili listeye kaydettirilmiştir.

Bu ilk beş unsurun kaydedilmesi sonrasında UTMK inisiyatif olarak Hıdırellez dosyası hazırlama konusunda iş birliği yapılabilecek ülkelerle ön görüşme yapılarak 2012 yılında İstanbul'da uzmanlar arası bir arayış toplantısı gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu toplantıda sadece Hıdırellez başlığı kullanılmamış, "Saint George/Hıdırellez" adıyla bir dosya hazırlama çalışması hayata geçirilmiştir. Her ne kadar şahsım tarafından bu yaklaşımın doğru olmadığı belirtilmişse de toplantıya katılan uzmanlar bu dosyanın çok uluslu dosya olarak hazırlanabileceği yönünde karar vermiş ve "Hıdırellez ve Saint George: Bahar Bayramı" adıyla çok uluslu bir dosyanın UNESCO'ya sunulmasına yönelik çalışma başlatılmıştır. Hıdırellez ve Saint George kutlayan Ortadoğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden uzmanların katılımıyla dosya yazım toplantıları Ankara'da tamamlanmıştır. Bu toplantılarda Irak, Lübnan, Suriye, Türkiye, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Karadağ, Hırvatistan, Sırbistan, Moldova, Romanya ve Ukrayna gibi bölge ülkelerindeki pek çok Müslüman ve Hristiyan topluluğun Hıdırellez, Saint George veya Aya Yorgi günlerini birlikte veya benzer ritüellerle kutladıkları teyit edilmiştir. Bu bilgi doğrultusunda Türkiye'nin moderatörlüğünde Hırvatistan, Kuzey Makedonya, Moldova, Sırbistan ve Romanya ile "Bahar Bayramı: Hıdırellez/Saint George Kutlaması" adlı çok uluslu dosya 2013 yılında UNESCO'ya sunulmuştur. 2014 yılındaki

Hükümetlerarası Komite toplantısında, “Hıdırellez” ve “Saint George”un aynı veya tek bir unsur olmadığı ve ortak dosya başvurusuna katılan bazı ülkelerin envanter kayıtlarının açık bir şekilde belgelenemediği gibi gerekçelerle UNESCO-SOKÜM sekreteryası dosyayı “iade” etmiştir. Bunun üzerine başvuru sahibi ülkeler, Türkiye’nin ev sahipliğinde yeniden bir araya gelmiş ve Hükümetlerarası Komitenin kararını da dikkate alarak dosyanın “Hıdırellez” ve “Saint George” olarak ikiye ayrılmasını oy çokluğuyla benimsemişlerdir. Bu karar sonrasında ise Türkiye’nin Hıdırellez dosyasına moderatörlüğü uygun bulunurken, Saint George için Güneydoğu Avrupa ülkelerinden birinin talebi doğrultusunda adaylık sürecinin başlatılması fikri benimsenmiştir. Çok uluslu dosyada bu gelişmeler yaşanırken Irak, “Hıdır İlyas Bayramı ve Dileklerin İfadesi” başlıklı tek uluslu dosyasını 2015 tarihinde UNESCO’ya sunmuş, 2016 yılındaki Hükümetlerarası Komite toplantısında unsurun Temsili Listeye kaydı yapılmıştır.

Türkiye, Hıdırellez kutlayan ülkelerle temas kurarak çok uluslu dosya hazırlamaya davet etmiştir. Davete icabet eden tek ülke olan Kuzey Makedonya ile Türkiye iş birliğinde “Bahar Bayramı: Hıdırellez” adlı unsur, 17 Mart 2016 tarihinde UNESCO’ya sunulmuş ve 4-9 Aralık 2017 tarihleri arasında Güney Kore’nin Jeju Adası’nda gerçekleştirilen Somut Olmayan Kültürel Miras Hükümetlerarası Komite 12. Olağan Toplantısı’nda Türkiye ve Makedonya ortaklığında çokuluslu dosya olarak İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kaydedtirilmiştir (Oğuz, 2020: 35). Üzülerek belirtmem gerekir ki, bu dosyaya katılma arzusunda olmasına rağmen Gagavuz özerk Cumhuriyeti Moldavan Hükümetinin isteksizliği nedeniyle bu unsura ortak olarak katılamadığı gibi, benzer bir durum Romanya ve Bulgaristan Cumhuriyetleri için de söz konusu olmuştur.

Sonuç olarak bir gerçeği vurgulamak isterim. Dün olduğu gibi bugün de bütün Balkan ülkelerinde yaşayan Türk toplulukları Hıdırellez’i kültürel kimliklerinin bir yansıması olarak kutlamaktadır. UNESCO SOKÜM dosyasına çeşitli sebeplerle Türkiye ile birlikte katılamayan Balkan ülkelerinin hemen hepsinde Hıdırellez kutlamalarının yaşatıldığının biliyoruz ve bu kutlamalara Türkiye olarak her türlü desteği sağlamaya her zaman hazırız. Çünkü Hıdırellez ayrışmanın ve ayrılığın değil, birleşmenin ve paylaşmanın, yardımlaşma ve dayanışmanın ve bu niyetle yapılan her türlü iyi dileğin kabul edildiği bir bayramdır. Bu vesile ile tüm Türk dünyasının ve Türk kültürü ile hemhal olmuş bütün toplumların Hıdırellez Bahar Bayramlarını en içten duygularıyla kutlar,

Hıdırellez'in her türlü dilek ve isteklerimizin kabul edilmesine vesile ve vasıta olmasını dilerim.

KAYNAKÇA

- Çay, A. M. (1997). Hıdırellez: Kültür - Bahar Bayramı. Ankara: KTB Yayınları.
- Ekici, M. (2018). "UNESCO SOKÜM Temsili Listesinde Türkiye'nin Çok Uluslu Dosyaları." Milli Folklor Dergisi, S. 120, ss. 81-89.
- Ocak, A. Y. (1999). İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2020) "Çok Uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve Sorunlar." Millî Folklor Dergisi, S. 125, ss. 35-45.

Bulgaristan’da Geçmişten Bugüne Hıdırellez Bayramı

Hidrellez Celebration Hudrellez in Bulgaria From the Past to the Present

Nevriye ÇUFADAR*

Özet

Hıdırellez bir çok kültürlerde kutlanan renkli adet ve ritüelleriyle bahar mevsimi bayramıdır. Hudrellez bayramı kutlamaları birçok folklorcu ve araştırmacı arasında araştırma konusu olarak nesilden nesile yayılmıştır ve devam etmektedir. Anadolu’dan Balkanlara doğru uzanan bir çok ülkede bu konu ile ilgili çeşitli ilginç ve değerli çalışmaların yapıldığı bilinmekte. Bu çalışmalardan da anlaşılabacağı üzere halk unsurları sandığı açıldığında her zaman ilginç ve farklı bilgiler ortaya çıkmakta bu da halk kültürünü zenginleştirmektedir. Bulgaristan’da Hıdırellez bayramı geçmişten günümüze kadar ulaşarak halk tarafından çok eski çağlardan beri kutlamaya devam etmektedir. Türk toplumu hâlâ ülkenin bazı bölgelerinde Hıdırellez bayramı münasebetiyle kutlamalar yapıyor. Gerçekleştirilen ritüel ve ayinlere inanarak bayramın canlılığını ve özgünlüğünü korumaktadır. Bu çalışmada Hızır antroponiminin anlamı ve işlevleri incelenecek, ayrıca Bulgaristan’da Sünni Türkler tarafından 6 Mayıs’ta kutlanan Hıdırellez bayramına ilişkin bazı köylerinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırması sırasında derlenen tören ve ritüel örnekleri analiz edilecektir. Ayrıca bazı ayinlerin icrası sırasında kullanılan sayıların anlamları ele alınacaktır ve yorum yapılacaktır. Günümüzde 6 Mayıs’ta bazı etnik gruplar hala Hıdırellez bayramını kutlamakta ve Hristiyanlar neredeyse aynı tören ve ritüellerle Aziz George Günü’nü kutlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hıdırellez, Hızır ve İlyaz, Aziz George Günü, ritüeller, sayılar.

Abstract

Hidrellez is a holiday with a variety of colorful customs and rituals, which is celebrated by many cultures during the spring season. The celebrations of the Hidrellez holiday spread from generation to generation as an object of research among many folklorists and researchers from the past to the present day. It is known that various interesting and valuable studies have been developed on this topic in many countries stretching from Anatolia to the Balkans. As can be seen from these studies, when the chest of folk elements is opened, interesting and different information always comes out, which enriches folk culture. The Hidrellez holiday in Bulgaria has survived

* Doç. Dr. Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, enes2@abv.bg

from the past to the present day and continues to be celebrated by the people. The Turkish community, still in some areas of the country, holds celebrations on the occasion of the Hidrellez holiday, believing in the rituals and rituals performed, which have preserved their vitality and authenticity.

This study will explore the importance and functions of the anthroponym Hizer, as well as an analysis of collected examples of ceremonies and rituals from field research for the Hidrellez holiday, celebrated by Sunni Turks on May 6 in Bulgaria. And also an analysis of the meanings of the numbers used during the conduct of some rituals will be made. Currently, on May 6, some ethnic groups still celebrate Hidrellez, and Christians with almost identical ceremonies and rituals celebrate the feast of St. George.

Keywords: Hidrellez, Hidir and İlyaz, the feast of St. George, rituals, numbers.

Giriş

Eski çağlardan beri insanoğlunun hayatında doğanın canlanması; yemyeşil rengi, kaynaklardan soğuk sularının şırlıtısı, kuşların cıvıltısı yeni hayatın gelişinin temsilcisi olarak önemli bir gündönümüdür.

Yerleşik hayatın ve toprağa bağlı yaşam biçiminin pratiği olarak ortaya çıkan Hıdırellez günü bugün kullanılmakta olan Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs’a, daha önce kullanıldığı ve Rumi denilen Jülyen takvimine göre 23 Nisan gününe rastlamaktadır. Halk takvimine göre yıl pratik olarak ikiye ayrılmıştır. 23 Nisan’dan (6 Mayıs) 26 Ekim (8 Kasım) kadar süren 186 gün Hızır Günleri adıyla yaz mevsimini; bu tarihten 23 Nisana (6 Mayıs) kadar devam eden 179 (Şubat ayının 29 çektiği yıllarda 180) gün de Kasım Günleri adıyla kış mevsimini meydana getiriyordu. Hıdırellez, inançlara göre Hızır ile İlyas’ın bir araya geldiği günün hatırasına kutlanmaktadır. Hıdırellez, Hızır-İlyas kelimelerinin halk söyleyişinde birleşmesiyle ortaya çıkmış bir kelimedir (Ocak, 2011, s. 145).

Bulgaristan’da Hıdırellez, Aderlez deyilen bu kelime yaz mevsimi bayramı olarak geçmişten günümüze kadar ulaşarak birçok etnik grup ve hristiyanlar tarafından törenler, ritüeller ve şenliklerle kutlanarak bir gelenek haline gelmiştir. Hızır Peygamber ve İlyas Peygamber’in yeryüzünde bulunduğu günü temsil eder.

1. Hızır Antroponimin Anlamı ve İşlevleri

Kişinin adı, bir kişiyi ifade eden, onda tezahür eden, kendisine ve tüm dünyaya nasıl görüldüğüdür (Losev, 2015, s. 213). Hızır (a.s.) Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişidir. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde, Hızır isim olarak Ar. *hızr* halk inanışlarına göre ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğuna inanılan ulu kimse. Kelime anlamı küçük “h”

ile çabuk davranan kimse, Hızır gibi yetişmek birinin en sıkıştığı bir zamanda, beklemediği biri, yardımına yetişmek: “*Ya annem, ya ninem babamın çıkardığı gürültüyü işitip mutlaka hızır gibi imdadına yetişti*”- Y.K. Karaosmanoğlu (TS, 1988, s. 642).

Hızır ismi Arapça kökenli olup, “yeşil (adam)” anlamına da gelir. Kendisine Hızır denilmesinin sebebi, bir hadis rivayetinde, onun kuru bir yere oturması ve onun ardından o yerin hemen yeşillenivermesi olarak anlatılır (Rudani: Tercüme Naim Erdoğan 1996, s.18). Hızır farklı mitoloji ve kültürlerde tekrarlanan anlatıların bir araya getirildiği senkretik bir kişilik olarak kabul edilir. Hikâyelerin değişik kültürlerde az fark ile tekrarlanmasından da görülebileceği gibi Hızır, tıpkı Lokman gibi, onunla ilgisi olan birçok özellik atfedilmiş bir karakterdir (Ocak, 2011, s. 145).

Hızır’ın Sümerlerden beri var olduğu öne sürülmektedir. Gılgamış destanında adı geçen Hasısatra ile aynı kişi olduğu öne sürülmüştür. Diğer bir çalışmada da Hızır karakteri için kendisine Hızır’a benzer nitelikler atfedilen Ugarit tanrısı “Kotar ve Kasis” kaynak karakter olarak ileri sürülür (Aksoy, 2006, s. 93, 215).

Deniz Karakurt’un (2011) Türk Söylence Sözlüğünde, Hızır - Türk, İslam ve Orta Doğu inançlarında peygamber olması muhtemel kişiler arasında sayılır. Hızır veya Kıdır olarak da söylenir. Zor anlarında insanların yardımına koşar, başkalarının kılığına bürünebilir, olağanüstü özellikleri olan bir peygamber olarak düşünülür. Ölümsüzlüğe ulaştığı söylenir. Dua ettiğinde veya verdiği bir elma yenildiğinde kısır kadınların çocuğu olur. Bilgelik ve hikmet sahibidir. İnsanlara yardımcı olan kutlu bir kişidir. Baş sıkışan iyi insanların yardımına koşar. Kur’an’da adı doğrudan geçmez. Peygamber olduğu da belirtilmez fakat bu yönde işaretler vardır. Örneğin Kuran’ın Kehf Suresi’nin 65. ayetinde genç Musa’ya Allah tarafından yol gösterici olarak gönderildiği anlatılan bilge kişinin Hızır olduğu düşünülür¹. Hızır ölümsüzlük suyunu içtiği için ölüp yeniden

¹ Kur’ân-ı Kerim’de adı geçmemekle birlikte müfessirler tarafından Hz. Hızır’a ait olduğu kabul edilen Kehf sûresindeki kıssa özetle şöyledir: Hz. Mûsâ (a.s.) genç adamına iki denizin birleştiği yere ulaşmaya karar verdiğini söyler, bunun üzerine beraberce yola çıkarlar. İki denizin birleştiği yere varınca yanlarına aldıkları kurutulmuş balığı bir kenarda unuturlar, balık da canlanarak denize atlar. Bir müddet sonra Mûsâ (a.s.) genç adamına azığı getirmesini söyler; fakat genç adam olup biteni hatırlayarak daha önce bunu Hz. Mûsâ’ya (a.s.) bildirmeyi unuttuğu için üzüntüsünü dile getirir. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.) aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve geriye dönerler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.) aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve geriye dönerler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.) aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve geriye dönerler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.) aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve geriye dönerler (URL: Hızır ve İlyas

dirilebilir. Elbiseleri yeşildir. Bu anlamda doğayı simgeler. Hızır Ata da denir. Havada dolaşır, su üstünde yürür. Kılıktan kılığa girebilir. Doğadaki varlıklara söz geçirebilir. İnsanlara görüldüğünde kendini tanıtmadığı müddetçe kimse onun gerçek kimliğini bilemez. İnsanları sınavdan geçirir, bazen bir derviş, bazen bir yoksul kılığına bürünür. Aç olduğunu söyler, iyilikle karşılık verenleri ödüllendirir, tam tersine kendini kovup açlığını gidermeyenleri cezalandırır (Karakurt 2011).

Celal Beydili'nin (2005) Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlüğü'nde de Hızır - Türk mitolojisinde savaşlarda kurt kılığına girip öndere veya komutana görünür. Yaraları iyileştiren ilaçlar yapar veya içeriklerini tarif eder. Bazen kör olarak tarif edilir, ama göze ihtiyacı yoktur, çünkü o kalp gözüyle her şeyi görür (s. 240).

İnançlara göre, Hızır ile İlyas kardeşler yılda bir defa 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece bir gül ağacının dibinde buluşurlar. O nedenle de her yıl 6 Mayıs Hızır Ellez (Hızır-İlyas) günü olarak kutlanır. Hızır karada, İlyas² suda tehlikede bulunan iyi insanların yardımına koşarlarmış. Bunun için de karada olanlar Hızır Aleyhüsselâm'a, suda, denizde olanlar da İlyas Aleyhüsselam'a dua ederlermiş.

Zor durumlarda Hızır'ın yetişmesi ve kurtarması inancı günümüzde de çok yaygındır ve bu inançla bağlantısı olan: "*Hızır gibi yetişti*", "*Seni Hızır mı gönderdi?*" deyimleri halkımız tarafından sık sık kullanılmaktadır (URL: Yeniso, 2010).

Halk inançlarında özellikle Hızır, bütün ümüt ve imkanların tükendiği, çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağırılan ve çağırıldığında da mutlaka geleceğine inanılan, sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcıdır. Şumnu bölgesinde de yaygın olan "*Kul sıkılmayınca Hızır yetişmez*", "*Hızır gibi yetişti*", "*Ya Hızır, ya selamet*" gibi benzer atasözü ve deyimler, hep bu halk inancının bir ifadesidir (Hüsein & Halil, 2001, s. 61).

Bu inanışlar şamanizm döneminden gelerek anonim halk edebiyatı ürünlerine de yansımıştır.

efsanesi nedir? <https://www.aksam.com.tr/yasam/hizir-ve-ilyas-aleyhisselam-kimdir-hizir-ve-ilyas-efsanesi-nasil-iste-hidirellezin-hikayesi/haber-10710021> Haziran 2020 Pazartesi).

² Hz. İlyas, soyu Hz. Harun'a dayanan bir peygamberdir. İsmi Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamberlerdendir. Şam bölgesindeki Bek şehrinde ömrünü geçirmiştir. Hz. İlyas'ın hayatı da bir nevi Hz. Muhammed'e benzer. Hz. İlyas da peygamberlik döneminde putperestlikle savaşmış ve aynı şekilde 40 yaşında peygamberlik görevi verilmiştir. Ba'l adındaki bir puta tapan Baalbek kavmini doğru yola sevk etmek için görevlendirilmiştir.

Hızır-İlyas kültü etrafında Anadolu’da ve Türk dünyasında pek çok inanma ve uygulama ortaya çıkmıştır. Türk dünyasında Hızır Nebi daha çok “Boz Atlı Hızır” şeklinde çeşitli anlatma ve uygulamalarda geçmektedir. Boz Atlı Hızır, daha çok “Atalar Kültü” ile ilgili olup, “Boz-atlı Yol Tengrisi” yani yol iyesi” olarak kabul edilmektedir (Ekici, 2005, s. 48).

Hızır, Tasavvufi Fars edebiyatında sıklıkla anılan bir figürdür. Genellikle karanlıklar ülkesinde âb-ı hayatı aramaya giden İskender’in (Zülkarneyn) yardımcısı veya veziri olarak ele alınmıştır. Firdevsî’nin Şehnâme’sinde ve Nizâmî’nin İskendernâme’sinde anlatıldığına göre Hızır, İskender’in ordusunda ayrılarak âb-ı hayatı bulur ve ölümsüz olur. İskender ise pınara ulaşmayı başaramaz. Bu bakımdan edebiyatta Hızır maddi dünyadan vazgeçerek manevi zenginliği elde etmenin sembolüdür çünkü İskender’in güç ve ihtişamından uzaklaştığı için âb-ı hayattan içmeye layık olmuştur (Özyurt, 2022, s. 297).

Hızır, Oğuz mitoloji sisteminin ana imgelerinden de biridir. Örneğin, Dede Korkut destanlarında, en önemli tarihi şahıs Dede Korkut’un, Hızır ile benzerliği birebirdir. Dede Korkut her zaman Oğuzlara yardıma koşan “Boz atlı, boz sakallı” bir yaşlı insan simasında yolda darda kalana yardıma yetişir.

Hızır güneş, ateş ile ilişkilendirilir ve Korkut adındaki - ilk morfem *kor* aynı zamanda ateş anlamına gelir. Müslüman geleneğinde Hızır ve Korkut ölümsüzdür, ancak her ikisinin de iki veya daha fazla sözde mezarı vardır. Hızır ve Korkut’un işlevleri benzerdir, ikisi de yardım eder, öğüt verir ve yol gösterir (Çufadar, 2013, s. 85).

M. B. Piotrovski’ye göre Hadir (al-Hadir, al-Hidr) deniz gezgincilerin koruyucu azizidir. Hindistan’da Hidir, Hızır adıyla nehir sularının ve kuyuların ruhu olarak tapınılır. Hadir/ Hızır, birçok Müslüman ülkede yangın, sel ve hırsızlığa, yılan ve akrep ısırıklarına karşı koruyucu olarak kabul edilir (Piotrovski, 1990, s. 245, 576). Hızır, kaderleri belirleyen tanrının elçisidir. Fakir veya namuslu bir ihtiyar suretinde görünüp yardım isterse, ona yardım eden ömrünün sonuna kadar mutlu olur, aksine onu reddeden her şeyini kaybeder ve yoksulluk içinde yaşar. Hızır, insana hayat veren ve onu ölümden kurtaran bir azizdir. Dede Korkut Kitabı’nda “Dirse Han’ın oğlu Boğaç Han’ın Hikayesinde”, yaralı çocuk savaş alanında aldığı yaralardan bayılınca, boz atın üzerinde Hızır belirir, elini üç kez omzunda gezdirir: “...sana bu yaradan korkma oğlan ölüm yoktur, dağ çiçeği ananın sütü ile senin yarana merhemdir dedi, kayboldu” (Çufadar, 2013, s. 86).

Hızır antroponimin işlevlerinden akla ilk geleni, zor durumda yardımcılık ve felaketlerden kurtarıcılık işlevidir. Destanlarda olduğu gibi halk masallarında ve efsanelerde de Hızırın fiziki portresini de çizdikleri farkedilir.

Örneğin, Hızır genellikle dilenci, fakir derviş, boz-ak sakallı, yeşil cidalı ve yeşil elbiseli, boz atlı bir yaşlı adamdır. Kendini tanıtmadığı zaman, onu teşhis etmek mümkün değildir (Hüsein & Halil, 2001, s. 61).

2. Bulgaristan'da Hıdrellez Bayramı Kutlamaları

Hıdrellez bayramı, Bulgaristan'da değişik adlarla söylenmekte: *Aderlez*, *Ederlez*, *İderlez*, *Hıdrellez*, *Hıdır*, *Hızır* biçiminde 6 Mayıs'da kutlanan birden fazla tören ve ritüel uygulamasıdır. Bulgar kültüründe ise Gergövdan- Aziz George³ Günü adı taşıyan yaz mevsimi bayramıdır. Bugün, Bulgar Ortodoks Kilisesi, geleneksel olarak bir savaşçı aziz ve çeşitli askeri rütbelerin koruyucu azizi ve savaşlarda yardımcı olarak algılanan, hristiyan inancı için bir şehit olan Muzaffer Aziz George'nin anısını kutlar. Muzaffer Aziz George'in kilise bayramı kutlanır ve aziz kültürle ilgili folklor kutlamaları ve ritüelleri *Çoban Günü* adı altında birleştirilir.

Sosyalist ideolojinin etkisi ve bu törenlerin sosyalist ideolojinin bir uygulaması olan Çiftçi Bayramı'na bağlama gayretleri sonucunda hem Nevruz hem de Hıdrellez kutlamalarının dinsel inançlardan, motiflerden biraz daha uzaklaşıp sadece eğlence olarak ele alındığını ve kutlamaların bu yöne doğru kaydığını söyleyebiliriz (Özkan, 2020, s. 3).

Hıdrellez bir yaz mevsimi bayramı olarak birçok ülkede ve farklı kültür gruplarından kutlanmaktadır. İnsanoğlu dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, doğanın her yaz yenilenmesi, canlanması, tekrar yaşamaya başlaması insan hayatında da yeni hayatın başlangıcı, yeni bir kapının açılması ve yeni umutların belirmesi anlamına gelen önemli bir olaydır.

Hıdrellez törenleri ve ritüelleri Bulgaristan'nın herhangi bir bölgesinde olursa olsun, Türkiye'deki uygulamalardan pek farklı değildir, hatta genel olarak

³ Yorgi (Yunanca: Yeoryos, Latince: Georgius, Gürcüce: Giorgi, Arapça: Curcis. Hristiyanlık'ta ve İslam'da velî olarak kabul edilen bir Hristiyan'dır. İslâmî kaynaklarda ismi Cürcis, Circis ya da Cercis olarak da geçer (Taberi, 1991; 1973). Aziz Yorgi Günü geleneksel olarak 23 Nisan'da kutlanır (Gregoryen takvime göre 6 Mayıs'a denk gelmektedir). Dünya genelinde birçok ülkede (İngiltere, Gürcistan, Etiyopia, İspanya'daki Aragon ve Katalonya ilçeleri), şehirde (Moskova), meslek grubunda (Hristiyan Şövalyeliği ve tüfekçiler) ve örgütlerde Yorgi Koruyucu aziz olarak kabul edilir.

aynı özü ve seyri takip ettiği söylenebilir. Bu çalışmada Bulgaristan’ın bazı şehir ve köylerinden toplanan tören ve ritüel uygulamaları yer alacaktır.

Genel olarak Bulgaristan’da Hıdırellez Bayramı’na hazırlıklar bir hafta önce başlar. Evlerin temiz ve badana yapılması şarttır. Bu inanışa göre Hızır her temiz eve girecektir ve bolluk getirecektir. Hıdırellez temizlik yapılmadan karşılanmaz. Gençler, yeni evlenmiş çiftler ve çocuklar yeni kıyafetler, elbiseler giyerler.

Evlerin kapılarına yeşil ağaç dalları asılır, kayın, soğüt, erguvan kim nasıl yeşillik bulursa onu asar (K2).

Bulgaristan’nın kuzeydoğusunda bulunan şehir ve köylerinde Hıdırellez bayramı yirminci yüzyılın ortalarına kadar her yıl kutlanıyordu, ama günümüzde modern çağın yenilikleri ve internet teknolojilerin girişi ile eskiden uygulanan tören ve ritüeller de unutulmaya başlandı.

Alan araştırmamızda ve halk arasından topladığımız bilgilere göre tespit ettiğimiz bazı törenler ve ritüel uygulamaları farklı olsa da anlam ve amaç hep aynıdır. Örneğin, Şumen ve Şumen ili, Vırbitsa/ Virpiçe ilçesi olan Metodievo/Çavuşköy, İvanovo/ Uyvan, Konevo/Bekirli, Veliki Preslav/Eski İstanbulluk ve Veliki Preslav ilçesinin Vinitsa/Karademköyü, Tırgovişte/Eski Cuma ili olan Koprets/Güneköy, Tınovtsa/Turnasa, Preselets/Yamna, Draganovets/Bolkusu, Omurtag/ Osman Pazarı ilçesi olan Treskavets/Kasırgalar, Razgrad/Hazargrad ilinin Bojurovo/ Yeni mahale köyü ve diğer yakın köylerde kutlanan Hıdırellez bayramından bir gün önce yani 5 Mayıs’ta sabahleyin çok erken saatlerde uykudan kalkılır, ovaya çıkılır ve 40 çeşit bitki yaprağı (bazı köylerde 41) , doğanın bu döneminde meydana gelmiş tüm kır çiçekleri ve otları ısırgan, çiçek açmış meyve ağaçlarından dallar, karahindiba ya da sütlücan, sarı kır çiçekleri, özellikle keklik toplanır. Bu bitkiler bir kaptaki suya ilave edilerek kaynatılır, suyun içine birkaç taş da ilave edilir. Sonra su bitkilerden süzülür ve yedi (7) çeşmeden doldurulmuş suyla çoğaltılır. Ertesi gün 6 Mayıs’ta güneş doğmadan tüm aile fertleri bu suyla yıkanır (K1, K2, K3, K4). Bu bitki suyunun şifa, sağlık, dirençlik, gençlik, güzellik ve kızların saçlarının uzamasını sağlayan ve hastalıklardan korumasına inanılır.

Bu bitkilerle kaynatılan suyun bir kısmı ayrı bir tase dökülür ve içinde yumurta kaynatılır. Genç kızlara yedirilir. Özellikle zayıf olanlara, kuvetlensinler ve dolgunlaşsınlar diye yumurta yedikten sonra *fıçı* içlerine de girerlermiş (K2- anne annesinin anlattığını söyledi, K3).

İlkbahar veya yaz mevsiminde sabahları, tarlalarda, bahçedeki bitkilerin yapraklarında su damlacıkları oluşur buna çiy derler. Hıdrellez sabahı insanlar hastalıklara yakalanmamak amacıyla bu ilginç ritüeli de uygularlar, güneş doğmadan yeşil imen üzerinde yurürler ve yuvarlanırlar. Köy dışında bulunan arpa tarlalarında yuvarlanmak da çocukların saçı ve ömrü uzun olacağına inanılır (K1).

Başka bir ritüel de 5 Mayıs'ta ailenin sayısı kadar *ısırgan dalları* koparılır ve bir masanın üzerine dizilir, 6 Mayıs'ta herkez dalını kontrol eder. Eğer kimin dalı diriye, solmadıysa kişi yıl boyunca sağlıklı olacaktır ve yılı uğurlu geçecektir, aksine ısırgan dalı solduysa hasta olacaktır ya da ölecektir diye inanılır (K1).

Yılın iyi ya da kötü, uğurlu ya da uğursuz geçmesine inanılan *soğan falı* ritüeli de uygulanır.

Hıdrellez gecesı bahçeden bir *yeşil soğanın* iki yaprağı eşit boyda kesilir. Birine beyaz diğerine siyah iplik bağlanır. Beyazına *baht* diğerine de *caht* adı verilir. Sabah bakıldığında hangi yaprak daha fazla uzamışsa ona göre o yıl uğurlu yahut uğursuz geçeceği düşünölür (Hüseın & Halil, 2001, s. 62).

Yine 5 Mayıs'ta kızlar toplanır bir çömleğin içine küpe, üzük, koliye, bilazik vb. zinetler atar. ömleėi su ile doldururlar içine kurutulmuş gül yaprakları atarlar, sonra erkekler bulmasın diye bir yediveren aşılı gül fidanı altında bu ömleyi saklarlar. Eğer erkekler bu ömleėi bulurlarsa onu alıp yerine başka bir çömlek ile değiştirerek kızların oyununu bozarak kaderlerinin değişeceğine inanılır.

Sabahleyin 6 Mayıs'ta kahvaltıdan sonra kızlar tekrar toplanırlar ve ömleėi kızlardan birisi gül fidanı altından alır ve maniler söyleyerek eli ile birer birer *nişanları/zinetleri* çıkarır ve sahiplerine geri verirken sahibinin kaderini mani söyleyerek belirtmiş olur (K4).

Örnek Mani:

Kızılıcıklar oldu mu

Çinilere kondu mu

Ördüğüm oraplar

Ayağına oldu mu

Mendili aldım cebimden

Yarimin eline verdim

Kara kına yolladı

Yar benim ellerime (K1)

Bojurovo/ Yeni Mahalle köyünde Hıdırellez bayramı ile ilgili BNR Radio Bulgaria internet sayfasında 04.05.2012 tarihinde eklenmiş bir yazı okudum ve maniler dikkatimi çekti, şöyle yazıyordu: “Bu bayram, genellikle çiftçilerin yani köylülerin çobanını ve sırtmacını tuttuğu ve işe başlattığı bir gündür. Ona halk arasında, daha doğrusu Çoban günü de denilir. Daha on gün, en az bir hafta önceden bayram hazırlıkları başlardı. Genç kızlardan oluşan gruplar, hane hane gezerek yüzük, küpe, kalem, çakı, nişanlı para vs. gibi sahiplerinin tanıyabilecekleri herangi eşya alınıp “Martıval” çıkarma anına hazır ediliyordu. Bütün bu toplama işi bitince bu değerli eşyalar kaylanmış büyük bir tasa konup sarılıp, sonra da bir gül ağacının dibine gömülürdü... İkinci vakti geldiğinde de akşamdan toplanılan bakır tastaki o binbir çeşit eşyanın sahibine mani okunurdu. Bunu genellikle kızılar ve genç gelinler yapardı. İşte birkaç tanesi:

Mani mani martuval

Martuvalın şartı var

Bu mani kime çıkarsa

Devlet ile bahtı var

Ev ardında enginar

Enginarın rengi var

Yarim beni seveli

Yüreğimde yangın var.

Ay duvar sini gibi

Sallanır selvi gibi

Yar kokusu geliyor

Baharın gülü gibi...”

Hıdırellez bayramı o yıl çiftçinin topraktan çıkaracağı hasıladın bol olması için bir dilek bayramıdır (URL, 2012: Latif Karagöz, Bojurovo/Yeni Mahalle). Bugün bu manilerin değeri bizler için çok önemli, bu maniler Bulgaristan Türk

halk bilimin manevi hazinesidir. Yaşlılarımızın bazıları artık hayatta değil bu yüzden şiir ve türkü toplamak artık çok zor. Genç neslin çoğu Hıdrellez'in bir yaz mevsimi bayramı olduğunu bilmez. Yaşlılarımızın bazıları artık hayatta değil bu yüzden şiir ve türkü toplamak artık çok zor. Saygıdeğer hocalarımız Haşim Akif, Emine Halil ve Fikriye Hüseyin bazı şiir ve tükütleri 1998-2001 yıllarında toplamaya çaba göstermişler.

Örneğin:

Gelir bahar, Hızır İlyas

Aula basar bir yaz.

Fakir zengin kuzu taşır

Ana evlat vedalaşır

Bahar geldi, ey kelebek

Çık yuvadan nazlı bebek.

Bak etrafa çayır çimen

Yeşillenmiş öbek öbek. (Hüsein& Halil, 2001, s. 63).

Ateş yakma töreni de çok eskilerden gelen bir adettir. Türk topluluğu için ateş, ayınlerin, ritüellerin ve günlük hayatın içerisinde. Türkler'de ateş kültürünün önemli sayılmasının sebepleri temizleyici, bir araya getirici, haber verici ve korumacı olarak görülmesinde yatmaktadır (İnan, 2020, s. 68).

Hıdrellez akşamı her evin avlusunda *ateş* yakılır ve aile fertleri birer birer ateşin üzerinden atlar. Bu adet hem nazardan ve kötü ruhlardan korunmak hem de sağlık ve şifa için uygulanır (K4).

Hayvanları da kötü hastalık ve ruhlardan korunmak için 5 Mayıs akşamı damların kapılarına odun kömürü ile çarpma x işareti çizilir (K4). Bu işaretin anlamı hayvanları ya kötü ruhlardan korumak ya da çoğaltmak anlamına gelebilir.

Aderlez akşamı hayvanların südü bir çömlek içine dökülür ve bir ağacın dalına asılır, sabaha kadar bu süt yoğurt olur. Bu yoğurt ailenin bereketini sağlar ve yiyenler de derdine deva bulur diye inanılır (K4 – dedesinin anlattığını söyledi).

Hıdrellez günü bir sürü şenlikler düzenlenir, büyük ceviz ağaçlarına salingaçlar ve gıcırnar/cıgrangıç (tahtadan yapılmış yuvarlak dönen oyun aracı)

kurulur, tahta atlama ve çömllekçik oyunu, türküler ve maniler söylenir. Bazı köylerde (Bolkusu, Uyvan vb.) at yarışları ve yağlı güreş yarışları da düzenlenir. Galip olana bir kuzu ya da para ödül edilir.

Kurbanlar kesilir, mevlit okutulur, pirinçli kuzu eti yemekleri pişirilir, köy ormanlarında kuzu çevirmeleri hazırlanıp pişirilir ve yemekler alay alay oturulup doğa ortamında yenir (K5).

Günümüzde Hıdırellez bayramı çoğu Suni Türk toplumu olan şehir ve köylerde kutlanmamaktadır. Bulgaristan sınırları içerisinde, daha çok Deliorman, Haskova ve Kırcaali’de Alevi nüfus yaşamaktadır ve bazı köylerde örneğin Razgrad’ın Kubrat ilçesine bağlı Prestlavsi (Yeniceköy), Kazçılar (Biserti), Sevar (Ceferler), Mıdrevo (Mesin Mahallesi), Silistre ili Yablanovo/Alvanlar köyünde Aleviler tarafından Hıdırellez bayramı kutlamaları devam etmektedir.

Hıdırellez günü yapılan nişan çıkarma, kırat oyunu ve cem ritüeli bir bütünlük içermekle birlikte; bu uygulamalar çalışanı çalışmayanı genci yaşlısı hastası ile tüm topluluk üyeleri tarafından büyük bir ölçüde önemsenmektedir (URL: Elçin, 2012, s.72).

Bulgaristan’da yaşayana hristiyanlar 6 Mayıs Gergövdən denilen bayramlarını kutlarlar. Onlarda salıngaçlar kurar, eğlenirler, şifalı otların suyuyla yıkanır, evlerin kapılarını yeşil ağaç dallarıyla süslerler.

İlk doğan erkek kuzu Hz. Georgi adına kesilir. Kuzunun başına çelenk takılır, sonra ocak başında kesilir. Akan kana göre yılın bereketli olup olmayacağı tahmin edilir. Sayadaki koyunlar karıncalar gibi çoğalsın diye kurbanın kemikleri karınca yuvasına gömülür, ya da sütleri su gibi aksın diye suya atılır. Kuzu bütün kızardılıp kiliseye takdis edilmek için götürülür. Kiliseye götürülmezse, kuzu sofrada papaz veya ev sahibi tarafından tütsülenir. Süslü ekmekler, yoğurt, peynir hazırlanıp yenir. Gün boyunca meydanda horolar oynanır, Hz. Georgi anılır (Hüseın & Halil, 2001, s. 64).

Sonuç

Bulgulardan görüldüğü gibi Hıdırellez bayramı kutlamaları bir çok adet, tören ve ritüel bütününden ibarettir. Bu tören ve ritüellerin içinde mevcut olan doğa birimleri insanoğlunun eskilerden beri oluşmuş ve günümüze kadar ulaşmış inanış sistemi içinde birer simge olarak yolumuzu aydınlatmak amacıyla çıkmakta.

Çalışmada *Hızır antroponiminin anlamı ve işlevi açıklandı, Bulgaristan’da Hıdırellez bayramı kutlamaları* ile ilgili tören ve ritüeller araştırıldı ve bu

bağlamda *su, bitki, taş, ateş, yedi (7) sayısı, kırk (40) sayısı* gibi bazı daha önemli konseptler ortaya çıktı.

Hızır farklı mitoloji ve kültürlerde tekrarlanan anlatıların bir araya getirildiği senkretik bir kişilik olarak kabul edilir. Değişik kültürlerde az fark ile tekrarlanmasından da görülebileceği gibi *Hızır* ve *İlyaz* birçok özellik atfedilmiş birer ulu kişi karakterdirler.

Hidrellez birçok kültürlerde kutlanan renkli adet ve ritüelleriyle bahar mevsimi bayramıdır. İnsanları bir araya toplayan bu yaz mevsimi bayramı aralarında iletişimi ve sıcak sohbetleri de beraberinde getirmektedir.

Su hayat ve temizlik kaynağıdır. Türk mitolojisinde su kutsal ve şifalıdır. Su, canlılar dünyasının ve ölümler dünyasının arasındaki sınırı temsil eder. Bundan dolayı da insanoğlunun hayat devrelerinin –doğum, düğün, cenaze- ibadetlerindeki önemi çok büyüktür. Bu ibadetlerin hepsinde statü değiştirme mevcuttur – evlilik, oğlanın erkeklığe geçişi, ölüm (yeni hayata geçiş, sembolik ölüm ve yeniden doğma). İnsanlar statülerini değiştirir – yeni duruma geçiş, yani suyun sınır, hastalıklardan, kötülüklerden arınma ve bağlama fonksiyonu vardır.

Bitki suyunun şifa, sağlık, temizlik ve gençlik sağlayan bir inanç olarak uygulanan bir rütüel haline gelmiş olsa da, hepimiz biliyoruz ki halk hekimliği ve halk tıbbı, modern tıpta kullanılan ilaçların temelini kurmuştur bu da halkın bitkilere inancı boşuna değildir, bu bir gerçektir.

Suya *taş* konması yine çok eskiye dayanan bir inanıştır, taşın doğadan ve güneşten alan şifalı enerjisi insana da şifa ve güç kattığına inanılır.

Taş ve kaya kültü mitolojide genişçe yer bulan yer-su kültleri içerisinde değerlendirilir. Doğada bulunan birçok unsur Türkler tarafından kutsanmış ve bir ruhu olduğuna inanılmıştır. “Tedavide kullanılan taşlar, İslamiyet öncesi benimsenmiş taş ile ilgili inançlar sistemine ait olan taş kültürünün, İslami unsurlar ile zenginleştirilerek günümüzde var olan uzantılarıdır.” (Tanyu, 1968, s. 34). Taş, dünya insanî modelinin yeryüzü kemikleri ile özdeşleştirilerek, sağlık, kuvvet ve doğurganlığı tecessüm ettirir (URL, Hudyakov & Yu. S., Komissarov S. A.). Doğal halk hekimliğinin tıbbi el yazılarındaki reçetelerde taşın, sıvı ve toz halindeki ilaçların bileşeni olarak yer almaktadır.

Yedi (7) çeşmeden su alınması, 7 sayısının Türk toplumu arasında çok büyük önemi olduğunu gösterir. Yedi (7 sayısı) Türk mitolojisindeki kutsal sayılardan biridir. Anadolu’daki Türk boylarından başlayarak bu güne kadar, Türk halk inanışlarında, kültür veya edebiyatında en çok kullanılan sembollerden biridir.

Kırk (40) sayısı ise hazırlık sayısıdır, deneyim, ideal, olgunluk, yargılama ve ceza. Kırk sayısının ana sembolizmi, “geçiş” kavramı, tamamlanması ile ilgilidir. Belirli bir gelişim döngüsü ve kişinin hayatında yeni bir dönemin başlangıcı anlamını taşımaktadır.

Ateş kültünün önemli sayılmasının sebepleri temizleyici, bir araya getirici, haber verici ve korumacı işlevini görmektedir.

Konseptlerden görülüyor ki, her birinin ayrı işlevi ve görevi vardır. İnsanoğlu geçmişten bugüne kadar doğaya inanarak bu yaz mevsimi bayramında, değişik ritüeller ve törenler uygulayarak sağlığını ve geleneklerini korumaya çalışmıştır ve korumaya da devam etmektedir.

Hıdırellez bayramı Anadolu’dan Balkanlara kadar yayılarak Türk toplulukları arasında bazı farklılıklar içermesinin yanında bir bütünlük göstermektedir. Türk halkı, kimliğini, gelenekleri, inanış, tören ve ritüelleriyle belirlemiş, manevi birlikteliğini kuvvetlendirmiş ve korumuştur.

KAYNAKÇA

- Aksoy, G. (2006). Dersim Alevi Kürt Mitolojisi. İstanbul: Komal.
- Beydili, C. (2005). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük. Ankara: Yurt.
- Çufadar, N. (2013) Mitologemi sıdba i smırt v eposa Knigata na Dede Korkut. Universitetsko İzdatelstvo Episkop Konstantin Preslavski, Şumen.
- Ekici, M. (2005). “Bergama Yöresi Hıdırellez Geleneklerinde Toplum ve Çevre Bilinci.” Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Cilt 5. 1, 53-60.
- Hüsein, F., Halil, E. (2001). Yirminci Yüzyılın Ortalarında Şumnu’da Hıdırellez Kutlamaları. Bulgaristan Türk Folkloru. II.Uluslararası Bulgaristan Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri. İ. Ü. Nasrettinoğlu, M. Turan (Ed.). Ankara: Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, 61-64.
- İnan, A. (2020). Tarihte ve Bugün Şamanizm - Materyaller Ve Araştırmalar. Altınordu.
- Karakurt, D. (2011). Türk Söylence Sözlüğü.
- Losev, A. F. (2015). Fİlosofii İmeni. Moskva.
- Ocak, A. Y. (2007). İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü. İstanbul: Kabalcı.
- Özyurt, G. M. (2022). Klasik Fars Şiirinde Hızır Motifi (PDF). Doğu Dilleri ve Edebiyatlarında İmgeler ve Motifler (Serpil Koç Ed.), Demavend Yayınları, 297-35.
- Piotrovski, M. B. (1990). Hadir, al-Hadir, al-Hidr, - B: Mifologičeskiy slovar. Gl. Red.E. M. Meletinskiy. Moskva. Sovetskaya ensiklopediya, 672.

- Rudani, İ., M., S. (1996) Büyük Hadis Külliyyatı, Cem'ul-fevaid min Cami'il-usul ve Mecma'iz-zevaid İstanbul, C.5., 18. Naim Erdoğan(tercüme).
- Taberi, E. C. (1991). Milletler ve Hükümdarlar Tarihi. C. III. Ankara: MEB.
- Taberi, E. C. (1973). Tarih-i Taberi Tercemesi. İstanbul: Can.
- Tanyu, H. (1968). Türklerde Taş ile ilgili İnançlar. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Türkçe Sözlük (1988). Eren, H. ve diğerler (Ed.). Ankara: TDK.
- Velev, G. (2000). Bilgarskiyat naroden kalendar. Osnovi i sışnost. Ç. I. S. İK Tangra.

Elektronik kaynakça:

- URL: Hudyakov, Yu. S., Komissarov S.A.:
<http://www.sati.archaeology.nsc.ru/sibirica/pub/data/larich2/?html=komhud>.
Erişim 30.04.2020.
- URL: Özkan, İ. (2020). Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları. Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Cilt 2/ Sayı 1/ Kış 2020, s. 1-24.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balted/issue/52228/661300>.
Erişim: 25.04.2023.
- URL: Yenisoy, H. (2012) *Bulgaristan'da Nevruz ve Hıdırellez Gelenekler*.
<https://kircaalihaber.com/yorum/bulgaristanda-nevruz-ve-hidrellez-gelenekleri> Pazar, 02 Mayıs 2010. Erişim: 30.04.2023.
- URL: (2020). *Hızır ve İlyas efsanesi nedir?*
<https://www.aksam.com.tr/yasam/hizir-ve-ilyas-aleyhisselam-kimdir-hizir-ve-ilyas-efsanesi-nasil-iste-hidirellezin-hikayesi/haber-10710021> Haziran 2020 Pazartesi. Erişim 04.05.2023.
- URL: Karagöz, L. (2012). *Köyümüzdeki Hıdırellez kutlamaları*
<https://bnr.bg/tr/post/100152302/kymzdeki-hidrellez-kutlamaları>. Erişim 04.05.2023.
- URL: Elçin, A. C. (2012). Bulgaristan/Deliorman Aleviliğinde Kırklar Bayramı (Nevruz) ve Hırrellez. Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 86.
<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=86&Sayfa=55>.
Erişim: 04.05.2023.

Sözlü Kaynak Kişiler:

1. Emine Aliosmanova Hasanova 1940 doğumlu, Çavuşköy, Şumen ili
2. Emine Mustafa Hüseyin 1965 doğumlu, Veliki Preslav, Şumen ili
3. Fatme Mehmed Aliosman 1948 doğumlu, Karademköy, Şumen ili
4. Fatme Ademova Yakubova 1945 doğumlu, Güneköy, Eski Cuma ili
5. Ahmed Ahmedov Üsmenon 1942 doğumlu, Güneköy, Eski Cuma ili

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımında Kadının Rolü: Hıdırellez Geleneği

The Role of Women in the Transfer of Intangible Cultural Heritage: The
Hıdırellez Tradition

Yağmur ALKIR*
Nagihan BAYSAL YURDAKUL**

Özet

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar için baharın ve yazın gelmesi, geçimin yapıtaşı olan doğanın uyanışıdır. Bu nedenle dünyadaki birçok millet tarafından baharın gelişi özel törenlerle kutlanmaktadır. Türk kültüründe bahar bayramı olarak kutlanan Hıdırellez de, eski Türk inanç sisteminden gelen inanışların oluşturduğu İslami unsurlarla şekillenen bir bayramdır. Bu bayramı oluşturan çeşitli ritüellerin icra, aktarım ve korunmasında kadının rolü büyüktür. Son yıllarda UNESCO, uluslararası sözleşmeler ve programlarda, kadınların somut olmayan kültürel miras unsurlarının yaşatılarak korunmasındaki rolü hakkında daha fazla farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde, kadınların tarihsel ve kültürel mirasta önemi daha iyi anlaşılmakta ve gelecek nesillere aktarılması için uygun koşullar sağlanmaktadır. Toplumsal ve kültürel kalkınmanın ana unsurlarından olan kadın Türk toplumlarında her zaman hem aile içindeki rolleriyle hem de iş hayatına dâhil olmasıyla gelenek aktarıcısı olmuştur. Biz de bildirimizde kadının gelenek aktarıcılığı rolünü Hıdırellez geleneği içerisinde inceleyerek tahlil edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Kadın, Gelenek aktarımı, Hıdırellez.

Abstract

For societies dealing with agriculture and animal husbandry, the arrival of spring and summer is the awakening of nature, which is the building block of livelihood. For this reason, the arrival of spring is celebrated by many nations in the world with special ceremonies. Hıdırellez, which is celebrated as a spring festival in Turkish culture, is a holiday shaped by Islamic elements formed by beliefs from the old Turkish belief system. The role of

* Somut Olmayan Kültürel Miras Doktora Bursiyeri, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, yagmur.alkr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3612-7017

** Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, nagehanbaysal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5272-5922

women is great in the execution, transmission and preservation of various rituals that make up this holiday. In recent years, UNESCO aims to raise more awareness about the role of women in the preservation and preservation of intangible cultural heritage elements in international conventions and programs. In this way, the importance of women in historical and cultural heritage is better understood and suitable conditions are provided for their transfer to future generations. Women, who are one of the main elements of social and cultural development, have always been the transmitter of tradition in Turkish societies both with their roles in the family and with their involvement in business life. In our paper, we will analyze the role of women as the transmitter of tradition by examining them within the tradition of Hıdırellez.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Women, Transmission of Tradition, Hıdırellez.

İlkel insan için hayatta kalmak, yaşamı bir düzen içinde sürdürebilmek ancak doğayı gözlemleyerek ve doğaya ayak uydurarak mümkün olmuştur. Özellikle Türkler gibi doğa ile iç içe yaşayan göçebe veya hayvancılık ve tarımla uğraşan toplumlar için doğanın değişimleri önemli bir yere sahiptir.

Her yıl yeniden kurulan düzen ilkel toplumlar için sürekli yinelenen bir yaratım süreci olarak görülmüş ve bu süreç dünyanın ilk yaratıldığı anla eş tutulmuştur. Mircea Eliade ilk yaratım anına “ilk mitsel zaman” adını vermektedir. Eliade’ye göre her türlü dinsel bayram dünyanın yaratılışı olan ilk mitsel zamanın ya da başlangıçta yer almış kutsal bir hadisenin yeniden güncellenmesidir. Devamlı olarak çıkış noktasına geri dönen kutsal zaman, bir nevi çember biçimindedir. Ritüeller sayesinde dinsel insan, düzenli aralıklarla ilk mitsel zamanı gerçekleştirerek bir tür “ebedi şimdiki zaman”ı oluşturmaktadır (Eliade, 2017a, s. 63-64). Dünyanın düzenli aralıklarla ilk mitsel zamana geri dönmesinin sebebi ise yılın tüm günahlarının ve zamanın kirletip aşındırdığı her şeyin bu şekilde yok olmasına inanılmasındandır.

Dolayısıyla her yeni yılın arifesi, kaosu ve bu kaosu meydana getirdiği kaygıyı da üzerinde taşımaktadır. Bu bakış açısıyla her yeni yıl kutlamasında da kutsalın yeniden yaratılması işlevi yerine getirilmektedir (Ekici, 2002, s.1-8). İlkel insan için her yeni duruma geçiş, düzenin ve kutsiyetin yeniden yaratılması ve bir tehlike anına işaret etmektedir. Bu tip tehlike anlarında kendini korumak ve kaosu en kolay biçimde kozmosa çevirmek için her toplumun kendi dinsel ve kültürel değerleri ışığında ortaya koyduğu ritüeller bulunmaktadır.

Kutsal zaman olan mevsimsel bayramlar ve kutlamalarda da evrenin yok edilip yeniden yaratılışına simgesel açıdan katılan insan kendinin de “yeniden

yaratıldığına”inanmaktadır (Eliade, 2017b, s.73). İlkel insan için kutsanmak hayatın anlamlı bütünlüğünün sürmesi bakımından olmazsa olmazdır. Bunun sebebi insanın doğa karşısındaki aciziyetini ancak bu şekilde bitirdiğine ve maddi ve manevi anlamda güçlü bir konuma geçtiğine inanmasıdır. Bunun için insanoğlu doğanın geçiş dönemlerini kendine bir kutsanma fırsatı olarak görmüş ve bu dönemlere özel ritüeller meydana getirerek baharı kutlarken kendini de kutsanmış hissetmiştir.

İnsanlığın en eski devirlerde oluşturduğu düşünceye göre; bir kutlama ve bunun sonucunda beklenen kutsanmanın gerçekleşmesi için iki noktadan hareket edildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi; “*benzer, benzeri etkiler*” ilkesiyle var olan “taklide dayalı inanç ve uygulamalar”dır. Bu anlayışa göre; bir şeyin taklidini yapıp, onun aslını etkilemeye çalışmak ve sonuçta istenileni elde etmek fikri vardır. İkincisi ise “*parçanın bütüne ait olması*” fikrinden kaynaklanan. “temasa dayalı inanç ve uygulamalar”dır. Buna göre, bütünden ayrılmış olsa bile, bir parça hâlâ bütüne aittir ve bütünle parça arasında var olan ilişki devam etmektedir (Ekici, 2002, s.4-5). Türkler için “bahar bayramı” olarak bilinen Hıdırellez Bu iki ilkeyi içinde barındıran bir yeniden yaratım ve kutsanma dönemidir.

Eski Türk inanç sistemine ait düşünce yapısının ürünü olan Hıdırellez’de yapılan ritüeller ve Hıdırellez kutlamaları İslamiyet’in kabulü ve tesiriyle güncellenmiş ve günümüzde de varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Ekici, 2005, s.52). Bu durumun nedeni şüphesiz Hıdırellez’in toplum hayatında sahip olduğu işlevdir. Toplumun yenilenmeye, berekete ve bolluğa her daim ihtiyaç duyması, bunu elde etmek için ortaya koyduğu hareketleri tekrarlama ihtiyacı doğurmuştur. Bu bağlamda her ne kadar dinsel düşünce yapısı değişse de toplumun kolektif hafızadan getirdiği bilgiden elde ettiği fayda devam ettiği için Hıdırellez ritüelleri ve kutlamaları varlığını sürdürmüş ve toplumun yeni ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş ve güncellenmiştir.

Doğa ve Kadın İlişkisi

Var olan bütün evreni ancak kendi potansiyeli üzerinden tanımlayabilen insan için doğa ve doğada var olan her unsur bir cana sahiptir. İnsanın doğanın canlı olduğu inanması bugün animizim dediğimiz dünya görüşünü meydana getirmiştir (Örnek,1988, s. 24). Bu bağlamda insan doğayla ilişkisini ancak onu kendine benzeterek kurabilmiştir. Doğanın uyanışını ve ölümünü işaret eden mevsimler

de insana bu algılama ve tanımlama konusunda yardım etmişlerdir. Bu sayede insanoğlu doğa ile arasında uyumlu bir ilişki yakalamıştır. Kadın ve doğanın ilişkisi, kadının sahip olduğu biyolojik özellikler sebebiyle doğrudan ve doğaldır (Uhlig, 2022, s. 75). Pek çok kültürde ve Türk kültüründe doğanın uyanıp, yeşermeye başladığı toprağın canlanıp ağaçların meyve verdiği, hayvanların yavruladığı kısaca dünyanın yenilenme dönemleri çocuk doğurma yetisine sahip olan kadın ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda Türkler kadın doğurganlığı ve doğanın doğurganlığı arasında bir bağ kurulmuş ve bu bağın kutsallığına inanmışlardır.

Türk kozmogoni anlatmalarında tanrı Ülgen'e yaratılışın ilhamını da veren yardımcı ruh Ak Ene'dir (İsmailtaş, 2002, s. 94). Varlığın özüne dair olan ilk anlatmadan bu zamana doğurganlığı sebebiyle kadın yaratımla, üremeye ve dolayısıyla da bereketle ve kutsalla ilişkili kabul edilmiştir (Baysal, 2020, s. 180). Yaratımın şifresi kadının bedeninde gizlidir. Bu bağlamda her yeniden yaratım ve kutsanma töreninde kadının varlığına ve tesirine ihtiyaç duyulmaktadır.

Eski inanç sistemindeki göğün Eril, yerin dişil olduğu inanması, bununla birlikte insanoğlunun topraktan gelenle beslenmesi ve bereketin kendini toprak sayesinde insanoğluna gösteriyor oluşu yeryüzü ile ilgili ritüel ve kutlamalarda kadını birincil rolü üstlenen insan konumuna getirmiştir. Hâlihazırda üretimin sağlayıcısı ve simgesi olan kadın, kendi bereketiyle yeryüzünün bereketini birleştirmiş, ihtiyaç duyduğunda topraktan güç almış; ihtiyaç olduğunda da toprağa güç vermiştir.

Doğanın kendi içinde sahip olduğu bolluk ve bereket nasıl üzerinde yaşayan bütün varlıkların hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekliyse; kadının da doğurganlığı insan hayatının sürmesi için olmazsa olmazdır. Bu bakımdan kadının ve doğanın bereketli olması birbirine benzer durumlar olarak görülmüş ve bereketi arttırma ya da koruma ritüelleri kadın merkezli bir hal almıştır. Bu durumun bir diğer nedeni de şüphesiz eski inanç sistemlerinde tanrıçaların veya yardımcı iyi dişi ruhların bolluğu ve onların bereketi ve yeryüzünü simgeliyor oluşudur (Campbell, 2020, s. 59). Kadına verilen yaratıcı ve üretici olma kudreti geleneksel Türk dünya görüşünde baharın gelişinin, bolluk ve bereketin kutlaması; yeniden yaratımın ve kutsanmasının günü olan Hıdırellez uygulamalarında onu başrolde görmemize neden olmuştur.

Nitekim 2017 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası listesine Türkiye ve Kuzey Makedonya'nın ortak unsuru olarak giren Hıdırellez dosyada tanımlanırken "...Kutlamalarda aileye olduğu kadar topluma da refah getiren,

doğurganlığı artıran ve evcil hayvanları ve bitkileri koruduğuna inanılan Hızır ve İlyas ile ilgili ritüeller ve törenler uygulanmaktadır...” (Oğuz, 2020, s. 35) şeklinde tanımlanmış ve doğurganlıkla özellikle ilişkilendirilmektedir.

Bir toplumda somut olmayan kültürel mirasın yaşatılarak korunması, o toplumun kültürel kimliğini ve çeşitliliğini arttırmakta aynı zamanda ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Kadın, kadının doğurganlığı ve kadının emeği de toplumun kendisinin yeniden üretimi için temel yaratıcı bir güçtür. Doğayla bir bütün olarak kabul edilen kadın, doğanın uyanışını kutlama gününde özel olarak birtakım uygulamalar yapmakta ve kendi üretkenliğiyle doğanın bereketini birleştirmektedir.

Hıdırellez İle İlgili İnanış ve Uygulamalarda Kadın

Kadınların aktif rolünün bulunduğu Hıdırellez ritüelleri daha önce belirttiğimiz üzere “taklide ve “temas”a dayalı inanç ve uygulamaları içermektedir. Hıdırellez kutlamasında sadece kadınların üstlendiği rol ve bu rollerin inançsal derinliklerine 3 başlıkta bakabiliriz.

1. Sağlık ve Şifa Ritüelleri

Hıdırellez’de pek çok ritüel bulunmaktadır. Bu ritüellerin en başında senenin sağlıklı geçmesi için yapılan birtakım uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamalarda daha önce belirttiğimiz üzere ilk mitsel zamanı yaşayan insan evrenin yaratılışına döndüğüne inanarak kendi sağlığının da yeni doğmuş bir bebek gibi olduğuna inanmak ister ve bunun için sağlık ve şifa ritüelleri yapar. Hıdırellez’de sağlık ve şifa deyince aklımıza ilk olarak halk hekimliği gelmektedir. Fuzuli Bayat, kadınların ilk hekimler olduğunu belirtir. İlkel toplumlarda çocuğunu tedavi eden, yaşlılara bakan, kocasını iyileştiren yine kadındır ve bu kadın şaman olsa da olmasa da ilk tabip, ilk iyileştiricidir. (Bayat, 2010, s.110). Halk hekimliği uygulamalarının ilk mitsel zamanın yaratıldığı Hıdırellez’deki uygulamalarına Anadolu ve Balkanlardan örnek verecek olursak:

Muğla’da kadınlar başlarına kına yakarak bütün yılın sağlıklı geçeceğine inanmaktadırlar. Bulgaristan Şumnu bölgesinde de yaşlı kadınlar arife günü başlarına kına yakarak sağlıklı olacaklarına inanmaktadırlar (Korkmaz, 1989, s. 34; Alkır, 2020, s. 139).

Fırat havzasında Hıdırellez'in ilk günü 41 çeşit çiçek toplanır ve bu çiçekler kaynatılarak şifa amacıyla özellikle de âb-ı hayata benzetilerek içilir (Korkmaz, 1989, s. 34).

Eskişehir'de çocuğu olmayan kadınlar bir ağaca akşam ezanından sonra kırmızı ile yeşil yazma bağlarlar. Sabah gün doğmadan o yazmalara bakılır. Yazmalardan birinin kaybolması o ailenin çocuğunun olacağına işarettir (Cingöz, 1990, s. 7).

Edirne'de bazı yörelerde kadınlar süpürme işi yaparken bellerine taş bağlarlar. Daha sonra bu taş "ağrılar acılar yola gitsin" denilerek bir yol üstüne atılır. Bazı köylerde ise bu taş bir kuyuya atılır. Bunun dışında gün doğmadan önce yere serilen ipin üzerinde genç kızlar saçları uzun olsun diye yürür. Aynı dilekle salıncakta saç ördürülür. Kalay, 1996, s. 8-9).

Makedonya yörük folklorunda kızlar, Hıdırellez gecesi ellerine kına yakarlar, sabahleyin çeşme başına giderek kınalarını yıkarlar ve iki avuçlarıyla çeşmeden su alıp "ağrıları, acıları attık" diyerek arkalarına atarlar. Bu üç defa tekrar edilir. Sonra başlarına yeşil yapraklar takarak evlerine dönerler (Gökçen, 1953, s. 668).

Prizren'de her kadın Hıdırellez günü çocuklarını ya gül ile yüzüne dokunarak ya da ısırganla ayaklarına vurarak uyandırır ve onları ceviz, söğüt, ısırgan yaprakları ve yumurta kabuklarıyla kaynatılan suyla banyo yaptırırlar ve çocukların bütün yıl sağlıklı olacağına inanırlar (Uca, 2007, s. 275).

Bulgaristan'da Hıdırellez'den bir gün önce toplanan kır çiçekleri Hıdırellez sabahında kaynatılarak, saç uzun olsun diye bir tepeye çıkan kadının başından aşağı dökülmektedir (Alkır, 2020, s.140).

2. Bolluk Bereket ve Uğur Ritüelleri

Hıdırellez'de Hızır ve İlyas'ın yeryüzünde buluşacağına ve geçtikleri yerlere bereket, bolluk ve uğur getireceğine inanılmış ve bu inanıştan hareketle birtakım ritüeller geliştirilmiştir.

İğdir ve çevresinde kadınlar gündüz buğday kavurup bu buğdayı ezerek bir tepsiye koyarlar ve kimsenin girmeyeceği bir odaya yerleştirirler. Bu eylemin amacı Hızır'ın atının ayağı değmesini sağlamak ve bu şekilde eve bereketin geleceğine inanılmasıdır (Çay, 1990, s. 18).

Kars'ın Susuz İlçesine bağlı Ermişler Köyünde kadınlar Hıdırellez'den önceki gece hamur teknesinde yoğurdukları hamuru sabaha kadar bekletirler. Hızır'ın gelip, o hamuru bereketiyle arttırdığına dair olan inanışla birlikte ertesi

sabah bu hamurdan ekmek pişirilip köydeki her eve eşit şekilde dağıtma uygulaması vardır. Eğer ekmekler bütün köye yeterse o yıl ekmeği dağıtan eve yokluk, fakirlik uğramayacağına inanılır (Oğuz & Kasımoğlu, 2005, s. 70).

Kırıkkale'nin Yaylayurt Köyünde bereket getirmesi için yeni evlenmiş bir kızın başında getirilen böreklerin bir kısmı parçalanır (Oğuz & Kasımoğlu, 2005, s. 73).

3. Kısmet ve Şans Ritüelleri

Doğanın yeniden yaratım sürecinde kendi talihini de bu kutsal süreçten yararlanarak değiştirmek isteyen insan talihini açmak ve şansını arttırmak için çeşitli ritüeller geliştirmiştir.

Antalya'da 5 Mayıs günü ikindi namazından sonra, evlenmemiş iki genç kız, iki kulplu büyükçe bir testiye, iki elleriyle tutup hiç konuşmadan sokaktaki yedi evin çeşmesinden su alırlar. Toplanan bu suya, evli bir kadın dua okuduktan sonra, niyetini tutan kızlar, para, çivi, düğme, gibi dilek malzemelerini atarlar. Dilek malzemelerini atma işleminden sonra, testiye okuyan kadın, testinin ağzını kırmızı bir yazma ile bağlayıp, bir gül ağacının altına koyar (Seyirci, 1990, s. 137-138).

Ağrı, Iğdır ve Erzurum'da Hıdırellez günü kızlar gül ağacının dibine testi koyarak içine alyanslarını atarlar. Bunları tek tek mâni söyleyerek çıkarırlar ve söylenen mâniye göre, kısmetlerinin açılacağına inanırlar. Yine bu yörede Hıdırellez günü, evlenme çağına gelmiş olan kızlar tuzlu ekmek “gugul” yapıp bir parçasını görebilecekleri bir bacaya bırakırlar ve ekmeği alan bir karganın gidiş istikametine göre, evlenecekleri kişinin belli olacağına inanırlar (Özarslan, 1997, s. 206 & Uca, 2007, s. 258).

Afyonkarahisar'da Hıdırellez günü genç kızlar erkenden kalkarak sokak çeşmelerinden üç tanesini sonuna kadar açarlar. Arkalarına dönüp bakmadan evlerine geri dönerler. Muslukları açarken de “Bu musluk nasıl açıldıysa bahtım da öyle açılışın” derler (Uca, 2007, s. 258).

Fırat Havzasında tuzlu kıkıl, tuzlu ekmek, dilek ekmeği, dilek çöreği uygulaması bekâr gençler ve nişanlılar, kocaları gurbette olan taze gelinler tarafından yapılır. Hızır'ın gelmesinden bir gün önce 8-10 yaşları arasındaki bir kız çocuğuna oldukça tuzlu bir hamur yoğurtulur. Hamur çörek şeklinde ateşte pişirilerek iki kısma ayrılır. Bir kısmı dışarı evin damına konur. Onu bir karga alır ve hangi yöne giderse gencin kısmeti o yönde açılacak demektir. İkinci kısmı

ise akşam yemeği niyetine yenir ve su içilmeden uyunur. Çöreğin etkisiyle çok susayan dilekliye evleneceği kişi su ikram eder. Böylece bekâr genç evleneceği kişiyi, nişanlı kızlar ve taze gelinler de gurbetteki hasretlerini görmüş olurlar (Korkmaz, 1989, s. 34)

Şumnu ve çevresi Bulgaristan Türklerinde 5 Mayıs gecesi gül dalının altına, içinde genç kızların demir/ altın takılarının bulunduğu bir testi bırakılır. Yine burada 6 Mayıs sabahı, kadınlar gün doğmadan yerleri süpürürler. Bereketli bir yıla başlamak için süpürülen yerlere su ve darı serperler (Alkır, 2020, s. 140).

Sonuç

Hıdırellez ile ilgili yapılan ritüellere baktığımızda hepsinin ilk mitsel zamanın yaratımını merkeze alan taklide ve temasa dayalı inanç ve uygulamalar olduğunu görmekteyiz. Ritüellerdeki bu taklit ve temas ilkesi kadının doğurganlığı ve doğanın doğurganlığı arasındaki bağ ile de ilişkili olmuş ve bu bağ her zaman kutsal kabul edilmiştir.

Hıdırellez uygulamalarında görüldüğü üzere kadının geleneği yaratma, aktarma ve yaşatarak koruma açısından önemi büyüktür. Burada bugün sadece kadınların yaptığı uygulamalardan bahsettiğimizde bile oldukça fazla veri ile karşılaşmaktayız. Şüphesiz ki bu yoğunluk tesadüfi değildir. Kadın hem evde hem de sosyal hayatta geleneğin en büyük aktarıcılarında birisi durumundadır. Bu durum halk bilimi çalışmalarında üzerinde daha fazla durulması gereken bir konudur.

KAYNAKÇA

- Alkır, Y. (2020). Bulgaristan Türklerinin halk inanışları: Şumnu ve çevresi (Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Artun, E. (1990) Tekirdağ'da Hıdırellez Geleneği, Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 1-23.
- Bayat, F. (2010). Türk Kültüründe Kadın Şaman. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baysal, N. (2020). Türk Halk Kültüründe Su. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Campbell, J. (2020). Tanrıçalar ve Tanrıça'nın Dönüşümleri. Çev. Nur Küçük, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cingöz, M. E: (1990). Eskişehir'de Hıdırellez Kutlamaları, Milli Kültür S.72, s. 7-9.

- Çay, A. (1990). Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ekici, M. (2002). “Kutsanma ve Kutlama Anlayışında Nevruz”, Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 15-16 Mart, Diyarbakır, s. 1-9.
- Ekici, M. (2005). “Bergama Yöresi Hıdırellez Geleneklerinde Toplum ve Çevre Bilinci.” Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 47-52.
- Ekici, M., & Fedakar, P. (2014). Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu. Milli Folklor, 26(101).
- Eliade, M. (2017b). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Eliade, M. (2017c). Kutsal ve Kutsal-Dışı Dinin Doğası. Çev: Ali Berktaş, İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Gökçen, İ. (1953). Makedonya Yörük Folkloru ve Doğumla İlgili Adetler-Bayramlar ve Hıdırellez, Türk Folklor Araştırmaları, Yıl 4, C. 2, S. 42, s. 667-668.
- Kalay, E. (1996): Edirne’de Nevruz ve Hıdırellez. Milli Folklor, C. 4, Yıl 8, Sayı 29/30, Ankara, Bahar/Yaz, s. 6-10.
- Korkmaz, R. (1989). Fırat Havzası Folklorunda Hıdırellez Şenlikleri ve Bu Geleneğin Türk Dünyası İçindeki Yeri. Belgelerle Türk Tarihi, S. 48, s. 32-36. Kömen Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2020). Çok Uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve Sorunlar. Milli Folklor, 16(125), 35-45.
- Oğuz, M. Ö. (2020). Çok Uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve Sorunlar. Milli Folklor, 16(125), 35-45.
- Oğuz, M.Ö. & Kasımoğlu, S. (2005). Türkiye’de 2005 Yılında Yaşayan Geleneksel Kutlamalar. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları.
- Örnek, S. V. (1988). 100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özarslan, M. (2000). Erzurum’da Hıdırellez İle İlgili İnanç ve Uygulamalar, V. Geleneksel Hıdırellez Şenliği ve Semineri, 5-6 Mayıs, Türkbilig, 2000/1.
- Seyirci, M. (1990). Antalya’da Hıdırellez Kutlamaları. Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 137-142.
- Sezen, L. (1999). İlkyaz Bayramları (Hıdırellez-Nevruz), A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 12, Erzurum, s. 81-85.
- Taş, İ. (2002). Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji. Konya:

- Uca, A. (2007). Türk Toplumunda Hıdrellez-II”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 35, Erzurum s. 251-284.
- Uhlig, H. (2002). Tanrı Başlangıçta Tanrıçaydı. Çev. Nilgün Ersoy, İstanbul: Totem Yayınları.

Kuzey Makedonya Türk Halk Kültüründe Hidrellez Kutlama Geleneği Hidrellez Celebration Tradition in Turkish Folk Culture of North Macedonia

Ekrem DESTANOV*

Özet

Hidrellez, asırlardan beri kutlana gelen mevsimlik bayramlardan biridir. Bir gelenek olarak *Hidrellez* Türk topluluklarının belleğine yerleşmiş olan *Hızır* ile *İlyâs* peygamberin görüşmeleriyle ilgili inanışa dayanmaktadır. İnanışa göre bu iki büyük şahsiyet yılda bir kez bir araya gelmektedir. Onların görüştükleri bu tarih ise *Hidrellez* bahar bayramının kutlandığı 6 Mayıs tarihine denk gelmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe de *Hidrellez* bir bahar bayramı olarak kabul edilmekte ve çeşitli törenler eşliğinde kutlanmaktadır. *Hidrellez* olgusunun nereden geldiği konusu da yukarıda ifade edilen inanışın aynı biçimine dayanmaktadır. Söz konusu bölgede kutlanan *Hidrellez* bahar bayramına ilişkin birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışma diğer çalışmalara kıyasen daha ayrıntılı ve bilimsel olarak daha kapsamlı olup ilgili bahar bayramının bilimsel dünyadaki bilinirliğinin artırılması amacıyla ele alınmıştır. Çalışma konusuyla ilgili olarak literatür taramalarıyla birlikte saha derleme çalışmaları da yapılmıştır. Konuya dönük halk bilimsel verimlerin derlenmesinde folklor derleme çalışmalarında yaygın olarak kullanılan *gözlem* ve *mülakat* yöntemleri esas alınmıştır. Derleme çalışmaları sonrasında bu verimlerin nitel araştırma yöntemindeki teknikler ile çözümlemeleri yapılmıştır. İlgili halkbilgisi verimlerin incelenmesi sonucunda bölge Türk halk kültüründe *Hidrellez* bahar bayramının kutlanmasına büyük önem verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Makedonya, Türk, halk kültürü, *Hidrellez*, mevsimlik bayram.

Abstract

Hidrellez is one of the seasonal holidays that has been celebrated for centuries. As a tradition, *Hidrellez* is based on the belief about the meetings of *Hızır* and *İlyâs*, which has settled in the memory of Turkish communities. It is believed that these two great personalities meet once a year. This date they met coincides with the date of May 6, when the *Hidrellez* spring

* Dr. Öğr. Üyesi, Uluslararası Balkan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, ekrem.destanov@ibu.edu.mk, ORCID: 0000-0003-0699-6948.

festival is celebrated. In the Turkish folk culture of North Macedonia, which is the subject of the study, *Hidrellez* is accepted as a spring festival and celebrated with various ceremonies. The issue of where the *Hidrellez* phenomenon comes from is based on the same from of belief expressed above. Some studies have been carried out regarding the *Hidrellez* spring festival celebrated in the region in question. However, this study is more detailed and scientifically more comprehensive compared to other studies and has been discussed in order to increase the awareness of the related spring festival in the scientific world. Related to the study subject, field compilation studies were also carried out together with literature reviews. In the compilation of folklore yields on the subject, the methods of *observation* and *interview*, which are widely used in folklore compilation studies, were taken as basis. After the compilation studies, these yields were analyzed with the techniques in the qualitative research method. As a result of the examination of the related folklore yields, it has been determined that the celebration of the *Hidrellez* spring festival is given great importance in the Turkish folk culture of the region.

Keywords: North Macedonia, Turkish, folk culture, *Hidrellez*, seasonal holiday.

İnsanlık, tarih sahnesinde var olmaya başladığı andan itibaren doğada gerçekleşen bazı olayları önemli olarak kabul etmiş ve bu olayları törenler eşliğinde kutlama gereği duymuştur. Tabiatın geçiş dönemlerinden olan bahar mevsimi bu olaylardan biridir. Bu bağlamında Türk kültüründe bahar mevsimini kutlama geleneği yüzyıllar öncesine kadar gitmektedir. Nitekim Bahaeddin Ögel Çin kaynaklarına dayanarak Türk kültüründe bahar mevsimini kutlanma olayının Hunlar dönemine kadar geriye gittiğini ifade etmektedir. Ögel, Hunlar ve Göktürklerin senenin beşinci ayında bayram törenleri düzenlediklerini ve bu vesileyle kurban kestikleri, at yarışları düzenledikleri ve çeşitli şarkılar söyleyerek eğlendiklerini kaydetmektedir (Ögel, 1971, s. 151-152). Türklerin daha sonraki tarihlerde Anadolu'ya gelmeleriyle birlikte bahar mevsimini kutlama geleneği bu sahada da yaygınlık kazanmıştır (Sezen, 1995, s. 32). Söz konusu gelenek İslâm kültürünün etkisinde kalarak *Hidrellez* olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Köklü bir geçmişi olan *Hidrellez* kış mevsiminden yaz mevsimine geçişi ifade etmektedir (Günay, 1993, s. 3). Aynı zamanda *Hidrellez* güzellikler saçan uğurlu bir gün olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden *Hidrellez* günü dilenen tüm dileklerin gerçekleşeceğine inanılmaktadır (Sezen 1995, s. 33).

Bahar bayramı olan *Hidrellez*in kutlandığı tarihin takvimlere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin Rumi, diğer adıyla *Jülyen* takvimine göre 23

Nisan'a (Uğurlu, 2015, s. 37), günümüzde kullanılan *Gregoryen* takvimine göre ise 6 Mayıs tarihine denk gelmektedir (Sezen, 1999, s. 82). Bu bağlamda yıl takvimlere göre *Rus-ı Hızır* ve *Ruz-ı Kasım* olarak iki ayrılmaktadır. 6 Mayıs'tan 8 Kasım'a kadar olan bu zaman dilimi 186 günden oluşup *Hızır Günleri*, 9 Kasım ile 5 Mayıs arasındaki bu dönem ise 179 gün olup *Kasım Günleri* şeklinde tanımlanmaktadır (Sezen, 1999, s. 82). 6 Mayıs ile 8 Kasım arasındaki günlerin *Hızır Günleri* olarak yorumlanmasının temelinde *Hızır* ile *İlyâs* peygamberin 6 Mayıs tarihinde, diğer bir ifade ile *Hıdırellez* bahar bayramının kutlandığı günde bir araya geldikleri inanın yattığını söylemek mümkündür.

Asırlardır özel bir gün olma niteliğini koruyan *Hıdırellez*, diğer Türk topluluklarında olduğu gibi çalışmanın konusunu oluşturan Kuzey Makedonya Türkleri arasında da 6 Mayıs tarihinde kutlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada ilgili bölgenin Türk halk kültüründe kutlanan *Hıdırellez* geleneği incelemeye tabi tutulacaktır.

1. Hıdırellez Bahar Bayramı

Orta Asya Türk kültürüne dayanan *Hıdırellez* mevsimlik bahar bayramlarından biridir. Söz konusu bahar bayramı İslâm'ın kabulünden sonra İslâm'ın etkisinde kalarak *Hıdırellez* olarak adlandırılmaya başlamıştır. *Hıdırellez* şeklinde isimlendirilmesinin temelinde ise *Hızır* ile *İlyâs* peygamber ile ilgili olan inanın yattığını söylemek mümkündür. Zira inanişâ göre *Hızır* ile *İlyâs* peygamber yılda bir kez bir araya gelmektedirler. Onların buluştukları bu tarih ise *Hıdırellez*in kutlandığı 6 Mayıs'a denk gelmektedir (İslâm Ansiklopedisi: *Hıdırellez*, 1987). Öte yandan, *Hıdırellez* kavramının hangi anlamı içerdiği ve niçin kutlandığı konusundaki görüşlerden biri de *Hızır* ile *İlyâs* peygamberin her yıl 6 Mayıs'ta görüştüklerine ve onlarla birlikte sevinen kişilerin dileklerinin gerçekleşeceğine olan inanişâ ile ilgilidir (Günay, 1993, s. 3).

Mevsimlik bahar bayramı olan *Hıdırellez* ile ilgili epey çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları *Hıdırellez* bahar bayramının ana karakteri olan *Hızır*la ilgili hikâyeye yöneliktir. Söz konusu çalışmalarda *Hızır*a ait hikâyeye ile eski efsanelerden biri olan *Gılgamış Destanı*, *İskender Hikâyesi*, *Yahudi Efsanesi*, *Glaukos Hikâyesi* ve Kuran'da yer alan Hz. Musa ile Hz. *Hızır* kıssası arasındaki benzerlikler değerlendirilmiştir (Yüce, 2011, s. 251). Dolayısıyla bu

çalışmalardan hareketle *Hidrellez* bahar bayramının bir gelenek olarak daha öncelere gidebileceğini söylemek mümkündür.

2. Kuzey Makedonya Türk Halk Kültüründe Hidrellez Geleneği

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan mevsimlik *Hidrellez* bayramı Türk dünyasında yüzyıllardır kutlanmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe de *Hidrellez* bir bahar bayramı olarak kabul edilmekte ve çeşitli törenler eşliğinde kutlanmaktadır. Bu bağlamda *Hidrellez*, Kuzey Makedonya’da yaşayan Hristiyanlar için de önemli bir gündür. *Gürgüvden / Ѓърѓуѡден* olarak adlandırılan *Hidrellez* 6 Mayıs gününün Saint Georges’a dayandırıldığından ileri geldiğini söylemek mümkündür (Döğüş, 2015, s. 77).

Hızır ile İlyâs isimlerinin birleşiminden oluşan *Hidrellez* (Günay, 1993, s. 3) kavramının Kuzey Makedonya Türk yerleşim yerlerinin ağız özelliklerine göre farklı ifade biçimleri vardır. Örneğin Ustrumca ve Valandova yörelerinde *Idrelez* (KK. 3, 10); Radoviş ve İştîp bölgelerinde *Hidrelez* (KK. 1, 6, 8); *Pirlepe* bölgesinde de aynı şekilde *Hidrelez* (KK. 2); Üsküp’te *Edirlez* ve Gostivar’da *Hıdırlez* (KK 5) şeklinde ifade edilmektedir. Her ne kadar ses düşmesi ve farklı seslerle dillendirilse de kavram anlam bütünlüğünü korumaktadır.

İlgili bölgenin Türk toplulukları arasında yaşayan *Hidrellez* geleneğine ilişkin inanış ise Türk dünyasında yaygın olan *Hızır* ile İlyâs peygamberin yılda bir kez bir araya geldikleri inanışa dayanmaktadır. Nitekim Nasuf Destanov adlı kaynak kişinin vermiş olduğu bilgi bu doğrultudadır. Şöyle:

Bu iki peygamber her yıl İdrelez günü, yani altı Mayıs’ta yeşillik bir yerde bir araya gelip görüşürlermiş. İşte İdrelez onların bu görüşmelerinden kalmış (KK. 7).

Hidrellez geleneğinin nereye dayandığı, yerel tabirle neden kaldığı ile ilgili bir efsane de mevcuttur. Bu efsaneyi, Üsküp Kiril ve Metodi Üniversitesi Türkoloji bölümünün kurucusu olan Arif Ago tespit etmiştir. Radoviş şehrine bağlı Konçe köyünde anlatılan bu efsane genç bir kız ile erkeğin birbirilerine karşı olan sevgilerine ilişkindir. Efsaneye göre bu kız ile erkeğin görüşmeleri sınırlıdır. Bunlar yılda bir kez 6 Mayıs tarihinde yeşil alanlıklarda görüşmektedir. İnsanlar 6 Mayıs’ta yeşillik alanlara çıkıp eğlenerek bir anlamda onların sevgisine saygı göstermektedir (Ago, 1982, s. 7).

Bu bağlamda Hızır ile *İlyâs* peygamber hakkında başka bir inanış da mevcuttur. Şöyle: Halk arasında *peygamber*, *ermiş*, *büyük insan* gibi sıfatlarla anılan *Hızır*'in zor durumda kalanlara yardım ettiğine, ayrıca kendisinin *âb-ı hayat* denilen ölümsüzlük suyundan içip ölümsüz olduğuna ve kimliğini gizleyip insanlar arasına karıştığına ve sevdiği kimselere iyilik ettiğine olan inanış yaygındır (Sezen, 1995, s. 32). Halkın belleğinde yer edinmiş olan *Hızır gibi yetişti*, *Hızır gibi geldi* şeklindeki tanımlamaların bu inanıştan ileri geldiğini söylemek mümkündür. Kur'an'da adı geçen peygamberlerden biri olan *İlyâs* peygamberin ise denizlerde mahsur kalan kimselere yardım ettiğine inanılmaktadır (İslâm Ansiklopedisi: Hıdrellez, 1987). *Hızır* ile *İlyâs* peygamber hakkındaki bu inanışın benzeri Kuzey Makedonya Türkleri arasında da yaşamaktadır. Kaynak kişilerden olan Nasuf Destanov'un bunula ilgili olarak vermiş olduğu bilgi şöyledir:

Hidrelez günü bu iki peygambere görev verilmiştir. Hızır Aleyhisselam yer yüzünde, karada darda kalan Allah'ın salih kullarına yardım edermiş. İlyas Aleyhisselam ise denizlerde, deryalarda, diğer bir ifadeyle büyük sularda Allah'ın salih kullarının başına bir tehlike geldiğinde onların yardımına yetişirmiş (KK 7).

2.1. Hıdrellez İçin Yapılan Hazırlıklar

Bir bahar bayramı olarak Hıdrellez Türk dünyasının ortak kültür değerlerindendir. Yılın 6 Mayıs tarihinde kutlanan *Hıdrellez*'in tam manasıyla yerine getirilebilmesi için birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Önceki çağlarda, Hun, Göktürk gibi eski Türk devletlerinde *Hıdrellez* hazırlıkları hakanlar tarafından yaptırılırdı. Ancak bu husus günümüzde değişmiştir. Yapılan hazırlıklar daha çok bireysel bir durum sergilemektedir (Karaman-Arıkan, 2015, s. 18).

Araştırılmaya tabi tutulan Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe Hıdrellez dinî bir bayram olmamasına rağmen dinî bayram havası içerisinde kutlanmaktadır. *Hıdrellez*'in amacına uygun bir biçimde kutlanabilmesi için birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Hıdrellez hazırlıkları söz konusu bölgenin kimi yerlerinde bir, kimi yerlerinde ise birkaç gün önceden başlamaktadır. Hıdrellez için yapılan hazırlıklar genellikle temizlik işleriyle başlamaktadır. Genç kızlar ev temizlik işlerini yapmaktadır: Odaları süpürüp kapı ve pencereleri

silerler, akabinde evlerin çevrelerini süpürürler. *Hidrellez* öncesinde temizlik işlerinin yapılmasının, diğer bir ifade ile *Hidrellez*'e temiz bir şekilde girilmesinin bilinçaltında *Hızır*'ın temiz yerlere geldiği inancının yer aldığını söylemek mümkündür (Destanov, 2022, s. 52).

Temizlik işlerinin yanı sıra türlü yemek çeşitleri de hazırlanmaktadır. Ev hanımları tarafından yapılan yemek çeşitleri genellikle şunlardır: Ceviz karışımından oluşan yufka, ölçü vb. baklava türleri; çorba, kuru fasulye ve kapama gibi yemek çeşitleridir. Hazırlanan yemekler arasında kaşa¹ yemeğinin ayrı bir önemi vardır. Halkın inancına göre kaşa yemeğinden yenilmesi halinde hastalık, uğursuzluk, tembellik gibi olumsuzlukların önüne geçilmiş olunmaktadır (KK. 7). Bu yüzden *Hidrellez* günü kaşa yemeğinden yenilmesine özen gösterilmektedir.

İlgili bölgede *Hidrellez* ile ilgili yapılan hazırlıklardan biri de uğursuzluğa yöneliktir. Çayırılık alanlardan toplanan sütleğen otlarıyla söğüt dalları evlerin giriş kapılarına, kümes, ağıl vb. yerlerin kapılarına konulmaktadır. Halkın inancına göre bu tür yerlere sütleğen otu veya söğüt dallarının konmasıyla uğursuzlukların gelişi ve cadıların girişi engellenmiş olmaktadır (KK. 3, 6). *Hidrellez* için yapılan bu hazırlıklardan sonra martıfal adı verilen âdet yerine getirilmektedir.

2.2. Martıfal Âdeti

Türk dünyasında *Hidrellez* bahar bayramı öncesinde yerine getirilen işlemlerden biri de baht, kısmet açma veya bir çeşit fal bakma olarak adlandırılan *martıfal* âdetidir (Günay, 1993, s. 3). Uygulanışında bölgeye göre bazı farklılıkların olduğunu ifade eden Umay Günay *martıfal* âdetinin nasıl gerçekleştirildiğini şöyle açıklamaktadır:

5 Mayıs günü, öğleden sonra, büyük bir çömlek genç kızlar tarafından kapı kapı dolaştırılır. Geleneğe yönelik niyet tutmak, talih ve kısmet açtırmak isteyen genç kız ve kadınlar, yüzük, küpe gibi eşyalarını çömleğin içine atarlar. Çömlek ağzına kadar temiz su ile doldurulur. Ağzı beyaz tülbentle bağlanan çömlek bir gül fidanının dibine yerleştirilir. Hızır Aleyhisselam'ın çömleğin durduğu fidanın altına uğrayacağına ve herkesin dilediğini yerine getireceğine inanılır. Hidrellez sabahı

¹ Labada otundan yapılan bir çeşit unlu mamul yemeği.

erkenden çömlek gül fidanının altından alınır. Yeşillik bir yerde bazen bir evde genç kızlar ve hanımlar çömleğin etrafında toplanırlar. Hızır aleyhisselam'a dualarla çömlek açılır. Çömleğin içine bakmadan, önceden konulan eşyalar çıkarılırken iyi mâni söyleyen ve çok mâni bilen bir hanım da mâni okur. Çömlekten çıkan eşya kiminse, söylenen mâninin o kişinin talihini ifade ettiğine inanılır ve mâni bu hâle göre yorumlanır. Bu tören sonrasında okunan mânilere niyet mânileri adı verilir (Günay, 1993, s. 3).

Yukarıda yer verilen *martıfal* âdeti araştırmaya tabi tutulan Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe de mevcuttur. İlgili bölge Türk halk kültüründe uygulanan *martıfal* âdeti, Günay'ın bahsettiği *martıfal* âdetine benzemektedir. Bu bölgede söz konusu âdetin uygulanış biçiminin açıklamasına geçmeden önce *martıfal* kavramının yerel ağızlara göre ifade ediliş biçiminden bahsetmenin yerinde olacağı düşünülmüştür. Şöyle: Ustrumca bölgesinde *mantufar* (KK 3); Valandova bölgesinde *martufal* (KK 10); İştıp bölgesinde *martıfal* (KK 4); Radoviş bölgesinde *mâni çıkarma veya çıkarma* (KK 1, 9); Ohri bölgesinde ise *martufal* (Ago, 1982, s. 8) şeklinde isimlendirilmektedir. Mâni çıkarma olarak tanımlanmasının *martıfal* âdetinin mâni söylenerek gerçekleştirilmesinden kaynaklandığı söylenebilir (Destanov, 2022, s. 54).

Konuyla ilgili yapılan araştırmalar sonucunda *martıfal* âdetinin daha ziyade Makedonya'nın doğu ve güneydoğusundaki Yörük yerleşim yerlerinde uygulandığı tespit edilmiştir. Bu bölgede söz konusu gelenek şu şekilde yerine getirilmektedir: *Hıdırellez*'in öncekisi akşam genç kızlar bir araya gelirler. Ağzına kadar su doldurulmuş büyükçe bir çömleğe koymak üzere aile fertlerinin her biri için erguvan, gonca gül vb. çiçeklerden küçük demetler hazırlarlar. Bu demetlerin kime ait olduğunu bilmek için yüzük, küpe, kolye gibi takılardan nişan koyarlar. Sonra kızlar *martıfal* âdetinin gerçekleştirildiği alanda bir araya gelirler. Çeşitli mâniler söyleyip dilekler dileyerek hazırladıkları demetleri çömleğe atarlar. Sonra çömleğin ağzını kırmızı renkli bir tülbentle kapatıp bir gül ağacının dibine koyarlar. Hıdırellez sabahına kadar çömleği burada bekletirler (KK 3, 8, 9).

(Valandova şehrine bağlı Bahçebosu Köyü'nde gerçekleştirilen *martifal* âdeti)

Çömleğin *Hidrellez* sabahına kadar gül ağacının dibinde bekletilmesi, *Hızır*'ın buraya gelip dilenen tüm dilekleri yerine getireceğine olan inanışından geldiğini söylemek mümkündür (Günay, 1993, s. 3). Genç kızlar tarafından hazırlanan demetlerin konulduğu çömleğin suyla doldurulması ise Türk mitolojisindeki su kültürünü yansıtmaktadır.²

Hidrellez öncesinde bahtın, diğer bir ifade ile kısmetin açılmasına yönelik ilginç denilebilecek bir uygulama da Pirlepe şehrine bağlı Budaklar Köyü Türkleri arasında gerçekleştirilmektedir. *Hidrellez*'in öncekisi akşam ateş³ yakılıp bahtının, kısmetinin açılmasını isteyen kimselerin bu ateşin üstünden atlamaktadır (KK 2).

² Suyun içinde mevcut olan gücün farklı biçimlerde belirdiğinden ve göl ile su kaynakları ve nehirlerde, Türk kültüründe ise *kutsanmış sular*da yaşadığı ifade edilmektedir. Su kültürüyle ilgili bilgi için bk., (Roux, 2011, s. 115-116).

³ Bahtın, kısmetin açılmasına yönelik yakılan ateş, Türk kültüründeki *ateş kültürü*ni simgelemektedir. Nitekim Jean-Paul Roux *Eski Türk Mitolojisi* adlı eserinde Türklerin ateşe olan saygılarından söz etmektedir. Roux bununla ilgili olarak şunu yazmaktadır: *Türk büyücüler Roma elçisini alevlerin arasından yürüterek arındırıyorlardı* (Roux, 2011, s. 40).

2.3. Hıdırellez Sabahı Yapılan İşlemler

Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe *Hıdırellez* sabahı erkenden, güneş doğmadan önce uykudan uyanmaya dikkat edilmektedir. Uykudan erken uyanılıp yetişkinler, çocuklar yeşillik, çayırılık alanlara gidip yuvarlanmaktadır. Bu tür yerlerde oturmak, yuvarlanmak bölgenin yerel dillerinde yeşilini almak, yeşillenmek şeklinde geçmektedir (KK 9). *Hıdırellez* sabahı yeşillik alanlara gitmenin temelinde, Hızırın *Hıdırellez* sabahı yeşillik yerlere geleceğine ve sıkıntısı, kederi olanlara yardımcı olacağına ve dilenilen tüm dilekleri gerçekleştireceğine yönelik inanın yattığını ifade etmek mümkündür (Günay, 1993, s. 3).

İlgili bölgenin bazı yerlerinde *Hıdırellez* sabahı keçi, koyun ve sığır sürülerinin de yeşillik alanlara götürülüp otlatıldığı görülmektedir. Örnek olarak Ustrumca şehrine bağlı Yüksek Mahalle köyü gösterilebilir. Hayvanların *Hıdırellez* sabahı çayırılık yerlerde otlatılmasının *Hıdırellez* günü cansız varlıklarla canlı varlıkların yeni bir hayata kavuşacakları inanişinden ileri geldiği söylenebilir (Günay, 1993, s. 3).

Bu bölgede *Hıdırellez* sabahı yerine getirilen işlemlerden biri de bereket ile ilgilidir. *Hıdırellez* sabahı ekinler dolaşılır, başak bağlamış ekinlerden koparılıp tahılların depolandığı yerlere konur. Bu işlem bereketi sembolize etmektedir. Söz konusu uygulamalardan sonra yerel tabirle *martıfal çıkarma*, *çekme* âdeti gerçekleştirilmektedir.

2.3.1. Martıfal Çıkarma Âdeti

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan *martıfal* âdeti yukarıda ifade edildiği gibi baht, kısmet açma ve fal bakma olarak tanımlanmaktadır (Günay, 1993, s. 3). *Martıfal* âdeti *Hıdırellez* bahar bayramında gerçekleştirilen en önemli uygulamalardan biridir. Bu husus Kuzey Makedonya Türk halk kültürü için de geçerlidir.

Martıfal âdeti diğer Türk toplulukları arasında olduğu gibi Kuzey Makedonya Türkleri arasında da hem *Hıdırellez*'in öncekisi akşam hem de *Hıdırellez* günü yerine getirilmektedir. *Hıdırellez* öncesinde gerçekleştirilen âdet; *martıfal* veya mâne çıkarma olarak adlandırılmaktadır (Destanov, 2022, s. 55).

Martıfal çıkarma işlemi yerleşim yerlerinin merkezlerinde gerçekleştirilmektedir. *Hıdırellez* sabahı genç kızlar çömleği gül ağacının dibinden

alıp mutat olarak âdetin uygulandığı yere gelirler. İçlerinden bir veya iki kızın başı üstünde kırmızı (al)⁴ renkli bir tülbent tutulup ellerine bir ayna⁵ verilerek çömleğin yanına oturtulmaktadır. Sonra kızlar mânî okurlar. Her mâninin bitişinde çömleğin yanına oturtulan kız çömlekten bir demet çıkarır. Çömlekten çıkarılan demet kime ait ise mânî o kişiye ithaf edilir. Demetler bitinceye kadar bu işlem devam etmektedir (Destanov, 2022, s. 56).

(Bahçebosu Köyü'nde uygulanan *martıfâl çıkarma* işlemi)

Söz konusu bölgede martıfâl çıkarma işleminde söylenen mânîlerden bazıları şöyledir:

Anterim⁶ kumaş olsun

Üstüne kuşlar konsun

Ver anne istediğime

⁴ Çömleğin kapatılmasında ve *martıfâl çıkarma* işlemi esnasında kullanılan kırmızı (al) renkli tülbent, Türk kültüründe *dişiliği* simgelemektedir (Ekici, 2016, s. 104). Dolayısıyla kırmızı (al) renkli tülbent bir anlamda *martıfâl* âdetinin genç kızlar tarafından yapıldığını ifade etmektedir.

⁵ Âdetin uygulanışında kullanılan ayna ise Türk Mitolojisinde *Umay Ananın* kutsallığını ve yer yüzüne kuş şeklinde inişini sembolize ettiğini söylemek mümkündür (Ergun, 2010, s. 279).

⁶ Gömlek.

İsterse berduş olsun

Hisardan indim düze
Su koy verdim Mergüze
Yedi yıl hizmet ettim
Ela gözlü güzele

Bir taş attım kiliseye
Mavi püskül enseye
Ben askere giderim
Gönül verme kimseye

Kiremitte gezerim
Badem şeker ezerim
Komşu kızı dururken
Niye bekar gezeyim

Çık çeşmeye göreyim
Eline gül vereyim
Senin gibi güzeli
Nasıl ele vereyim (Destanov, 2022, s. 56-58).

Martıfal çıkarma işleminde söylenen mâniler konuları bakımından ele alındığında sevda, gurbet, mektup ve askerlik gibi farklı konularıyla ilgili oldukları görülmektedir. Ancak çoğunun sevda konusuna yönelik oldukları açıktır. Bu mâniler hece ölçüsü bağlamında değerlendirildiğinde, hece ölçüsünün yedili kalıbıyla söylendiği anlaşılmaktadır. Söz konusu mânilerin kafiye şeması ise aaba şeklindedir (Destanov, 2022, s. 60).

2.3.2. Hıdırellez Kutlamaları

Kış mevsiminin bittiğini yazın ise başladığını simgeleyen Hıdırellez bahar bayramı Türk kültüründe müstesna bir yer edinmiştir. Bu yüzden yüzyıllardır kutlanmaktadır. Bu bağlamda Hıdırellez, çalışma konusu olan Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe de bahar bayramı olarak kabul edilmekte ve çeşitli törenlerle kutlanmaktadır.

Söz konusu Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe Hıdrellez sabahı, gerçekleştirilen martıfıl çıkarma işlemi sonrasında kahvaltı yapılır. Kahvaltıda Hıdrellez bayramına özel hazırlanmış yemekler yer alır. Daha sonra ise yeni kıyafetler giyilerek Hıdrellez kutlamalarına başlanır (KK 3, 6, 9).

İlgili bölge Türk halk kültüründe Hıdrellez kutlamaları yukarda ifade edildiği gibi daha çok Makedonya'nın doğu ve güneydoğusunda yaşayan Yörükler-Türkler arasında gerçekleştirilir. Türk dünyasında olduğu gibi (Günay, 1993, s. 3) bu bölgede de daha ziyade gençler tarafından kutlanmaktadır. Kimi gençler kaset çalardan çeşitli müzik parçaları açıp halay çekerken, kimileri ise salıncak kurup mâni eşliğinde sallanmaktadır. Yetişkinler ise birbirilerine ziyaret gerçekleştirirler. Kimileri de Valandova şehrine bağlı Çalık Köyü'nde düzenlenen Uluslararası Hıdrellez Bahar Şenlikleri festivaline gitmektedir. Özetle Hıdrellez tam bir bayram havası içerisinde kutlanmaktadır.

Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe önemli bir yere sahip olan Uluslararası Hıdrellez Bahar Şenlikleri festivali 30 küsur yıldır düzenlenmektedir. İlgili festivale Kuzey Makedonya'nın dört bir yerinden insanlar gelmektedir. Aynı zamanda Kuzey Makedonya devlet temsilcilerinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından temsilciler de katılmaktadır. Ayrıca Kosova, Bulgaristan, Yunanistan gibi komşu ülkelerden gelerek halk oyunları gösterisi sergileyen oyun grupları da katılmaktadır.

(Valandova Çalık Köyü'nde düzenlenen Uluslararası Hıdrellez Bahar Şenlikleri Festivali)

Söz konusu Uluslararası Hıdırellez Bahar Şenlikleri festivalinde çeşitli halk oyunları gösterileri yapılmaktadır. Öte yandan yerel pehlivanlarla Türkiye Cumhuriyeti'nden ve komşu ülkelerden gelen pehlivanlar arasında yağlı güreş müsabakaları da düzenlenmektedir.

(Geleneksel Yörük kıyafetleriyle halk oyunları gösterisi)

(Yağlı güreş müsabakaları)

Sonuç

Mevsimlik bayramlardan biri olan *Hidrellez* Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kış mevsiminin bittiğini yazın ise başladığını ifade eden *Hidrellez* 6 Mayıs tarihinde kutlanmaktadır. Bu husus çalışmanın konusunu oluşturan Kuzey Makedonya Türk halk kültürü için de söz konusudur. İlgili bahar bayramı bölge halk kültüründe de yazın başlangıcı olarak kabul edilmekte ve aynı tarihte kutlanmaktadır. *Hidrellez*'in nereden geldiği yönündeki inanış da Türk dünyasından yaygın olarak bilinen *Hızır* ile *İlyâs* peygamberin yılda bir kez 6 Mayıs tarihinde bir araya geldikleri inanışa dayanmaktadır.

İncelemeye tabi tutulan Kuzey Makedonya Türk halk kültüründe *Hidrellez* bahar bayramına büyük önem verildiği belirlenmiştir. Ancak Makedonya'nın doğu ve güneydoğusunda yaşayan Yörüklerin-Türklerin *Hidrellez* geleneğini daha çok önemseydiği yapılan araştırmalar sonucu tespit edilmiştir. *Hidrellez*'e yönelik yapılan hazırlıklar, eski Türk âdetlerinden olan *martıfal*, *yeşillenme* gibi âdetlerin uygulanıyor olması bunu göstermektedir. Ayrıca Valandova şehrine bağlı Çalık Köyü'nde düzenlenen *Uluslararası Hidrellez Bahar Şenlikleri* festivali bu hususu kanıtlar niteliktedir.

İlgili bölgede *Hidrellez* bağlamında yeşillenme olgusu ön plana çıkmaktadır. *Hidrellez* sabahı yeşillik alanlarda yuvarlanması, el ve yüze yeşil yaprakların sürülmesi ve küçük ve büyük baş hayvanların yeşillik yerlerde otlatılmasının temelinde *Hızır*'ın *Hidrellez* sabahı yeşillik yerlere geleceğine ve sıkıntısı, kederi olanlara yardımcı olacağına, dilenilen tüm dilekleri gerçekleştireceğine ve cansız varlıklarla canlı varlıkların yeni bir hayata kavuşacakları inanışının yattığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ago, A. (1982). Ohri, Radoviş ve İştîp İlçelerinde Yaşayan Trük Halkının Hıdırellez Âdet ile Mânileri. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. (Cilt, 2), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi, 5-18.
- Destanov, E. (2022). Doğu Makedonya Yörük Halk Kültüründe Hıdırellez Kutlama Geleneği. Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. 4 (1), 47-65, doi: 10.47139/balted.1052170
- Döğüş, S. (2015). Anadolu’da Hızır-İlyas Kültü ve Hıdırellez Geleneği. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. (74), 77-100, doi: 10.12973/hbvd.74.153
- Ekici, M. (2016). Türk Kültüründe “Al” Renk. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 16 (2), 103-107.
- Ergun, P. (2010). Türk Gelininin Mitolojik Göçü. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (24), 275-290.
- Günay, U. (1993). Ritüeller ve Hıdırellez. Millî Folklor, (26) 2-3.
- Kahraman, N., Arıkan, R. (2015). Orta Asya’dan Bilecik’e Hıdırellez. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 15 (1), 13-28.
- Ocak, A. (1998). Hıdırellez. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (Cilt, 17, s. 313-315).
- Ögel, B. (1971). Türk Kültürünün Gelişim Çağları. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Roux, J. (2011). Eski Türk Mitolojisi. Ankara: Bilgesu.
- Sezen, L. (1999). İlkyaz Bayramları. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (12), 81-86.
- Sezen, L. (1995). Türk Folklorunda Hıdırellez. Millî Folklor, 1 (31), 32-34.
- Uğurlu, S. (2015). Makedonya-Valandova Hıdırellez Âdetlerinden “Yeşillenme”, “Kısmet Kapama” ve “Martufal Çekme” Âdetleri. Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, (5), 37-60.
- Yüce, N. (2011). Hıdırellez Bayramıyla İlgili Bazı Notlar. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 44 (44), 250-256.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

1. Atice Aliova, 59 yaşında. Radoviş şehrine bağlı Alikoç Köyü.
2. Ayşe Alimovska, 64 yaşında. Pirlepe şehrine bağlı Budaklar Köyü.
3. Ayşe Destanova, 62 yaşında. Ustrumca şehrine bağlı Yüksek Mahalle Köyü.
4. İsmail Yusin, 55 yaşında. İştıp şehrine bağlı Radanya Köyü öğretmeni.
5. İsmiye Şaini, 72 yaşında. Gostivar şehir merkezi.
6. Kerime Şerifova, 64 yaşında. Radoviş şehrine bağlı Kılavuzlu Köyü.
7. Nasuf Destanov, 66 yaşında. Ustrumca şehrine bağlı Yüksek Mahalle Köyü imamı.
8. Ramize Amedova, 38 yaşında. Radoviş şehrine bağlı Kılavuzlu Köyü.
9. Saliye Hüseyin, 52 yaşında. İştıp şehrine bağlı Radanya Köyü.
10. Selami Tahir, 60 yaşında. Valandova Şehrine bağlı Çalıkli Köyü.

Kosova’da Hıdırellez Pratikleri: Dobırçan Örneği

Hıdırellez Practices in Kosovo: The Dobırçan Case

İsa SÜLÇEVSKI*

Özet

Çok etnikli nüfus yapısı olan Kosova’da resmi kayıtlara göre 18 bini aşkın bir Türk nüfusu da yaşamaktadır. Osmanlı bakiyesi olan bu nüfusun önemli bir kısmı şehir ve kasabalarda meskundur. Günümüzde Dobırçan ve Yanova gibi köylerde az miktarda Türk nüfusu varlığını sürdürmektedir. 2000’li yılların başına kadar köy olan Mamuşa, sosyokültürel açıdan halen köy sayılmakla birlikte, Kosova’nın son idari taksimatı uyarınca belediye statüsünü elde etmiştir. Dobırçan köyü günümüzde Gilan Belediyesine bağlıdır. 1970’li yılların başına kadar Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu Dobırçan, 1990’lı yılların sonuna kadar bir Türk köyü olma özelliğini sürdürebilmiş, Türklerin sürekli devam eden göçleri nedeniyle artık bu özelliğini yitirmiştir. Bu, Türk izlerinin silinmekte olduğu bu köyde artık yaşatılmayan fakat belli yaşın üstündeki kişilerin hatıralarında kalmış olan bazı bilgi kırıntılarından hareketle Hıdırellez (Dobırçan’daki şekli: Hedırlez) pratiklerine girizgâh niteliğinde bir çalışma olması amacıyla kaleme alınmış bir yazıdır. Dobırçan’da doğup büyümüş birkaç kaynak kişiyle görüşülerek Hıdırellez’in Dobırçanlı Türklerin pratikleri hakkında bilgiler derlenmiş ve bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışmada halk takvimi bakımından Hıdırellez’in anlamı, Hıdırellez gününde kişiler ve sığırlara yönelik pratikler ve bu pratiklerin ilişkilendirildiği kimi inanışlara yer verilmiştir. Burada ele alınmış olan pratiklerden anahtar kelime niteliği olanlar arasında şunlar zikrolunabilir: Martifal okuma, kalın kabak boncuğu takma, sığırlara keçi poğaçası yedirme, bele taş bağlama, salıncak kurma vb.

Anahtar Kelimeler: Kosova’da Hıdırellez, Kosova Türkleri, Hıdırellez pratikleri, martaval okuma, Hıdırellez oyunları.

Abstract

According to official records Kosovo, which has a multi-ethnic population structure, inhabits a Turkish population of more than 18 thousand. A significant part of this population, which is the descendant of the Ottoman Empire, resides in cities and towns. Nowadays, a small amount of Turkish population continues to exist in villages such as Dobırçan and Yanova. On the other side, Mamusa, which was a village until the beginning of the

* Doç. Dr. Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi. Beşeri Bilimler Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. enes2@abv.bg

2000s, is still considered a village from the point of socio-cultural terms, nonetheless, it has obtained the status of a municipality in accordance with the last administrative division of Kosovo. The village of Dobırčan is now part of the Municipality of Gilan. Dobırčan, where the Turkish population was in the majority until the beginning of the 1970s, was able to maintain its feature of being a Turkish village until the end of the 1990s and has lost this feature due to the continuous migration of the Turks. This paper, aiming of being an introductory study to the practices of the spring festival known as Hidirellez (a Turkish spring festival), is based on some crumbs of information that are no longer kept alive in this village, where Turkish traces are being erased, nevertheless, have remained in the memories of people over a certain age. By interviewing a few people who were born and raised in Dobırčan, we compiled and discussed in this paper the information about Dobırčan Turks' practices of Hidirellez. We hereby included the meaning of Hidirellez in terms of the folk calendar, the practices for people and cattle on the day of Hidirellez as well as, some beliefs associated with these practices. Among the practices depicted we similarly conversed about, quatrain reciting, wearing wild hop beads, feeding the oyster agaric pastry, tying stones to the waist, setting up swings, and so forth.

Keywords: Hidirellez in Kosovo, Kosovo Turks, Hidirellez practices, quatrain reciting, Hidirellez games.

Giriş

Batı Balkanlar'da yaşayan Türklerin halk takvimine göre yıl, yaz ve kış olmak üzere iki bölüme ayrılır. Kışın bitişi Hıdırellez (Hedırellez) arifesi, yazın başlangıcı ise Hıdırellez günü kabul edilir. Yazın ve dolayısıyla sıcak günlerin başlangıcı olarak kabul edilen bu gün, dini bir bayram kadar olmasa bile, bir şekilde kutlanmaya değer görülmüş, farklı dinlere mensup topluluklarca çeşitli pratiklerle kayda geçmiştir. Yılın 6 Mayıs – 8 Kasım arasındaki dönemi astronomik açıdan da bölümlenir.

5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece güneşin Ülker burcuna girdiği bir zaman parçasıdır. Bu tarihten 7-8 Kasım'a kadar bu burcu güneşin batışından sonra görmek mümkün değildir. Yılın diğer günlerinde ise Ülker burcu güneş battıktan kısa bir süre sonra görülebilmektedir. Bu suretle astronomik gözlemlere ve tabiat şartlarına uygun bir şekilde yıl kış ve yaz olmak üzere iki mevsime bölünmüştür. 8 Kasım bütün özellikleriyle kışın başlangıç tarihini, 6 Mayıs'a rastlayan hıdırellez günü de gerçek anlamda yazın başlangıç tarihini oluşturmaktadır. (Ocak, y.y.)

6 Mayıs gününe denk gelen Hıdırellez'in bu astronomik anlam boyutunun halk takviminde yeri olmamakla birlikte, yılın yaz ve kış olarak bölünmesi bu temele dayanmaktadır.

Bu bölümlere tarım toplumları bakımından önem arz ettiğinden kırsalda ve köyde yaşayan sosyal sınıflar için tarımsal bir takvim işlevi de görmüştür. Bu nedenle Kosova Türklerinin köylerde ikamet edenleri açısından hem folklorik pratikler barındıran hem de halk takvimi unsuru olarak ayrı önemi haizdir.

Kosova Türkleri çoğunlukla şehirlerde meskûn olmakla birlikte Dobırçan, Mamuşa ve Yanova köylerinde de yaşamaktaydılar. Günümüzde Mamuşa belediye statüsüne sahip ve nüfusunun nerde ise tamamı Türk olan bir yerleşim yeridir. Yanova köyü, Priştine’ye 20 km mesafede olup, 1544 yılında Rumeli Eyaleti Vülçitrin Kazasına bağlı bir nahiye olarak tespit edilmiştir (Sezen, 2017, s. 801). Günümüzde çoğunluğu Müslüman Arnavutların oluşturduğu, Sırp, Katolik Arnavut, Hırvat, Roman ve Türklerin yaşadığı küçük bir köydür.

Bu çalışmaya konu olan Dobırçan ise Rumeli Eyaleti Vülçitrin Kazasına bağlı bir nahiye olarak Dobriçaniçi adıyla tespit edilmiştir (Sezen, 2017, s. 223). Bir başka yerde Vülçitrin Livası Novabırda Kazasına bağlı Dobriçan nahiyesi (Özkılıç vd., 2013, s. 29) adı geçmektedir. Fakat 1455 yılına ait Defter-i Vilayet-i Vilk’ın (Hadžibegić vd., 1972) Boşnakça neşrinde Dobırçan yöresindeki diğer yer adları yer almakla birlikte Dobırçan’ın kendisi yer almamaktadır. Bu olgu Dobırçan’ın Osmanlı fethinden sonra öneminin arttığı şeklinde yorumlanabilir. Bu husus Dobırçan’a Türk askerinin gelişini anlatan rivayeti de doğrular niteliktedir.

Rivayete göre günümüzde köy mezarlığının olduğu mevkide bir Sırp kahvehanesi varmış. Osmanlı askeri 1455 yılında Novabırda’yı kendi idaresine kattıktan sonra 16 kişilik bir askeri birlik Dobırçan’a intikal eder. Kahvehanede bulunan Sırp askerleriyle çatışmaya girerek 8 Osmanlı askeri şehit olur. Şehitlerden ikisi kardeş olup hayatta kalan üçüncü kardeşleri Dobırçan’a yerleşmeye karar verir ve zaman içerisinde özellikle Tokat Artova’dan birkaç aile gelerek yerleştikten sonra köyde Türk nüfusu artarak nahiye olur. Sırp kaynaklarında da Türklerin Dobırçan’a Tokat’tan geldikleri belirtilir (Atanasije Urošević, 1953, s. 239) Osmanlı idaresi süresince ve ondan sonraki dönemde Dobırçan hep Türk yerleşim yeri olarak bilinir.

Dobırçan’da biri 1527 diğeri 1903 yıllarında yapılmış iki cami bulunur. Bunlardan 1527 tarihli Üsküplü Hali Çelebi Camii 1999 Kosova Savaşı esnasında yakılmıştır. 1903 tarihinde Zekir oğlu Ramazan tarafından yaptırılan cami ise 2002 Gilan depremi esnasında minaresi devrilerek kubbesinin üstüne düşmüş ve kubbeye hasar vermiştir (Sülçevsi, 2018, s. 333–334) Bu nedenle günümüzde her iki caminin yerine yenileri yapılmıştır.

Günümüzde Gilan Belediyesine bağlı bir köy olan Dobırçan 1970’li yıllara kadar nüfus çoğunluğu Türk olan 300’e yakın haneli bir yerleşim yeri idi. Osmanlı idaresinin Kosova’da son bulduğu 1912 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde göç verdiği için Türk nüfusu sürekli azalmış, 1980’li yılların başında

azınlık konumuna düşmüş, günümüzde ise Dobırçan'daki Türk nüfusu maalesef 35 aileye kadar inmiştir.

Beş yüzyıllık kesintisiz bir Türk varlığının olduğu bu köyde Türk kültürü, folkloru ve halk edebiyatına ilişkin miras oluşturulmuş olmakla birlikte, bu miras artık belli yaşın üstündeki kişilerin hatıraları ve anlatılarından derlenebilecek bilgi kırıntılarına dönüşmüş durumda. Bu anlamda Hıdırellez pratikleri de artık canlılıklarını yitirmiş, bir tür anlatıya dönüşmüş durumdadır. Aslında Kosova'nın birçok yerinde popüler kültür, sosyal medya ve küresel pazarlamanın markalar yoluyla özendirdiği tek tip "modern yaşam tarzı" nedeniyle birçok folklorik unsur ve somut olmayan kültürel miras varlığı yok olmakla karşı karşıyadır. Dolayısıyla bu çalışmada tespit edilebilmiş olan pratikler kaynak kişilerin hatırlayabildikleriyle sınırlıdır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus, bu çalışma için bilgilerine başvurulmuş olan kaynak kişilerin önemli bir kısmı günümüzde Dobırçan'da ikamet etmemektedir.

Hıdırellez'e ilişkin pratikler yetişkin, çocuk, kadın, erkek, genç kız, sığır otlatan erkek çocuk gibi farklı statülere sahip kişilerle ilgili olup çeşitlenmiştir. Buna ilaveten hayvanlara yönelik uygulamalar da söz konusudur. Bu uygulamalara bakılarak Hıdırellez'in bir tür bayram olduğu değerlendirilebilir. Yapılan uygulamalar yıllık esasa göre dilek, temenni ve dua motifli olması da Hıdırellez'i halk takvimi bakımından kronolojik bir unsur olarak da ele alınabilir.

1. Dobırçan'da Hıdırellez Pratikleri

Dobırçan'da Hıdırellez günü ve öncesinde yapılan uygulamalar şu şekilde sıralanabilir:

1.1. Temizlikle İlgili Pratikler

1.1.1. Hıdırellez Gününden Önce Yapılan Temizlik

Halk takvimine göre yıl, kış ve yaz olarak iki dilime ayrıldığından baharın (yazın) başlangıcı sayılan Hıdırellez'den önce evlerde bahar temizliğinin yapılması yaygın bir uygulamadır. Günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş olan bu pratik çerçevesinde köy evleri kireçlenir, halılar yıkanır, kıştan kalma turşu artıkları çürütülüp hayvan gübresine karıştırılmak üzere bahçelerde açılan kuyuya gömülür. Bahçeler yeni ekim dönemine hazır hale getirilmek üzere bir önceki yıldan kalma ot, çalı, çırpıdan temizlenerek toprağı kabartılır. Ayrıca sığırtmaca verilecek hayvanlar taranıp temizlenir ve tımar edilir.

Meyve ağaçlarının bazıları Hıdırellez'den önce budanır ve kalem aşısı yapılır.

Bahçelerde yetiştirilen yıllık sebze fideleri Hıdırellez'den hemen sonra ekime hazır hale getirilmek üzere Hıdırellez'den önce leha (levha) diye tabir edilen bölmelerde ekilir.

1.1.1. Hıdırellez Günü Yapılan Temizlik

Hıdırellez günü sabah erkenden, güneş doğmadan önce kalkılır. Çocuklar uyandırılırken bir leğene konmuş suya yapraklı söğüt dalı daldırılarak ısıtılır ve çocukların üstüne serpiştirilir. Çocuklardan başlayarak aile fertleri yıkanır. Çocukların yıkanacağı sıcak suyun için ısırgan otu konur. Isırgan otlu suyun çocuklara bulaşabilecek hastalıkları defettiğine inanılır. Diğer yandan uyandırılırken söğüt dalıyla çocukların üzerlerine su serpiştirmek, çocukların söğüt gibi hızlı büyümeleri ve üremeleri temennisini ifade eder. Zira söğüt, bu coğrafyada en hızlı boy veren ve en erken çiçek açan ağaç olarak bilinir.

Hıdırellez sabahı yıkanma suyuna Paskalya yumurtası kabuğu koyan ailelerin olduğu da tespit edilmiştir. 1970’li yılların başına kadar az sayıda Sırp ailesi ve Hristiyan Romanlar da yaşardı. Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı olan bu dinî cemaatin Paskalya yortusu 4 Nisan – 8 Mayıs aralığında Pazar gününe denk gelen bir Hristiyan bayramıdır.1 Paskalya yortusunda yumurtalar haşlanıp kabuğu boyanır. Boyanmış yumurtalara konu komşu, dost ve akrabaya dağıtılır. Hristiyan komşularının Dobırçanlı Türklere verdikleri bu yumurtalar Hıdırellez günü kırılıp kabukları çocukların yıkanacağı suyun içine konur. Kabuklardan suya karışan kırmızı boyanın sağlık bakımından uğur getirdiği, yumurtanın kendisinin de doğurganlığı artıracığına inanılır.

Hıdırellez günü levha diye tabir edilen fide bölmelerinde zararlı ot temizliği yapılır. Hıdırellez günü yapılacak olan ot temizliğinin daha kalıcı olacağına inanılır.

1.2. Martifal Okuma

Martifal, ses değişimi yoluyla martavaldan gelmiş olan bir kelimedir. Kubbealtı Lugatında (Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, y.y.) “martaval” maddesinin ikinci anlamı “Hıdırellezde gençler tarafından niyet tutularak çekilen ve okunan mâni” şeklinde verilmiştir. Evlilik çağına gelmiş olan kızların yaşça en büyüğü 5 Mayıs akşamından önce bir çömlek alıp, mahalle kızlarının ayağına giderek, bir nişanını çömleğe koymalarını ister. Nişan, yüzük, küpe, toka gibi bir şey olabilir. Nişanlar toplandıktan sonra çömleğin üstü kırmızı bir örtü ile örtülüp akşam namazından sonra bahçede bir gül ağacının dibine konur. Hıdırellez günü kuşluk vakti nişan veren tüm kızlar gül ağacının etrafına toplanır. Gül ağacı dibinden çömlek alıp kırmızı örtüsü açılır. İçinde bir niyet, temenni geçen maniler okuyan bir genç kız önce bir mani okur, ardından elini çömleğe daldırıp bir nişan çeker. Manide ifade edilen dilek veya temenni nişan sahibinin bir bakıma fal ifadesi olur. Bu pratiğin eski bir Rumeli geleneği olduğu

1 <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D0%BA%D1%80%D1%81>, çevrimiçi ET: 28.04.2023.

anlaşılmaktadır. Zira Ahmet Mithat Efendi, Arnavutlar Solyotlar adlı romanında bu geleneği şu şekilde nakleder.

Rûz-ı hızırda kızlar, genç kadınlar, halka ve yüzük ve küpe ve hiç olmaz ise ufacık bir taştan ibaret bir şeyi çömlek içine koyarak hıdrellez gecesini gül fidanı dibinde imrar ettirdikten sonra sabah rûz-ı hızırda güneşten evvel gül fidanı dibine toplanarak beyitler okurlar ve her beyit okundukça çömlek içindeki eşyadan birisini çıkarırlar ki bu şey hangi kızın ise söylenmiş bulunan beyit dahi o kızın falı addolunur (Ahmet Mithat, 2002, s. 71).

1.3. Kalın Kabak Boncuğu Takma

Dobırçan'da *kalın kabak* diye tabir edilen (Latince adı Bryonia alba, Türkçe kaynaklarda Şeytan Şalgamı) yumru köklü bitkinin toprak içindeki yumrusundan büyükçe bir parça kesilerek 3-5 mm büyüklüğünde küpler şeklinde dilimlenir. Bu küpler kırmızı bir ipe boncuk gibi dizilerek hem küçük çocukların boynuna hem de sığırların boynuzlarına geçirilir. Zehirli olduğu inanılan bu bitki boncuklarının çocuk ve hayvanlara musallat olacak kötü hastalıkları defettiğine inanılır. Hıdırellez sabahından itibaren üç gün boyunca takılır.

1.4. Salıncak Kurma

Hıdırellez günü pratiklerinden biri de salıncak kurmaktır. Salıncak çoğunlukla ceviz ağacına urgan asılarak yapılırdı. Salıncaklar bazen yaş gruplarına göre farklı büyüklükte olurdu. Salıncığa sırayla binilir, salıncakta kalma süresi melodi eşliğinde söylenen bir tekerlemeye belirlenirdir. Salıncak tekerlemesi şöyledir:

Hedırllez

I

Hele hele cülmez
Kalın kalın kabak
Eçer eçer bitmez
Anaya yaşmak
Babaya çakmak
Çifçiye çarık
Hocaya Sarık

II

Nene citti çayıra
Ne oldi
Erçecik
Nasıl adi
Tokmacik
Koy çuvala, vur duvara
Ne kalırse at zagara
Zagar yesın, çüpek baksın

III

Subaşı
Cir içeri
Al topuzi
Vur domuzi
Kır kukuni
Ye butuni

IV

En mola, bin mola,
Sefer’ yolla
Enersen bal yesın
Enmesen .ok yesın

1.5. Bele Taş Bağlama

Kırsalda yaşayan insanlar genelde tarlada çalışır, geçimini tarlada yetiştirilen ürünlerle sağlardı. Tarla işi zorlu olduğundan kişinin belinin dayanıklı ve kuvvetli olması gerekirdi. Tarlada çalışan orta yaş ve üstü erkekler bellerine kuşak dolardı. Yaz boyunca tarlada çalışırken beli sızlamasın diye Hıdırellez günü kuşağına kenarları küt kayrak bir taş koyar, gün boyunca belinde taşla gezerlerdir. Hıdırellez günü taşınan bu taşın beli dayanıklı hale getirdiğine inanılırdı.

1.6. Hıdırellez Oyunları

Merada hayvan otlatan erkek çocuklar Hıdırellez günü uzun eşek, isi kube (sıcak soba), gucacik oyunları oynarlardı. Bu oyunların yanı sıra söğüt dallarından sipsi ve borazan yapılırdı.

1.6.1. İsi Kube Oyunu

Oyun, çocukların bir daire oluşturarak kafa kafaya verir ve birbirlerini omuzlarında tutarak daire şeklinde dönerler. Belli bir noktada durarak elinde 2 metreye yakın uzunlukta ip tutan biri, ipi kement gibi sallayarak dönen çocuklardan hangisine denk gelirse, ayağına isabet ettirmeye çalışır. Dairede dönenler ise ip ayağına isabet etmesin diye hızlı dönmeye çalışır. Ayağına ip isabet eden çocuk oyundan çıkmış olur. Daireyi oluşturanların sayısı üçe inene kadar oyundan çıkma olur. En sona kalan üç kişi, ilk elenen kişi tarafından oldukları noktadan 30 adım kadar bir mesafeye sırtında taşınır.

1.6.2. Gucacik Oyunu

Toprağa kazan şeklinde açılan 60-70 cm çapında ve 20 cm derinliğinde bir çukur etrafında yarım daire oluşturacak şekilde ocak denen 6 tane daha küçük çukur açılır. Altı çocuk golf sopasına bezer sopa ile hem kendi ocağını hem de kazanı korumakla yükümlüdür. Ağaç kökünden elma büyüklüğünde guca denen yumru şeklinde cisim, gucayı tutan gucar tarafından 4-5 metrelik bir çizgiden kazan doğru elle atılmak suretiyle oyun başlatılır. Ocak sahipleri önce kazanı içine guca düşmesin diye elindeki sopalarla korur. Ancak aynı zamanda kendi ocağını da korumaları lazım. Gucar ise gucayı kazana doğru fırlattıktan sonra gözüne kestirdiği bir ocağa doğru elindeki sopayı mızrak gibi fırlatarak ocak kapmaya çalışır. Ocağı kapılan oyuncu gucar olur.

1.6.3. Sipsi ve Borazan Yapma

Sipsi, serçe parmağı kalınlığında söğüt dalının kabuğunun bir boru şeklinde çıkarılmasıyla yapılır. Söğüt dalı dik boyuna dik gelecek şekilde düz kesilir. Ardından kesilen uçtan 6-7 cm içeride dalın sadece kabuğu kesilecek şekilde bir daire oluşturulur. Bu kesi atıldıktan sonra sipsi olacak kısım bıçağın ucu tutularak sapıyla dalın kesi atılmış yerine hafif darbeler vurularak kabuğun gövdesinden ayrılması hedeflenir. Bu darbeler dal çevrilerek vurulur. Vurma esnasında sipsi kolay çıksın diye bir tekerleme söylenir. Tekerleme şöyledir:

Çik sipsi çik,

Anani, babani atarım kanli bunara

Çik sipsi çik

Verırım peynirilen ekmek.

Bu tekerleme üç defa okunduktan sonra söğüt dalının kesi atılmış yerinde kabuğu kısa bir pipet şeklinde ayrılarak çıkar. Bir ucu dişler arasına sıkıştırılarak klarnet ağızlığı şeklinde ezilir ve artık ses çıkarmaya hazır hale gelmiştir. Oldukça tiz bir ses çıkarır.

Borazan yapımı için de söğüt dalı kabuğu kullanılırdı. Ancak bunun için en az 4 cm çapında bir dalın kabuğu spiral şeklinde çizik atılarak daldan ayrılır. Bu spiral külaha benzer bir şekilde sarılarak ağızlık olarak daha önce yapılmış olan sipsi takılır. Bu şekilde tiz olan sipsinin sesi, borazan yardımıyla birkaç perde kalınlaşır ve gürleşir.

1.7. Hayvanlara Yönelik Pratikler

Dobırçan, bulunduğu yörede, az sayıda olmakla birlikte, belli başlı zanaatların icra edildiği bir yerleşim yeri olmasının yanı sıra geçimin önemli kaynaklarından biri tarım faaliyetleriydi. Bu nedenle hem tarla işlerini görmek hem de süt ve et ihtiyacını karşılamak amacıyla hayvan beslenirdi. Bu anlamda inek, öküz, manda öne çıkardı. Az sayıda at ve eşek beslenirdi. Yününden yararlanmak için küçük süre halinde koyun yetiştiren aileler de vardı. Kendi ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda tavuk, ördek, hindi, kaz gibi türlerden her ailede olmasa da besleyeni vardı. Dolayısıyla Dobırçanlıların hayatlarında evcil hayvanlar da kendi yerini alıyordu. Hıdırellez’de, yukarıda ifade edildiği üzere, sığırların boynuzlarına kalın kabak bağlanırdı. Bunun dışında sığırlar Hıdırellez gününde boyunduruğa koşulmaz, işten muaf tutulurlardı. Süt veriminin artırsın diye sağmal hayvanlara *keçi pogaçasi* diye tabir edilen bir cins istiridyeye mantarı yedirildi. Dahası, hayvanların da bir noktada bayramı olduğuna inanıldığından yemleri daha bol ve daha iyi kaliteden verilirdi.

Hıdırellez günü Dobırçanlı Türkler et yemeği pişirmezler. Bu uygulama günümüzde de devam eder. Günümüzde Arnavutça adı *fli*, Dobırçanlı Türklerce *fuliya* diye tabir edilen bir hamur yemeği pişirilmesi devam eden bir pratiktir. Fuliya, Kosovalı Arnavutların kendilerine ait bir yemek olduğunu ileri sürdükleri hamur işi bir börek kabul edilebilir. Krep hamuru kıvamında Arnavutça *çul* diye tabir edilen hamur, dibi kalın bir tepsiye kaşıkla ceviz yaprağı şeklinde aralıklar dizilerek, tabaka tabaka saçla pişirilir. Her yaprak tabakası pişirildikten sonra yağ, krema, kaymak karışımından bir yağlama karışımıyla yağlanır. Oldukça doyurucu bir gıdadır.

Sonuç

Dobırçan’da artık unutulmuş olan bu pratikleri kökeni bakımından üç grupta değerlendirmek mümkündür:

I. Rumeli Türkleri genelinde görülebilecek türden uygulamalardır. Bu anlamada martifal okumayı en başa koyabiliriz.

II. Uygulamaların bir kısmı, Dobırçanlı Türklerin yerel düzeyde kendi dinamikleriyle oluşturdukları uygulamalardır. Buna örnek olarak salıncak tekerlemesi okuma, sipsi tekerlemesi okuma, bele taş bağlama, kalın kabak

boncuğu takma, hayvanlara keçi poğaçası tabir edilen istiridye mantarı yedirme gibi uygulamalar sayılabilir.

III. Kültürel etkileşimden kaynaklı karma pratikler de söz konusudur. Buna örnek Paskalya yumurtası kabuğunun yıkanma suyuna katılması gösterilebilir.

Hidirellez pratikleri hitap ettiği yaş grubu bakımında da ayrılırlar. Ayrıca hem insanlar hem hayvanlara yönelik uygulamalar söz konusudur.

Yaş grubu ve cinsiyete bağlı olarak uygulamalar, buluş çağına girmemiş çocuklar, evlilik yaşına erişmiş genç kızlar, hayvan güden erkek çocuklar, tarlada çalışan erkeklere yöneliktir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat. (2002). Arnavutlar Solyotlar. Ed. N. Sağlam ve M. F. Andı (Ed.), *Ahmet Mithat Efendi Bütün Eserleri, Romanlar XI*, TDK, 1-228.
- Atanasije Urošević. (1953). *Gornja Morava i Izbornik*. Srpska Kraljevska Akademija.
- Hadžibegić, H., Handžić, A., & Kovačević, E. (1972). *Oblast Brankovića - Opširni katastarski popis iz 1455. godine*. Orijentalni Institut u Sarajevu.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. *Kubbealtı Lugatı*. <http://lugatim.com/> (25.04.2023)
- Ocak, A. Y. (y.y.). Hidirellez. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidirellez> (27.04.2023).
- Özkılıç, A., Cışkun, A., & Sivridağ, A. (2013). *Osmanlı Yer Adları I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Sülçevski, R. (2018). Kosova-Gilan'da Mustafa Paşa Sarayı ve Diğer Osmanlı Eserleri. *Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Trakya Üniversitesi, 331–340.

KAYNAK KİŞİLER

- Afet Adiller, (d.t. 1951)
- Ali Osmanzade, (d.t. 1954)
- Müsefa Müfti, (d.t. 1948)
- Nehal Kastrat, (d.t. 1955)
- Nizayet Morina, (d.t. 1956)

Somut Olmayan Kültürel Miras Olarak Arnavutluk'ta Bahar Kutlaması

Spring Celebration in Albania as Intangible Cultural Heritage

Xhemile ABDIU*

Özet

Balkanlar, köken ve kültür farklılıklarıyla birlikte bir arada var olan farklı inançları bulabileceğiniz renkli bir mozaiktir. Beylikler döneminden veya Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin kurulduğu dönemden itibaren, İslam dini ve mezhep yapısı içinde her dinî grubun, genel toplumsal düzeni bozmamak kaydıyla, kendilerine özgü yaşam tarzlarını uygulamalarına izin verilmiştir. Balkanlar'da nüfus Arnavut, kendi inancı ile Boşnak, Hırvat ve ayrıca Sırp Ortodoks nüfusu, Rumen, Bulgar vb. oluşturmaktadır. Akraba ve ilişkili oldukları bu gayrimüslim toplulukların, kiliselerin ve mezheplerin varlığı, bu İmparatorluğun nüfusunun renkli bir çeşitliliğini oluşturuyordu. Dinlerin çabaları, Hristiyan etkileri ve ateist hareket, İslam temelli bir Osmanlı kültürünün, İmparatorluğun bir parçası haline gelen ve kültürel ve dini bir aşılama sürecinin parçası olan yeni kültürlerle birleşmesine yol açtı. Bu bildirimizin konusu Aziz George bayramı (*Shën Gjergj* Günü) ve Arnavutluk'taki kutlama olacaktır. Bu bayramdan ve Arnavutların kutlamak için kullandıkları tüm geleneklerden bahsedeceğiz. Bilindiği gibi Aziz George UNESCO'nun (somut olmayan) Kültürel Mirasının bir parçası olan bir bayram olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, gelenek, ritüeller.

Abstract

The Balkans are a colorful mosaic where you can find different faiths and beliefs that coexist together with their differences in origin and in their culture. Starting from the period of principality or the period of establishing the central authority of the Ottoman Empire each religious group was allowed within the Islamic religions and structure of the sect to practice their particular style of living, with a condition that they not undermine the overall social order. In the Balkans the populations consisted by Albanian, Bosnian with their beliefs, Croation, and also Serbian Orthodox population, Romanian, Bulgarian ect. The existence of these non Muslim communities, churches and sects to which they were related and were

* Doç. Dr., Tiran Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi Türkoloji Bölümü, abxh1@hotmail.com; abxh-1@yahoo.it.

associated, constituted a colorful variety of the population of this Empire. Efforts of religions, Christian influences, and atheist movement led to the union of an İslamic-based Ottoman culture with new cultures that became part of the Empire and that were part of a cultural and religious grafting process. The topic of this paper will be the Saint George feast (*Shën Gjergj* Günü) and the celebration in the Albania. We will talk about this feast and all the traditions used by Albanians for celebrating it. As it is known Sait George has been recognized as a holiday that is part of the (intangible) Cultural Heritage of UNESCO.

Keywords: *Cultural haritage, tradition, rituals.*

Shën Gjergji günü baharın gelişini kutlayan pagan bayramı olarak bilinmektedir. Bugün Balkanlar ve ötesindeki birçok ülkede baharın gelişi kutlanıyor. UNESCO'nun (somut olmayan) Kültürel Mirasının bir parçası olan bayramıdır.

Shën Gjergj günü kışın sonunun ve yaz mevsiminin gelişimi yaşamak için kutlanmaktadır. Arnavutşuk'ta izler, birçok tanrıya inandıkları İliya antik çağına kadar uzanmaktadır. Ancak bazı çevrelerin bugünü mitolojileştirmeye çalışmaları, Hristiyanlığın Balkanlar'a ve Küçük Asya'ya gelişinden bir süre sonra ortaya çıkmaktadır. Balkanların tüm hakları (özellikle Ortodoks dinine mensup olanlar) bugünü kutlar ve bu bayrama Arnavutluk'ta *Shën Gjergj*, Sırbistan'da *Djurdjevdan*, Türkiye'de *Hıdırelez* vb. adını verir. Sadece Arnavut halkıyla ilgisi yoktur. Miladi takvime göre 6 Mayıs'ta kutlanan bu pagan bayramı, baharın gelişini olabilecek en şenlik şekilde işaret etmektedir. Arnavutluk'a bağlı olarak 5 Mayıs'ta başlar ve 15 Mayıs'a kadar devam eder. Açık havada, tarlalarda, türbe yakınında veya herhangi bir eski yerleşim yerinde büyük bir insan akışı olan çok sayıda ritüel ve oyunla kutlanmaktadır. Arnavutluk'ta *Shën Gjergj* günü, neşe ve refah getirdiğine inanan Katolikleri, Ortodoksları ve Müslümanları birleştirmektedir.

Bu bayram dini olmaktan çok ulusal ve kültürel bir karaktere sahip gibi görünmektedir. Görünüşe göre Hristiyanlığın gelişi, onların bu geleneğini kökünden söküp atmadı ve (belki de dinlerin dönüştürülmesinden, eski geleneklerini yeni din kisvesi altında benimsenmesinde de) devam etmesi için bu bayrama *Shën Gjergj* adını verdiler. Osmanlı Devleti'nin gelişiyle birlikte Arnavutluk topraklarında azizler, hocalar, şehirler ve dervişler farklı türbeler inşa ettirdi. Arnavutlar, geleneğe sadık kalabilmesi için bu geleneksel bayramı artık İslam dinine uyarladılar. Genellikle kuzunun kesildiği kutsal mezarların yanında düzenlenerek kurban karşılığında Tanrı'dan iyilik istenmektedir.

Ancak “Roman ve Aşkali halkının bayramı olduğu” gerçeği, bu ülkede azınlık olduğu için değildir, XIII-XV yüzyıllar boyunca geldiklerinde ülkeye ve yerlilere uyum sağladıkları içindir. Bu bayram sadece Arnavutluk'ta değil, Kosova'da da Prizren, Gjakova, Dukagjin gibi şehirlerde kutlanmaktadır. Örneğin Prizren'de 5 Mayıs'ta kutlanmaktadır ve bu bayrama *Karabaş* derler. Bu aziz günü Sırbistan, Kuzey Makedonya, Karadağ, Bosna-Hersek, Arnavutluk (özellikler Goran topluluğunda), Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Bulgaristan, Katalonya, Suriye ve Filistin'de de kutlanmaktadır.

Arnavutluk'ta bir *Shën Gjergj* günü aşağıdaki gibi kutlanmaktadır.

Shën Gjergj günü sabah erkenden kalkıp yıkanmalı, sonra yabani balkabağı (patatese benzeyen, küçük parçalar halinde kesilmiş bir bitki türünden yapılan kırmızı ve beyaz iplik ile bir kolye haline getirilmiş olan kolye) boynuna asmalıdır. Sonra yeşil söğüt dalları almak için nehir ya da su kaynağına gidilir, köye bir değirmene gidilir ve değirmen teknesinde söğüt dalları yıkanır, yüzü yıkanır ve söğüt dalları eve getirilir ama söğüt dalları yere değmemesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Sonra bu dallar evin kapısına asılır. Eskiden her kapının söğüt dallarıyla süslenmekteydi.

Shën Gjergj günü, birçok ritüeli olan pagan kökenli bir bayram günüdür. Bu ritüeller arasında yeşillendirme, açık yerlerde ateş yakma, çocuklar tarafından çiçek toplama ve çelenk dokuma, ev halkını “konuşmadan getirilmiş su” ile ıslamaktadır, ağaçlarda (veya avlu kapılarında) çocuk salancağında, tarlalarda ve sığırlar arasında iyi şans getirmek için ritüelleri sıralayabiliriz.

Arnavutluk'ta *Shën Gjergj* gününün en ilginç gelenekleri ve hurafeler, Kukës ilçesine bağlı Gora bölgesinde, bu bayram tam dört gün boyunca kutlanmaktadır. 4 Mayıs'ta çocuklar bayram için yıkanmak üzere çiçek toplamak için çayırlara çıkarlar. Çiçek yaprakları bir su leğenine atılır ve banyo sonunda, sağlık, neşe ve refah için çiçek yaprakları ile çalkanmaktadır. 5 Mayıs'ta genç gelinler ve köy kızları ilk bahar yeşil otlarını toplamak ve tarlalara ve çayırlara söğüt fidanları dikmek için dışarı çıkarlar. Sadece baharı karşılamak için değil, evi nazardan korumak için de çiçek çelenkleri örерler ve kapılarına koyarlar. Bunlar dışında 6 Mayıs aşk söğütlerine adanan gündür. Aşık ya da nişanlı erkekler söğüt dallar keserek sevdikleri kızların evlerinin kapılarına koyarlar. Daha sonra tüm aile, akraba ve dostlar için büyük bir piknik düzenlenir ve piknik yapmak, şarkı söylemek ve dans etmek, doğayı, yeni aşkları ve genel olarak hayatı kutlamak için köyün en güzel yeri seçilmektedir. Piknik sırasında köylerde birçok ritüel düzenlenmektedir. Bu günde birçok “cadı”nın ortaya çıktığı söylenip inanılır ve

bu nedenle birçok köyde büyük ateşler yakılır. Diğer köylerde insanlar 5 Mayıs akşamı bir gül ağacının altına koymak zorunda oldukları bir kağıda dileklerini yazarlar. Dilek mektubu sabah alınır ve yerine geleceği inancıyla akan suya veya denize atılmaktadır.

Ünlü Arnavut halkbilimci Mark Tirta'ya göre Arnavutça *Shën Gjergji* günü bilinen pagan kökleri olan bir Hristiyan bayramıdır. 6 Mayıs'ta neredeyse tüm Arnavutluk'ta kutlanmaktadır. Bu bayramın ritüelleri neredeyse tamamı pagandır. Jülyen takvimine göre bu bayram 23 Nisan'da, Gregorian takvimine göre ise 6 Mayıs'ta kutlanır. Her iki takvimin de birçok kez aynı anda kullanılması, biri 23 Nisan (yeni takvime göre) diğeri ise 6 Mayıs olmak üzere iki Aziz George Günü bildikleri ölçüde kafa karışıklığına yol açmaktadır. Ritüellerin genellikle "iki Aziz George arasındaki" günlerde veya bu günlere yakın günlerde yapılması gerekli kabul edilmektedir. George adı (Arnavutça *Gjergj*) çiftçi anlamına gelen Eski Yunancadan gelmektedir. Bu nedenle, bu festivalin kökeni, doğurganlık ve tarımsal üretkenlik kültürüyle ilgilidir. Daha sonra Aziz Hristiyan mitolojisi genel olarak, paganizme karşı Hristiyanlığın bir simgesi olarak sunulmuştur.¹

Bu, ağırlıklı olarak Kuzey Arnavutluk'ta sadece Hristiyan inananlar tarafından değil, tüm insanlar tarafından kutlanan bir bayramdır. *Shën Gjergj* günü kışın sonu ve yazın gelişidir. Bu bayramın izlerini, insanların birçok tanrıya inandıkları İliya antik çağında bulunmaktadır. Hristiyanlık bu geleneği değiştirmede ve bu bayrama *Shën Gjergj* adı verildi. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Arnavutlar evliya, imam veya sadık dervişler için farklı türbe inşa etmeye başladılar. Arnavutlar geleneklerine sadık kalabilmek için bu geleneksel bayramı İslam dinine uyarlamışlar. Günümüzde bu bayram, insanların Tanrı'yı onurlandırmak için bir kurban ettiği kutsal türbenin yakınında kutlanan *Shën Gjergj* olarak bilinmektedir. Bazı yerlerde insanlar türbenin suyunu içerler veya para bırakırlar.²

¹ Tirta, Mark, "Mitologjia ndër shqiptarët", Tiranë, 2004, s. 256-257; Kadiu, Spartak *Three traditional festivals and celebrations of the spring and the summer in Albania*, s. 241, Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Bloomington, İndiana USA, July 10-15, 2011, Bloomington, İndiana 2015.

² Kadiu, Spartak *Three traditional festivals and celebrations of the spring and the summer in Albania*, s. 241-242, Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Bloomington, İndiana USA, July 10-15, 2011, Bloomington, İndiana 2015.

Shën Gjergj günü sağlık ve refah için kutlanmaktadır. Yapılan ritüeller arasında insanlar ve evi kaynak suyu ile ıslaması vardır. Kadınlar, kızlar ve çocuklar taşlar, ağaç kökleri, değirmen çarkları arasında refah ve şans, sağlık, çocuk sahibi olmak için ritüelleri yaparlar.³

Shën Gjergj günü sırasında insanlar pek çok ritüel gerçekleştirmektedir: yeşillik her yerde mevcuttur, halka açık yerlerde ateş yakma ritüelleri, çocuklar tarafından çiçek toplama ve çelenk yapma, akrabaları “konuşmadan suyla” ıslatma (ujë pa fol), salancak bu ağaçtaki çocuklar, tarladaki ritüeller veya refah için büyükbaş hayvanları kurban etmektedir.

Dibër ve Mat bölgesinde *Shën Gjergj* Günü, yeni takvime göre 6 Mayıs olan eski takvime göre 23 Nisan günü ayrı bir öneme sahip bir bayramdır. Yılın ilk günü olarak kabul edilmektedir. Bayramın arifesinde ve ertesi gün çok sayıda ve önemli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Gençler geceleri dışarı çıkar, görünür yerlerde ateş yakar. Açık havada ritüel yemekler yenmektedir. Bu yiyeceklerle çiçekleri, özellikle de bir tür *Shën Gjergj* çiçeğini beslemektedir. Yeni otları bile bir çayıra veya çimenli bir tarlaya koyarak beslemekte ve ayrıca yuvarlak beyaz bir taş ve beslenen çimlerin üzerine serilmiş bir toprak parçası bulunmaktadır.⁴

Beslenme sürecinde sürekli dileklerde bulunmaktalar: Akşam saatlerinde değirmen çarklarına giderler veya kaynağa tırmanırlar veya şelalelere gidip “konuşmadan su” alırlar. “Konuşmadan su almak” denilmekte çünkü ritüeli yapana kadar yol boyunca su getirenler konuşmamalıydı, aksi takdirde ritüel bir işe yaramaz. Suya farklı bitkiler koymakta, sonra yapraklı bir dal kullanarak tüm yemek kapları, aile bireylerini, evin kapıları, köydeki ağılları, tahıl ambarını vb. ıslanmaktadır. Sabahları evin her yerinde yeşilliklerle süslemekte, ekmek dolapları çiçekler ve yeşilliklerle süslemekte, evin bereketinin (kutsamasının) yapıldığı (bulunduğu) yeri hep çiçekler ve yeşilliklerle süslemektedir. Tüm bu ritüeller yıl boyunca insanlara, tarıma ve hayvancılığa bolluk, bereket ve sağlık

³ Tirta, Mark, “*Panteoni dhe simbolika, doke e kode*”, Tiranë, 2007, s. 246; Kadiu, Spartak *Three traditional festivals and celebrations of the spring and the summer in Albania*, s. 242, Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Bloomington, Indiana USA, July 10-15, 2011, Bloomington, Indiana 2015.

⁴ Kadiu, Spartak *Three traditional festivals and celebrations of the spring and the summer in Albania*, s. 242, Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Bloomington, Indiana USA, July 10-15, 2011, Bloomington, Indiana 2015.

getireceği inancı ve ümidiyle yapılmaktadır. Bu ritüellerin köklerinde tamamen pagan bir temel görüyoruz.⁵

Shën Gjergj günü için insanlar yamaçlarda ve dağlarda ateş yakarlar. Bu sağlık ve güç için yapılmakta ve doğadaki ateş kültü ve Güneş'in gücü ile ilgilidir. *Shën Gjergj* gününde, tıpkı Bayram günü, Yaz Günü (14 Mart) veya Sultan Nevruz'da (22 Mart) olduğu gibi, petë (börek şekli) adı verilen ve ekmek ile börek arası bir yemek türü pişirirler. Çeşit çeşit sebzeler, fındık suyu, tereyağı, yumurta vb. ile hazırlanmaktadır. Arnavutluk yaylalarının özellikle Arnavutluk Kuzey'deki köylerinde bu vesileyle petë (börek şekli) pişirilmektedir.⁶

Bu bayramda çiçekler de önemlidir. Bunlar taze olarak toplanır ve suya atılır. Bu su çocukları yıkamak ve püskürtmek için kullanılmaktadır.

Bu gün insanlar, akşamları kaynatılıp ertesi gün yenecek haşlanmış mısır başaklarını dağıtmaktalar. Bu tahıl kültüdür. *Shën Gjergj* gününde herkes sabah çok erken kalkmalıdır, aksi takdirde tembelleşebilir ve şanslı bir yıl geçiremezler.

Örneğin Mat'taki Rrembull köyünde *Shën Gjergj* için bu ritüeller gerçekleştirilmektedir. *Shën Gjergj* günü, her yıl 6 Mayıs'ta Arnavutluk'un tüm dağlık ve engebeli bölgelerinde kutlanmaktadır. Sığırların kışın soğuk pençelerinden kurtuldukları gündür. Bu günde çobanlar sığırları kıştan kurtarmalarını kutlar ve sığırları doğada otlatmak için dışarı çıkarırlar. Bu sayede çobanlar artık onları beslemek için sığırlara borçlu değiller.

Shën Gjergj gününde Rrembul köyünün sakinleri kuzu kesip sütlü veya sütsüz, şişte veya saçta kızartıyorlar. Börek ayrıca fırında pişirmiş katmanlar şeklinde, tereyağı, yumurta ve şekerle pişirilmektedir. Kadınlar evleri kıştan temizler ve eve çiçek koyar. Kadınlar çok erken kalkıp çiçek yapraklarını alıp suyla ıslatırlar ve evin eşiğini ıslattıkları suyla ıslatırlar. İnsanlar akrabalarını ziyaret eder ve karşılığında ziyaret beklerler.

Örneğin Kukës'in Novosej köyünde *Shën Gjergj* günü bir gün önce kadınlar ve çocuklar çevredeki ormanlara gidip çeşitli bitki, kökler ve ısırgan otu toplamaktalar. Yaşlılar çocuklara çiçek toplamalarını emrederler ve çiçek toplarken herhangi bir yılan derisi veya herhangi bir yılan başının kemiklerini bulurlarsa çiçeklerle birlikte onlara vermelerini söylerlerdi. Bu ritüel için değerliydi. Eğer yılan derisi bulunursa, o gün yılanın derisi boncuklar ve eski madeni paralarla süslenmek ve küçük çocukların kıyafetlerine koyulmaktadır.

⁵ Tirta, Mark. 2009: 236-237, Kadiu, Spartak, 2015: 243.

⁶ Kadiu, Spartak *Three traditional festivals and celebrations of the spring and the summer in Albania*, s. 244.

Aynı şekilde yabancı kabak sağlamaya da özen göstermektedirler. Bu bitki, etli bir kökü olan tırmanıcı bir bitkiydi ve bazı ülkelerde “sterkungulli” veya bilimsel dilde (*Bryonia Dioica*) olarak adlandırılıyordu. İnsanlar kabak kökünü kopardı ve dikmeleri için başkalarına verdi. Sığır çiftçileri, hayvan üretimini artırmak için kökleri olan otlarla ritüeli gerçekleştirmekteler.

Çuha (buslegji) çiçeğinin sarı renkli ve güzel bir aroması olan çiçekleri ve bazı yerlerde bu çiçeğe “Agulice” veya (*Primula Officinalis*) şifalı bir bitki olarak bilinen, 6 Mayıs sabahı haşlanmış yumurta ile birlikte kullanılmaktadır. Çocuklar bu çiçeklerle yıkanmakta, yıkandıktan sonra yumurtalar çocuklara ve tüm aile bireylerine bir bardak sarımsaklı süt eşliğinde, diğer çiçekler ise çocuklara kıyafet ceplerinde verilmektedir. Bu ritüel, hayatın çiçekler gibi sağlıklı ve güzel bir şekilde devam edeceği inancıyla yapılmaktadır. Bir parça yabancı kabak kökü ve bir diş sarımsak kırmızı beyaz iplerle bağlanarak süs olarak yapılır, çocuklara ve ev halkına nazardan ve kötülükten korunmak için bağlanırdı. Bu ritüel pagan temeline dayanmaktadır. Isırgan otu, mısır ile börek şeklinde (petë) pişirilmektedir. Isırgan otu, bilimsel olarak demir ve kırmızı kan hücrelerinin artması için gerekli maddeler açısından oldukça zengin bir bitki olarak bilinir. Bu ritüellerin yanında şarkılar da söylenmektedir. Şarkıların sözleri, insanlar arasındaki sevginin artması, bekarları evlendirmesi, evin bereketinin artması, sağlıklı ve başarılı bir hayvancılık için dualardır. *Shën Gjergj* gününde at yarışı, güreş, boğa güreşi ve diğer birçok spor müsabakası gibi çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir.

Sonuç

Arnavutlar erken dönem kültürlerini fanatik bir şekilde korumuşlar ve Katolik, Ortodoks ve Müslüman dini inançlarına izin vermiş, onları desteklemiş ve kabul etmişlerdir ve Arnavutluk'ta dini hoşgörünün anahtarı burada yatmaktadır.

Baharın gelişini kutlayan pagan kökenli *Shën Gjergj* gününde gerçekleştirilen ritüellerinde Katolik, Ortodoks ve Müslüman dini inançlarının izinleri de fark edilmektedir. Bölgeden bölgeye ritüellerde farklılık görünse de genellikle türbe gibi kutsal yerlerde kurban kesip gerçekleştirilmektedir. Arnavutluk'un Kuzey ve Kuzey Doğu bölgelerinde daha çok ritüellerle kutlanmaktadır. Elbasan bölgesinde ise 14 Mart kutlanmaktadır. Arnavutluk'un Güney Doğu bölgelerinde daha çok 22 Mart Nevruz Bayramı kutlanmaktadır.

Somut olmayan kültürel mirasımız dünyaya renk verir ve insanların doğaya değer vermesini sağlamaktadır. Modern zamanlarda yaşamamıza rağmen insanın

toprağa, yeşiliğe, maviliğe, suya, gökyüzüne, güneşe, havaya ihtiyacı vardır. Bu ritüeller hâlâ yaşamaktadır, halk arasında kutlanmaktadır ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Arnavutlar bu ritüelleri kuşaktan kuşağa titizlikle aktarmaktalar. İster 14 Mart, ister 22 Mart, ister 6 Mayıs'ta fark etmeksizin tüm Arnavutlar tarafından baharın gelişinin kutlanması, pagan temeli korumanın yanı sıra Katolik, Ortodoks ve Müslüman inançlarının unsurlarıyla örtüşmektedir. Bu nedenle Arnavutlar arasında ayırım yapmaksızın tüm halk tarafından kutlanan, gelenek ve göreneklere çok sevilen bir bayramdır.

KAYNAKÇA

- Abdiu, Xhemile. *Albanian Tradition in Feast and Celebration of the Sultan Nevruz*, s. 249-261, "Anniversaries, Feasts and Celebrations in the Altaic Word", Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Bloomington, Indiana USA, July 10-15, 2011, Bloomington, Indiana: 2015.
- Çabej, Eqrem. *Shqiptarët midis Perëndimit dhe Lindjes*. Tiranë: 1994.
- Durkheim, Edith. *Format Elementare të Jetës Fetare*, Tiranë: 2000.
- Hamiti, Sabri. *Albanizma*, Prishtinë, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Prishtinë: 2009.
- IRCICA. *Historia e Shtetit, Shoqërisë dhe Qytetërimit Osman*, Tiranë: 2009.
- Kadiu, Spartak. *Three Traditional Festivals and Celebrations of the Spring and the Summer in Albania*, s.239-247, "Anniversaries, Feasts and Celebrations in the Altaic Word" Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Bloomington, Indiana USA, July 10-15, 2011, Bloomington, Indiana: 2015.
- Tirta, Mark. *Elemente të kulteve ilire të shqiptarët* (Kulti i Diellit), Tiranë: ASH, IH, 1974, vëll. II, 281-302.
- Tirta, Mark. *Etnologjia e Shqiptarëve*, Tiranë: 2006.
- Tirta, Mark. *Mitologjia ndër Shqiptarët*, Tiranë: 2004.
- Tirta, Mark. *Panteoni e Simbolika, Doke e Kode në Etnokulturën Shqiptare*, Akademia e Shkencave dhe Instituti i Kulturës Popullore, Tiranë: 2007.
- Zeqo, Moikom. *Kulte të lashta në Iliri*, "Kultura Popullore" Tiranë, IKP-ASH, 1988, nr. 1, 75-78.

Türkiye’deki Araştırmalarımın: Hıdrellez Türküleri

Hıdrellez Folk Songs from my Researches in Turkey

Eva CSAKI*

Macaristan’da biraz önce Aziz György’ün gününü kutladık, 24 Nisan geleneksel ilkbahar kutlamasıdır. Yüzyıllardan beri o tarihte uzun kış günlerinden sonra büyük ve küçükbaş hayvanlarını ilk defa meralara sürdürmüşler. Bugünden sonra artık don pek beklenmez, Köydekiler toprak çalışmalarına başlar.

1999-2003’te Trakya köylerini tek tek gezip ciddi bir saha çalışma gerçekleştirdim. Oradaki geleneklerden başka sözlü tarih, efsane, türküler, ve her şeyden önce lehçe özelliklerini derledim. Kayıtlarımda ikiyüz kişi var ve buradan da hepsine teşekkürlerimi sunmak isteyip, kalbimde hepsinin özel bir yeri vardır.

2002’de Kılavuzlu köyünde F. B. (77) bana kendi çocukluğunda öğrendiği türkülerden ve geleneklerden bahsetti, örnekler verdi. Kızlar Hıdrellez’de gruplar halinde salıngaça gider ve orada buna benzer türküleri, manileri karşılıklı söylermiş:

Gidin bulutlar gidin
Canım yarime selâm edin
Yarım uykuda ise canım
Uykusunu terk edin

Ay doğar ayan beyan canım
Yollara çıktım yayan
Orta boylu gül fidan canım
Koynuna girdim uyan

Ame guzum me guzum
Kara göz¹üm me guzum

* Prof. Dr., P. Pázmány Katolik Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsü, Budapeşte/ Macaristan, csaki.eva@btk.ppke.hu

¹ Blaskovics’in farkettiği bir üslup, bir tarz aynı halk tarafından söyleye söyleye başka bir guruba da girebilir. Trakya derlemelerimde buna ben de tanık oldum (Sipos – Csáki 2009). Oradakiler nefeslere bazen manideki metinden, yani halk türkülerden ödünç sıralar, beyitler sokmuştu.

Çık boyunu göreyim
Boyuna şalvar alayım

Ame guzum me guzum
Kara gözüm me guzum
Çık boyunu göreyim
Boyuna elbise alayım

O da:

Ne boyumu gösterim
Ne'lbiseni isterim

Kasım 1999 depremden sonra Çorlu'daki arkadaşların evinde akşam topladık. Bir araya gelen, yan yana oturan yaşlı nineler nasıl neşelenip gülmüş birbirinin aklına neler getirmişler bu eski dönem türkülerini söyleyerek...

Benim ağam katıra binmiş, yollara toz atır, hoy-hoy yollara toz atır
Senin ağan eşeğe binmiş küllere toz atır, hoy-hoy küllere toz atır

Alayla pulayla tahta palayla, hoy-hoy tahta palayla
Orda bir burda bir güzel gördüm onu isterim, hoy-hoy onu isterim

Güzelin adını dilberin adını bildirin bize, hoy-hoy bildirin bize
Güzelin adı, dilberin adı Meltem hanımdır, hoy-hoy Meltem hanımdır

Allıdır, usludur koçsuz varamaz, hoy-hoy koçsuz varamaz
Allı olsun uslu olsun on koç verelim, hoy-hoy on koç verelim

Kırk davul kırk zurna biz gelin alırsız, hoy-hoy biz gelin alırsız
Allı olsun uslu olsun son hep mutlu olsun, hoy-hoy son mutlu olsun...

Benzer bir şekilde Macaristan köylerinde akran kızlar da benzer konu ile (hangi delikanlığı seçelim, kimiyle evlenmeli, kaç tane çocuğum olsun) kendi aralarında konuşup, halk türküleriyle eğlenmişti. Erginlik çağındaki insanlara bazen bu konuda yardım edilmelidir.

Anlatılar, bilmece, atasözleri, halk hikayeleri, efsane, türkü ve benzer şeyler hatta kültürün herhangi bir dalı (dil dahil) de pek önemli oluyor. Ayrı ayrı tarz, üslup arasındaki mevcut hudutlar kaldırıp birbirine geçit bulup tarzını, ya da görselini değiştirip bambaşka bir sabit yer bulup oturmaktadır. Nasıl mı?

Blaskovics (Lükő, Hoppál, vs.)’in de farketdiği gibi: “Eski yurda karşı besledikleri sevgi ve bağlılık duygularını belirten ...türküler sonradan aşk türküleri şeklinde girmişlerdir.”

Trakya’daki deve oyununu böyle anlattılar bana: Delikanlılar deve donuna girip kuyruğuna boş bir teneke bağlamış, sokak sokak gezmişler. Devenin kuyruğu gürültüsüne kızlar evlerden fırlayıp seyretmişti. Deveyi kapının önüne yatırmışlar, kuru üzüm ikram etmişlerdi. Küçük çocuklar devenin gürültüsünden korkup kaçmışlardı.

Şükürler olsun, türkülerin bir gurubu (ağıt, ninni, vs.) moda ile pek değişmez, konular sabit: hayatın önemli noktalarıyla (doğum, evlenme, vefat) ilgilidir.

Hidrellez’de ayrıca tarihi anlatan türküler de söylenir, hem de halkın hazinesindekiler gibi hep varyantlarıyla. Eşim János Sipos’un Anadolu ve tüm Türk Dünyasındaki derlemelerinde, daha önceki Macar araştırmacıların (Bartók, Kúnos, vs.) da malzemesinde rastladığım sıralar var.

2002’de derlediğim bu türkünün eskisini Kúnos Ada-kale’de bulmuş 1906’da tanıtmış (sağda).

Budin dedikleri de hey büyük kasaba
Kesilen kelleler hey gelmez hesaba
Atılan gülleleri hey, almaz kasaba
Aman padişahım hey, din islamız biz
Deftere alınmıştı hey 16 bin kız

Budin’in içinde hey bir Türk kızydım
Anamın babamın hey, iki gözüydüm (2x)
Ak kağıt üstünde hey, kare yazıydım
Aman padişahım hey, din islamız biz
Deftere alınmıştır hey 16 bin kız

Ütme bülbül ütme yaz behar oldi,
bülbülün figani bağrımı deldi,
gül alip satmanin zamani geldi.
Aldi nemse bizim nazli Budini.
Çeşmelerde abdest alınmaz oldi,
Camilerde namaz kilinmaz oldi,
mahmur olan yerler hep harab oldi.

Budinin içinde uzun çarşısı,
Orta yerde Sultan Mehmed camisi,
Kabe süretine benzey yapısı.

Budinin içinde serdar kızıyım,
Anamın babamın iki gözüyüm,
Kafeste besli kınalı kuzuym.

...

Yüzyıla da karşı koymuş bu türkölere dayanarak diğer sözlü geleneklerin de rolünü keşfetmiş oluruz. Geleneklerimizin bilmesi bize güç kaynağı oluşturmaktadır. Bunları öğrenmek ve tanıtip öğretmek bize düşen görevdir.

KAYNAKÇA

- Blaskovics, J. (1962): Dobruca Tatarlarının Halk Türküleri. In: Eckmann, J. – Levend, A. S. – Mansuroğlu, M. (eds): Németh Armağanı. Ankara: TTK Basımevi. pp. 69-77.
- Csáki, É. (2021) [2022]: Some Notes on the Karachay-Balkar Word *čök* 'kinship celebration'. In: Nevskaya, I. – Şirin, H. – Ağca, F. (eds): Ayagka Tegimlig Bahşı: Marcel Erdal Armağanı. Journal of Turkish Studies. Harvard Univ. pp. 75-80.
- Csáki, É. (2022): Similarities in Hungarian and Turkish Folk Literature. Folktales. In: Khabtagaeva, B. (ed.): Historical Linguistics and Philology of Central Asia. Essays in Turkic and Mongolian Studies. Brill. Leiden. pp. 394-399.
- Csáki, É. (2022): Türk Okurlar İçin Macar Halk Masalları Hakkında Bazı Bilgiler. In: Csáki É. (ed.)(2022): Macar Masalları. İstanbul: Alfa. pp. 9-49.
- Sipos, J. – Csáki, É. (2009): The Psalms and Folk Songs of a Mystic Turkish Order. The Music of Bektashis in Thrace. 665 p. + DVD, Budapest: Akadémiai K.

Kültürel Süreklilik, Kimlik ve Aidiyet Bakımından Hıdırlık Mekânları

Hıdırlık Places in Terms of Cultural Continuity,
Identity and Belonging

Gökçe EMEÇ YÜCESOY*

Özet

Hıdırellez, Anadolu’da ve Balkanlar’da yaygın olarak kutlanan takvimsel geçiş ritüellerinden biridir. Miladi takvime göre 6 Mayıs’ta, Rumi takvime göre ise 23 Nisan’da kutlanan bu bayram, Hızır ve İlyas’ın buluşmaları anlatısına dayanmaktadır. Pek çok farklı isimle anılan Hıdırellez kutlamaları, atalar kültü, su kültü ve ağaç kültüyle yakından ilişkilidir. Ayrıca Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte İslamiyet’ten de izler taşımaktadır. Türk kültüründe oldukça önemli yere sahip olduğunu bildiğimiz Hıdırellez, “Bahar Kutlaması: Hıdırellez” adıyla 2017 yılında Kuzey Makedonya ve Türkiye adına İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kaydedilmiştir. Çalışmamızda somut olmayan kültürel miras ve kültürel mekân ilişkisine değinilerek, Hıdırellez’in kutlandığı kültürel mekânların genel ismi olan hıdırlıkların özellikleri belirlenecek ve kültürel sürekliliğin korunması amacıyla çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hıdırellez, hıdırlık, SOKÜM, kültürel süreklilik, kültürel mekân.

Abstract

Hıdırellez is one of the calendar rite of passage widely celebrated in Anatolia and the Balkans. Celebrated on May 6 according to the Gregorian calendar and April 23 according to the Rumi calendar, this holiday is based on the narrative of the meeting of Hızır and İlyas. This celebration, which goes by many different names, is closely related to the cult of ancestors, the cult of water and the cult of trees. It also bears traces of Islam with the acceptance of Islam by the Turks. Hıdırellez, which we know has a very important place in Turkish culture, is known as "Spring Celebration: Hıdırellez" was registered in the Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity on behalf of North Macedonia and Turkey in 2017. In our study, by addressing the relationship between intangible cultural heritage and cultural space, the characteristics of the hıdırlıks, which are the

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, emecgokce@gmail.com, gokce.emec.yucesoy@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1932-828X.

general name of the cultural spaces where Hıdırellez is celebrated, will be determined and various suggestions will be made in order to protect cultural continuity.

Keywords: Hıdırellez, hıdırlık, ICH, cultural continuity, cultural space.

1. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Hıdırellez Geleneği

Anadolu’da ve Balkanlar’da yaygın olarak kutlanan Hıdırellez, takvimsel geçiş ritüellerinden biridir. Miladi takvime göre 6 Mayıs’ta, Rumi takvime göre ise 23 Nisan’da kutlanan bu bayram Hızır ve İlyas’ın buluşmaları anlatısına dayanmaktadır. Rumi takvime göre 23 Nisan’dan 26 Ekim’e kadar, Miladi takvimde 6 Mayıs’tan 8 Kasım’a kadar geçen 186 gün Hızır Günleri adıyla yaz mevsimini; geri kalan 179 gün ise Kasım Günleri adıyla kış mevsimini oluşturmaktadır (Ocak, 1999, s. 121). Yaz mevsimi havaların ısındığı, sıcaklığın arttığı dönemi işaret etmektedir. Ancak yaz mevsiminin gelmesi başlı başına bereketin artması için yeterli bir sebep değildir. Bereket için gereken ikinci unsurun “su” olduğu inancı yaygındır. Mirali Seyidov bu durumu Türk düşünce sisteminde ateşi ve sıcaklığı temsil eden Hızır ile, suyu temsil eden İlyas’ın birleşmesiyle bereketin artacağı fikrinin yer aldığını belirtmiş ve bereketin artması için de “Hızır nebi’yi karşılama” törenlerinin düzenlendiğini ifade etmiştir (Seyidov’dan akt. Çay, 1990, s. 16).

Anadolu’da ve Balkanlar’da Ederlezi, Eğrice, Eğrilce, Haftamal, Hızır-İlyas, Kakava, adlarıyla bilinen; ancak genel olarak Hıdırellez ismiyle bilinen kutlama, İran Azerbaycan’ında “zât-ı mutlak”, “Ali Haydar İydi”; Tebriz bölgesinde Kırklar adlı Türk aşiretinde “Nebî bayramı” isimleriyle kutlanmaktadır (Çay, 1990, s. 17). Kırım Türkleri arasında “Tepreş, Hıdırlez” adıyla kutlanan Hıdırellez, Makedonya’da ise “Ederlez, Edirlez”, Kosova’da “hıdırlas, hedires, hadırlas” gibi isimlerle bilinmektedir (Çay, 1990, s. 23; Ocak, 1998, s. 314).

Ahmet Yaşar Ocak’a göre, Hızır ve İlyas hakkında zengin bir İslami literatür olmasına rağmen bir kutlama olarak Hıdırellez’e ilişkin veriler yok denecek kadar azdır. Bu durum Hıdırellez kutlamasının kökenini İslamiyet öncesi dönem ve kültürlerde aramak gerektiğini göstermektedir (Ocak, 1999, s. 122).

Türk kültüründe oldukça önemli yere sahip olduğunu bildiğimiz Hıdırellez, “Bahar Kutlaması: Hıdırellez” adıyla 2017 yılında Kuzey Makedonya ve Türkiye adına İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kaydedilmiştir. Bir taraf devlet kendi Ulusal Envanteri’nde kayıtlı olan bir unsuru yukarıda bahsi geçen listelere kaydedilmesi için tek başına başvurabileceği gibi,

söz konusu unsur başka ülkelerin de somut olmayan kültürel miras unsurları içerisinde yer alıyorsa iki veya daha fazla ülkenin ortak dosyası olarak, bir başka deyişle “Çok Uluslu Dosya” olarak başvurusu da mümkündür. Sözleşmenin giriş kısmında “Somut olmayan kültürel mirasın insanları birbirine yakınlaştıracı ve onlar arasında değiş tokuşu ve anlayışı sağlayıcı, paha biçilmez rolü”ne (Oğuz, 2018, s. 202) vurgu yapılarak bütün belge ve kararlarda Taraf Devletler, koruma süreçlerinde iş birliğine ve diyaloga davet edilmektedir. Bu iş birliği önerilirken de somut olmayan kültürel mirasların devlet sınırlarını aşabilme, aynı topluluğun birden fazla ülkenin sınırları içinde yaşayabilme veya aynı unsurun birden fazla topluluk arasında bulunabilme ihtimal ve durumlarını da dikkate almaktadır (Oğuz, 2020, s. 36-37).

Bildiri konumuzu Hıdırellez’in kutlandığı kültürel mekânların genel ismi olan hıdırlıklar oluşturmaktadır. Hıdırlık adı verilen kültürel mekânların özelliklerine geçmeden önce somut olmayan kültürel miras kavramı ve kültürel mekân ilişkisini ortaya koymak yerinde olacaktır.

2. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel Mekânlar

Somut Olmayan Kültürel Mirasın tanımında “kültürel mekânlar” şöyle geçmektedir: “Toplulukların, grupların ve kimi durumda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve **kültürel mekânlar** anlamına gelir” (Oğuz, 2018, s. 202). Görüldüğü üzere, kültürel mekânlar oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Oğuz, kültürel mekânların folklorun üretildiği yerler olarak kabul gördüğünü ve bu özelliğiyle önem kazandığını belirtmiştir (Oğuz, 2007, s. 31). Oğuz ayrıca; “folklorun üretildiği yerler olarak kültürel mekânlar bu bakımdan son derece önemli hale gelmektedir. Kültür aktarımında ustalar ve mekânların önemi, kentleşme, teknolojik gelişme, küreselleşme gibi olguların kültürel süreklilik ve çeşitlilik konusundaki olumsuz etkileri nedeniyle daha da öne çıkmaktadır” ifadelerini kullanmıştır (Oğuz, 2007, s. 31-32).

Hıdırellez unsurunun adaylık formunda geçen ifadeler oldukça önemlidir: “Ritüellerin özel kültürel mekânlarda (Hıdırlık gibi) gerçekleştirilmesi de topluma aidiyet ve kültürel kimlik duygusu kazandırır. Yerel hafıza mekânlarıyla bağlantıyı sürdürür ve yerel doğal çevreye değer verir” ifadeleri yer almıştır (<https://ich.unesco.org/en/RL/spring-celebration-hdrellez-01284>). Bunun yanı sıra envanter fişinde de “Hıdırellez öncesi evlerde temizlik yapılır, çeşitli

yemekler hazırlanır ve hıdırlık adı verilen, ağaçlık ve yakınında su bulunan mesire alanlarına gidilerek piknik yapılır” ifadeleri yer almaktadır (<https://ich.unesco.org/doc/src/33887.pdf>).

Ritüellerin ve uygulamaların bazıları evlerde ve mahallelerde gerçekleşirken, Hıdırellez kutlamaların çoğu hıdırlık, kilise ve mezarlık gibi yaygın olarak bilinen kültürel mekânlarda gerçekleştirilmekte ve bu da SOKÜM ve kültürel mekân ilişkisini gözler önüne sermektedir.

Kültürel süreklilik kavramı bakımından en önemli olumsuzlukların modernleşme süreçleriyle meydana geldiğini ileri süren Oğuz, toplulukların, grupların ve bireylerin kültürel belleklerinin oluşup geliştiği ve kültürel üretimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşatıldığı ritüel mekânlarını terk ederek modern yaşamın peşinden gittiklerini, yeni mekanlarda yeni kültürler edindiklerini ifade etmiştir (Oğuz, 2007, s. 32). İcracısı kalmayan ve mekânını kaybeden gelenekler zamanla yok olmaya, unutulmaya başlamıştır. Kültürel mekânlar, kültürün oluşumunda önemli olduğu kadar, kuşaktan kuşağa aktarılıp sürdürülmesinde de büyük öneme sahiptir.

Mekân, kültürü beslediği gibi kültürel bellek bakımından da oldukça önemlidir. Kültürel bellek konusunda en bilinen çalışmalardan birinin sahibi Jan Assmann, kültürel belleği hatırlama figürleri üzerinden tanımlamaktadır. Assmann’ın belirttiği bu hatırlama figürleri şunlardır: Zamana ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık, kendine özgü bir süreç olarak yeniden kurulabilme özelliği (Assmann, 2001, s. 42). Görüldüğü gibi belleğin mekâna ihtiyacı vardır. Çünkü kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak bu mekânları yaratmak kadar garanti altına almak ve sürdürülebilirliğini sağlamak da önemlidir.

Kültürel mekânların özelliklerine yer vermişken “kutsal mekân” kavramından da söz etmek gerekmektedir. İnsanoğlu kutsal olarak kabul ettikleriyle daha yakın bir bağ kurabilmek için cami, kilise, tapınak gibi kutsal mekânlar oluşturmuştur. Fenomenolojik yaklaşıma göre insanlar, kutsal zaman(lar)da kutsal mekân(lar) yaratır ve ritüeller bu ana eşlik eder. Bunun amacı ilk zamanı anımsatan bir hakikatte yaşama arzusudur (Arslan, 2013, s. 12).

İnsanların “hıdırlık” olarak adlandırdıkları mekânlara gelmelerinin kökenlerini kültlerde aramak mümkündür. Bu alanların ağaçlık yerler olması, ağaç kültüyle; su kaynağının yakınında olması su kültüyle; evliya türbelerinin yer aldığı alanların seçilmesini ise atalar kültüyle açıklanabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kökeni çeşitli kültlere dayanan bu kutlamanın

İslamiyet’e geçiş ile form değiştirmiş olmasıdır (Aktürk, 2014, s. 25). Prof. Dr. Metin Ekici, daha sonra İslami bir çerçeve kazandırılan kutlama mekânlarında aslanan özelliğin çevre bilinci olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Ekici’nin tespitlerine göre, kültürle ilişkili uygulamaların bulunması, doğa ile sağlık ve mutluluk içinde bütünleşme ve doğadan beklentilerin gerçekleşmesi, otların çok, mahsulün bereketli, mevsimin yağışlı geçmesi için yapılmaktadır (Ekici, 2005: 51).

Ritüel ve mekân ilişkisi göz ardı edilemeyecek bir ilişkidir. Bu ilişki karşılıklı olarak ve birbirini etkileyen türden bir ilişkidir. Ritüeller mekânları etkiler ve bazı durumlarda yeni mekânlar ortaya çıkarır. Mekânın ise sürekliliği ritüelin ona yüklediği işlevde saklıdır. Ritüellerin köklü kültürel anlamlarının yanı sıra mekânların da kültürel anlamları bulunmaktadır.

2.1. Kültürel Mekân Olarak Hıdırlık ve Özellikleri

Abdulhaluk M. Çay, Anadolu’nun her şehrinde Hıdırlık mevkisinin olduğunu ve bu mevkiler başta olmak üzere tespit edilen evliya inancının atalar kültürüyle doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedir (Çay, 1990, s. 20).

Türklerin yaşadığı coğrafyada “Hıdır”la yapılmış yer adları yaygındır. Hıdırlık bunlar içinde en bilinenidir. Prenslik Dönemi’nden başlayarak sistemli bir şekilde Türkçe yer adları Bulgarcaya çevrilmiş olsa da “Hıdır”la yapılmış yer adlarına Bulgaristan coğrafyasında da rastlamaktayız. Bugünkü adları Vladimirovo (Hıdır), Gospodinovo (Hıdır Çelebi), Nikolaevka (Hıdırça), Krum (Hıdırlı), Tırnıçene (Hıdrezli) olan yerleşim birimleri bugün, Bulgaristan’ın idari yapılanması içerisinde Yanbolu, Silistra, Varna, Haskovo, Stara-Zagora illerine bağlıdır. Bu yerleşim birimlerinden “Hıdırlı”nın yerli ağızdaki adı “İdırlı” şeklindedir (Acaroğlu’ndan akt. Özkan, 2020, s. 1). Yer adlarının dışında “Hıdır” adını taşıyan türbeler de bulunmaktadır (Özkan, 2020, s. 1).

İslam Ansiklopedisinde Ahmet Yaşar Ocak’ın belirttiği gibi Anadolu’nun pek çok yerinde hıdırlık adı verilen mesire alanlarının varlığı, bahar eğlencelerinin buralarda düzenlenmesinin yanı sıra sosyal hayatın oluştuğu ve geliştiği yerler olarak da önem kazanmıştır. Bunun yanı sıra edebiyatta da Hıdırellez temasının canlı tutulmasına sebep olmuştur. Dede Korkut’tan itibaren Ebu Müslim, Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltuk ve Köroğlu gibi kahramanların hayatı etrafında teşekkül eden destanlarda hıdırlıklarda devam eden sosyal faaliyetler ve gelenekler ekseninde yer yer hıdırellezin de zikredildiği görülür. Bazı mesnevilerde de hıdırellez ve hıdırlık bir çevre ögesi olarak

anılmaktadır. Mesela Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa'nın Hurşidndme'sinde Hurşid ile Ferahşad'ın zaman zaman hıdırlık mevkiinde saz çalıp şiir söylemeleri gelenektendir (Ocak, 1998, s. 315). Kısacası mekân (hıdırlık), geleneğin (Hıdırellez) sürdürülmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Hıdırellez merasimleri Hızır ile İlyâs'ın buluşmasına atfen hemen daima toplu olarak gerçekleştirildiği için bazı kasaba ve şehirlerin yakınında yeşillik ve su kaynağının olduğu ve hatta ziyaret yerlerinin de bulunduğu bir mekândan oluşan ve “hıdırlık” denen, insanların bir arada yiyip içtiği, eğlendiği bir mesire yeri bulunur. Hıdırlık mekânlarında İslamiyet'e dayalı ibadet ve uygulamalar gerçekleştirildikten sonra at yarışı, güreş, salıncak sallanma gibi çeşitli eğlencelere yer verilmesi mekânın eğlence-inanç birlikteliğine hizmet edecek nitelikte olduğunu göstermektedir (Aktürk, 2014, s. 65).

Geleneksel/kırsal kesimde kutlamalara katılım sayısının az olması ve daha homojen yapıda olmasına karşılık, özellikle genç kızların ve kadınların katılım gösterdiği Hıdırellez'de mekân tercihinin kadınlar tarafından yapılıyor olması ve kentlerin çevresinde bulunan ağaçlıklı kırık mekânların tercih edilmesi, kızların ev dışına çıkıp kamusal açık mekânlarda erkeklerle tanışma imkânına ulaşmalarına ve kadınların ahabpık ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kent ortamında varlığını sürdüren kutlamalarda heterojen bir grubun varlığından söz edilebilir, bu durum mekân seçiminin farklılaşmasına da yol açmıştır. Günümüz şartlarında “sembolik bir kutlama” havasına bürünen Hıdırellez'in popüler kültüre hizmet edecek nitelikteki mekânlara taşındığını söyleyebiliriz (Aktürk, 2014, s. 66).

Hıdırlıkların genel özelliklerine baktığımızda;

1. Hıdırlıklar, köy, kasaba ya da kentlerin yakınındaki ağaçlık ve yeşillik yerlerdir. Genellikle buraların yanında dere, göl veya su kaynakları da mevcuttur.
2. Hıdırlıkların yakınında türbe ya da ziyaret yerleri bulunmaktadır.
3. Hıdırellez'de hem Hızır ve İlyas'ın karşılaştıkları ana şahit olma ve baharı karşılama ritüelleri söz konusudur. Bunlara ek olarak Hızır'dan dilek dilenmektedir.
4. Hıdırlıklar sosyalleşme işlevini de üstlenen mekânlardır. Evlenme yaşına gelmiş genç kız ve erkeklerin iletişim kurabildikleri mekânlar olarak dikkat çekmektedir.
5. Türkiye'de birçok köy, kasaba ve kentte hıdırlıklara ya da hıdırlık ismiyle ilişkili olarak isimlendirilen yerlere rastlamak mümkündür.

2.2. Kültürel Süreklilik ve Mekânın Sürekliliği

İnanç, inanca bağlı olarak ortaya çıkan kutlamalar ve bu kutlamalara ev sahipliği yapan mekânlar, pek çok yönden sembolik anlamlara da sahiptir. Söz konusu mekânlar fiziksel olabildiği gibi sembolik de olabilirler. Hıdırlık adı verilen alanlar, Hıdırellez geleneğinin sürdürülmesinin yanı sıra, grup kimliğinin ön plana çıkartıldığı, paylaşma ve ait olma duygusunun yoğun şekilde yaşandığı fiziksel kültürel mekânlardır. Kültürel mekânlar kültürün devamlılığı için oldukça önemlidir. Ancak yalnızca kültürel uygulamaların devamı için değil; paylaşmak, insanlarla iletişim kurmak ve sosyal etkinlikler gerçekleştirmek gibi amaçlar için de kullanılmaktadır. Dolayısıyla hıdırlıklar, Hıdırellez kutlamalarının sürdürülmesi için hayati öneme sahip olmalarının yanı sıra; pek çok toplumsal işleve de sahiptir.

Selcan Gürçayır Teke'ye göre; “kültürel süreklilik, kültür aktarım ortamları ve kültürel uygulamalara ilişkin mekânların varlığı ile ilişkilidir. Kutlama mekânı ve kutlama arasında dinî, simgesel ve fiziksel bağlar bulunan Hıdırellez için de kutlama mekânı hayati öneme sahiptir” (Gürçayır Teke, 2016, s. 58).

Dr. Esra Çam'a göre; Hıdırellez günü uğur getireceğine inanılan uygulamaların yanı sıra sakınılması gereken uygulamalar da söz konusudur. Memoratlar ve efsaneler de söz konusu ritüeller aracılığıyla aktarılmakta ve kültürel sürekliliğe katkı sunmaktadır (Çam, 2020, s. 27).

Hıdırlıklar, Hızır'ın uğradığına inanılan kutsal mekânlardır. Köyden kente göçün yaşanması, sanayileşme gibi unsurlar insanların zaman içinde yerleşim yerlerini değiştirmelerine ve dolayısıyla da oluşturdıkları kültürel mekânları terk etmek zorunda kalmalarına sebep olmuştur. Bu kültürel mekânların kent ortamında planlanmayışı, var olan kültürel mekânların da korunamaması özelde Hıdırellez'in genelde ise geleneğin kente taşınmasını zorlaştırmış; mekânla ilişkisi kesilen geleneklerin de sürdürülebilirliği tehlike altına girmiştir. Bu durum kültürel sürekliliğin sağlanmasını mekânsal ve uygulama boyutunda engellemektedir.

Kültürün yaratımı kadar önemli olan kültürel süreklilik, onun aktarım ortamlarıyla doğrudan ilişkilidir. Kırsalda varlığını sürdüren kültürel mekanlar kente göçün hızlanmasıyla işlevini yitirmiş; kırsaldan kente gelen insanlar içinse kent ortamında bir eksikliğe yol açmıştır. Bu durum geleneğe zarar vermektedir. Geleneğe verdiği zararın yanı sıra, sosyalleşme bakımından da öneme sahip olan bu mekânların kent ortamında yaratılamaması insanların yalnızlaşmasına sebep olmaktadır.

Kent planlarının kültüre göre şekillenmesi ya da düzenlemelerin yapılması büyük önem taşımaktadır. İdealize edilen mekânların kullanımı kültürel olarak her zaman aynı ideal sonuçlarla karşılaşmamıza sebep olmayacaktır. Bu yüzden insanların söz konusu mekânı nasıl kullandıkları ve beklentileri belirleyici olmalıdır. Bu noktada Faulds'un da aktardığı gibi; "halk bilimciler şehir planlamacılarına, yerel yönetimlere ve mahalle sakinlerine yardımcı olabilir, becerilerini ve uzmanlıklarını aşağıdaki kamusal alanlara taşıyabilirler" (Faulds, 1994, s. 158). Kısacası halk bilimcilerin uzmanlığından yararlanarak sürdürülebilir kültürel mekânlar yaratmak/korumak/yaşatmak mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

1. Hıdırlıklar eğlence ve inanç birlikteliğine hizmet etmektedir. Böylelikle kültürel bir mekân olan hıdırlıklar, aynı zamanda kutsal bir mekân olarak da karşımıza çıkmaktadır.

2. Somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve geleceğe aktarılması konusunda Hıdırlıkların korunması oldukça önemlidir.

3. Hıdırellez, Nevruz gibi kutlamalar belli bir mekân aracılığıyla, kolektif bir şekilde kutlanmaktadır. Bir kutlamanın belirli bir mekânda kutlanması, ritüelin sürdürülebilirliği sağladığı gibi kutlamanın geniş kitlelere ulaşması açısından da önem arz etmektedir.

4. Hıdırlık adı verilen alanlar kültürel önemlerinin yanı sıra sembolik olarak da oldukça önemlidir. Bu sebeple geleneğin sürdürülmesinin yanı sıra sosyalleşme ve insanlar arası etkileşimin arttığı, bir gruba ait olma ve bir kültüre sahip olma bilincini sağlayan mekânlardır. Hıdırellez kutlamaları, toplumsal yaşamda önemli bir yer edinmiş, kimliğin ifadesi ve kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir sosyal yapı olarak karşımıza çıkmıştır.

5. Günümüz kent hayatında kültürel mekânların yok oluşu kültürel sürekliliğe zarar vermekte, insanların yalnızlaşmasına sebep olmakta, kimlik bunalımı gibi çeşitli sorunlara yol açmaktadır.

6. Kentler planlanırken şehir planlamacılarının halk bilimcilerle birlikte çalışmaları gerekmektedir. İnsanların kendilerini ve kültürlerini ifade edebilecekleri alanların oluşturulması, kültürel süreklilik için önem taşımaktadır. Unutulmamalıdır ki; kutlanmayan bayramlar, işlevini kaybedecek ve gelenek ciddi oranda hasar alacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktürk, S. (2014). Türkiye'de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, M. (2013). “Modern Mekânda Kutsal Deneyimi Kernek’te Yeniden Üretilen Kutsal, Mit ve Ritüel” Birey ve Toplum, 3 (6), 7-36.
- Assman, J. (2001). Kültürel Bellek -Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı.
- Çam, E. (2020). Hıdırellez Geleneğindeki Cadı İnancı: Balkanlar ve Anadolu Örneği. Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2 (1), 25-38.
- Çay, A. M. (1990). Hıdırellez “Kültür-Bahar Bayramı”. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ekici, M. (2005). Bergama Yöresi Hıdırellez Geleneklerinde Toplum ve Çevre Bilinci. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 5 (1), 53-60.
- Faulds, S. S. (1994). Designing public spaces for symbolic uses. M. O. Jones (Ed.). Putting folklore to use içinde (ss. 150-161). Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Gürçayır Teke, S. (2016). Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara’da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri. Ankara Araştırmaları Dergisi, 4 (1), 44-59.
- <https://ich.unesco.org/doc/src/33887.pdf>
- <https://ich.unesco.org/en/RL/spring-celebration-hdrellez-01284>
- Ocak, A. Y. (1998). Hıdırellez Maddesi. İslam Ansiklopedisi, 17. Cilt, 313-315. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidrellez>
- Ocak, A. Y. (1999). İslâm-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü. Ankara: TKAE.
- Oğuz, M. Ö. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân. Millî Folklor, 19 (76), 30-32.
- Oğuz, M. Ö. (2018). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? 3. Baskı. Ankara: Geleneksel.
- Oğuz, M. Ö. (2020). Çok Uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve Sorunlar. Millî Folklor, 32, 16 (125), 35-45.
- Özkan, İ. (2020). Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları. Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2 (1), 1-24.

SOKÜM VE TÜRK DÜNYASINDA HİDİRELLEZ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

TÜRKİYE- KUZAY MAKEDONYA- BOSNA HERSEK- KOSOVA- ARNAVUTLUK
MACARİSTAN- BULGARİSTAN- MOLDOVA- ROMANYA

5 MAYIS 2023
SAAT: 10.00

DÜZENLEME KURULU

PROF. DR. METİN EKİCİ/ EGE ÜNİVERSİTESİ TDAE - TÜRK HALK BİLİMİ ABD

PROF. DR. E. PELİN BAYTEKİN/ EGE ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ- HALKLA İLİŞKİLER ABD

DOÇ. DR. SELİN BİTİRİM OKMEYDAN/ EGE ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ- HALKLA İLİŞKİLER ABD

DR. ÖĞR. ÜYESİ PETEK DURGEÇ/ EGE ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ BASIN-YAYIN TEKNİĞİ ABD

DR. CUDİ KAAAN OKMEYDAN/ YAŞAR ÜNİVERSİTESİ- İLETİŞİM FAKÜLTESİ- HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK ABD

ARŞ. GÖR. GÖKÇE EMEÇ YÜCESOY/ EGE ÜNİVERSİTESİ TDAE - TÜRK HALK BİLİMİ ABD

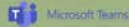
SEKRETARYA

ARŞ. GÖR. GÖKÇE EMEÇ YÜCESOY

YAĞMUR ALKIR

TUĞBA AYDOĞAN

YARKIN YENİCE

<http://shorturl.at/qsPV9>

turkdnyasindahidirellez@gmail.com

SOKÜM VE TÜRK DÜNYASINDA HIDIRELLEZ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

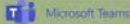
TÜRKİYE- KUZEY MAKEDONYA- BOSNA HERSEK- KOSOVA- ARNAVUTLUK
MACARISTAN- BULGARISTAN- MOLDOVA- ROMANYA

5 MAYIS 2023
SAAT: 10.00

KATILIMCILAR

- PROF. DR. METİN EKİCİ- EGE ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)
PROF. DR. BENEDEK PERI- EÖTVÖS LÖR'AND ÜNİVERSİTESİ (MACARISTAN)
PROF. DR. EVA CSÁKI PETER- PAZMANY KATOLİK ÜNİVERSİTESİ (MACARISTAN)
PROF. DR. ISA MEMİSHI - PRİSTİNE ÜNİVERSİTESİ (KOSOVA)
DOÇ. DR. MENEST YÜKRIYEVA- ŞUMNU EPİSKOP KONSTANTIN PRESLEVSKI ÜNİVERSİTESİ (BULGARISTAN)
DOÇ. DR. NERİMAN HASAN- OVIDIUS ÜNİVERSİTESİ (ROMANYA)
DOÇ. DR. NEVRIYE ÇİPAĞAR- ŞUMNU EPİSKOP KONSTANTIN PRESLEVSKI ÜNİVERSİTESİ (BULGARISTAN)
DOÇ. DR. XHEMILR ABDU- TIRAN ÜNİVERSİTESİ (ARNAVUTLUK)
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRİE KAZIMOVA- ŞUMNU EPİSKOP KONSTANTIN PRESLEVSKI ÜNİVERSİTESİ (BULGARISTAN)
DR. ÖĞR. ÜYESİ HARUN BEKİR- FILIBE ÜNİVERSİTESİ (BULGARISTAN)
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSA SÜLÇEVSI- PRİSTİNE ÜNİVERSİTESİ (KOSOVA)
DR. ÖĞR. ÜYESİ NAGHİAN BAYSAL YURĐAKUL- EGE ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)
DR. ÖĞR. ÜYESİ VEĐĐİ HASAN- ŞUMNU EPİSKOP KONSTANTIN PRESLEVSKI ÜNİVERSİTESİ (BULGARISTAN)
DR. AKTAN AĐO- KUZEY MAKEDONYA İSTANBUL KONSOLÖSÜ
DR. FATİH KEMİK- PRİSTİNE ÜNİVERSİTESİ (KOSOVA)
ÖÖR. GÖR. EMİNE HALİ- ŞUMNU EPİSKOP KONSTANTIN PRESLEVSKI ÜNİVERSİTESİ (BULGARISTAN)
ÖÖR. GÖR. VIKRIYE MEMED- ŞUMNU EPİSKOP KONSTANTIN PRESLEVSKI ÜNİVERSİTESİ (BULGARISTAN)
TĐĐUR ZANET- GAZİTECI- (ĐAĐAUZ ÖZERK BÖĞEĞİ- MOLDOVA)
ARŞ- GÖR. GÖKÇE EMEC- YÜCESOY- EGE ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)
YAĞMUR ALKİR- EGE ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

<http://shocturcl.at/qspv9>
turkdunyasindahidirellez@gmail.com

